

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

ANDRAŽ PETROVČIČ

DELIBERATIVNOST KOMUNICIRANJA
V SPLETNIH FORUMIH

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2005

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

ANDRAŽ PETROVČIČ

MENTOR: doc. dr. Gregor Petrič
SOMENTORICA: doc. dr. Tanja Oblak

**DELIBERATIVNOST KOMUNICIRANJA
V SPLETNIH FORUMIH**

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2005

Iskreno se zahvaljujem dr. Gregor Petriču za vse idejne vzpodbude in strokovno pomoč pri pisanju diplomske naloge, somentorici dr. Tanji Oblak pa za kritično presojo mojega dela.

Še posebna zahvala velja moji družini za vso izkazano podporo in potrpežljivost.

IZJAVA O AVTORSTVU diplomskega dela

Spodaj podpisani/-a ANDRAŽ PETROVČIČ, z vpisno številko 21016142,
rojen/-a 16.05.1981 v kraju SEMPETER pri GORICI, sem avtor/-ica diplomskega dela z naslovom:
DELIBERATIVNOST KOMUNICIRANJA V SPLETNIH FORUMIH

S svojim podpisom zagotavljam, da:

- je predloženo diplomsko delo izključno rezultat mojega lastnega raziskovalnega dela;
- sem poskrbel/-a, da so dela in mnenja drugih avtorjev oz. avtoric, ki jih uporabljam v predloženem delu, navedena oz. citirana v skladu s fakultetnimi navodili;
- sem poskrbel/-a, da so vsa dela in mnenja drugih avtorjev oz. avtoric navedena v seznamu virov, ki je sestavni element predloženega dela in je zapisan v skladu s fakultetnimi navodili;
- sem pridobil/-a vsa dovoljenja za uporabo avtorskih del, ki so v celoti prenesena v predloženo delo in sem to tudi jasno zapisal/-a v predloženem delu;
- se zavedam, da je plagijatorstvo – predstavljanje tujih del, bodisi v obliki citata bodisi v obliki skoraj dobesednega parafraziranja bodisi v grafični obliki, s katerim so tuje misli oz. ideje predstavljene kot moje lastne – kaznivo po zakonu (Zakon o avtorstvu in sorodnih pravicah, Uradni list RS št. 21/95), prekršek pa podleže tudi ukrepom Fakultete za družbene vede v skladu z njenimi pravili;
- se zavedam posledic, ki jih dokazano plagijatorstvo lahko predstavlja za predloženo delo in za moj status na Fakulteti za družbene vede.

V Ljubljani, dne 30.05.2005

Podpis avtorja/-ice: Petrovčič

KAZALO

KAZALO TABEL	3
KAZALO SLIK	4
1. UVOD	5
2. RAČUNALNIŠKO POSREDOVANO KOMUNICIRANJE	8
2.1. Teoretski diskurz o računalniško posredovanem komuniciranju	8
2.2. Interaktivnost v kibernetnem prostoru	10
3. RAČUNALNIŠKO POSREDOVANI RAZPRAVLJALNI FORUMI	12
3.1. Komunikacijski vidik spletnih forumov	13
3.2. Strukturni vidik spletnih forumov	14
3.3. Spletna foruma Slo-Tech in Mobisux	17
4. ELEKTRONSKA JAVNA SFERA	20
4.1. Širitev elektronske javne sfere v kibernetni prostor	21
5. DELIBERATIVNOST KOMUNICIRANJA V SPLETNIH FORUMIH	24
5.1. Lastnosti deliberativnosti	24
5.2. Deliberativnost v spletnih forumih	25
5.3. Deliberativnost kot komunikativno delovanje	27
6. NORMATIVNI VIDIKI DRUŽBENEGA DELOVANJA V SPLETNIH FORUMIH 30	
6.1. Družbene norme in pravila	30
6.2. Normativno določena pravila v spletnih forumih	31
6.2.1. Neformalna pravila	32
6.2.2. Formalna pravila	32
7. SAMOPREDSTAVITEV POSAMEZNIKA V SPLETNIH FORUMIH	36
7.1. Postmoderne življenjske strategije na internetu	36
7.2. Samopredstavitveni kontekst v spletnih forumih	39
7.2.1. Vizualna anonimnost	40
7.2.2. Dejavniki prepoznavne samopredstavitve v spletnih forumih	42
8. RAZISKOVALNI OKVIR PROUČEVANJA DELIBERATIVNOSTI V SPLETNIH FORUMIH	46
8.1. Opredelitve pojmov	46

8.2. Hipoteze	47
9. OPIS VZORCA IN ZBIRANJA PODATKOV	49
10. ANALIZE IN REZULTATI.....	51
10.1. Metode za analizo.....	51
10.2. Operacionalizacija teoretskih pojmov	51
10.2.1. Deliberativnost komuniciranja v spletnih forumih.....	51
10.2.2. Zaznava formalnih in neformalnih sankcij v spletnih forumih	53
10.2.3. Zavedanje vizualne anonimnosti razpravljalcev v spletnih forumih.....	56
10.3. Udeleženci interaktivnega komuniciranja spletnih forumih	57
10.4. Povezanost izvedenih spremenljivk	59
10.5. Analiza pojasnjevalnih modelov	61
10.5.1. Model deliberativnega komuniciranja.....	61
10.5.2. Model strateškega komuniciranja.....	62
10.5.3. Model deliberativnega delovanja v spletnih forumih.....	64
11. ZAKLJUČEK.....	67
12. LITERATURA IN VIRI.....	71
13. PRILOGE	75
PRILOGA A: Standardizirane ocene parametrov in ustrezne vrednosti t-statistike za ocenjena linearna strukturna modela deliberativnega in strateškega komuniciranja	75
PRILOGA B: Vprašalnik spletne ankete.....	77

KAZALO TABEL

Tabela 9.1: Opis vzorca v anketi FDVinfo 2004 in struktura uporabnikov interneta v raziskavi RIS 2002/03 – sociodemografski podatki	49
Tabela 10.1: Indikatorji, ki merijo deliberativnost komuniciranja v spletnih forumih – osnovne opisne statistike	52
Tabela 10.2: Faktorske uteži in komunalitete po indikatorjih, ki merijo deliberativnost komuniciranja v spletnih forumih (n=732)	52
Tabela 10.3: Izvedeni spremenljivki deliberativnost in strateškost – osnovne opisne statistike	53
Tabela 10.4: Indikatorji, ki merijo zaznavo normativno določenih pravil v spletnih forumih – osnovne opisne statistike	54
Tabela 10.5: Faktorske uteži in komunalitete za indikatorje, ki merijo zaznavo normativno določenih pravil v spletnih forumih (n=900)	54
Tabela 10.6: Izvedeni spremenljivki - zaznava neformalnih in formalnih sankcij v spletnih forumih – osnovne opisne statistike	55
Tabela 10.7: Indikatorji in izvedena spremenljivka, ki meri anketirančevo zavedanje vizualne anonimnosti preostalih razpravljavcev v spletnih forumih – osnovne opisne statistike	56
Tabela 10.8: Osnovne opisne statistike na izvedenih spremenljivkah za respondente, ki najpogosteje interaktivno komunicirajo v spletnih forumih	58
Tabela 10.9: Korelacijska matrika za model, v katerem kot odvisna spremenljivka nastopa deliberativnost (n=328)	59
Tabela 10.10: Korelacijska matrika za model, v katerem kot odvisna spremenljivka nastopa strateškost (n=328)	60
Tabela 13.1: Standardizirane ocene parametrov in ustrezne vrednosti t-statistike za model deliberativnega komuniciranja (n=328)	75
Tabela 13.2: Standardizirane ocene parametrov in ustrezne vrednosti t-statistike za model strateškega komuniciranja (n=328)	76

KAZALO SLIK

Slika 3.1: Plantov tridimenzionalni model klasifikacije skupnosti v kibernetnem prostoru ..	15
Slika 3.2: Spletni forum Slo-Tech.....	18
Slika 3.3: Spletni forum Mobisux	19
Slika 7.1: Prikaz samopredstavitve razpravljavca v Mobisux forumu (ime, titula, avatar, podpis).....	43
Slika 8.1: Teoretski model 'deliberativnega delovanja v spletnih forumih'	46
Slika 10.1: Sodelovanje anketirancev v računalniško posredovanih razpravljalnih forumih (n=1081).....	57
Slika 10.2: Intenzivnost sodelovanja v razpravah znotraj spletnih forumov med respondenti, ki med vsemi naštetimi oblikami računalniško posredovanih razpravljalnih forumov najpogosteje komunicirajo v spletnih forumih (n=352).....	58
Slika 10.3: Ocenjeni model deliberativnega komuniciranja (n=328, p=0.150, RMSEA=0.057)	61
Slika 10.4: Ocenjeni model strateškega komuniciranja (n=328, p=0.334, RMSEA=0.000) ...	63
Slika 13.1: Neznane ocene regresijskih parametrov v operacionalnem modelu deliberativnega komuniciranja.....	75
Slika 13.2: Neznane ocene regresijskih parametrov v operacionalnem modelu strateškega komuniciranja.....	76

1. UVOD

V današnjem času postajajo informacijsko-komunikacijske tehnologije vsaj v razvitih zahodnih družbah vse bolj prepletene z raznovrstnimi vidiki vsakdanjega življenja in zato pridobivajo vse širši družbeni pomen. Njihova interaktivna narava jim omogoča prodor v različna družbena okolja in v različne družbene sfere, pri čemer nekateri avtorji (Aikens, 1999; Hacker in van Dijk, 2000; Hague in Loader, 1999) posebej izpostavljajo njihove demokratične potenciale, ki naj bi prostor javnosti ponovno zapolnile s kritičnim razpravljanjem in debatami, h katerim je mogoče pritegniti kar najširši krog ljudi. Omenjeni ideji o »javnem posvetovanju« ali deliberaciji kot trajnem procesu racionalnega argumentiranja in vzajemnega preverjanja izraženih zahtev, usmerjenega k oblikovanju skupnega dobrega ter za vse sprejemljivih konsenzualnih rešitev, se v kontekstu razprav o elektronski demokraciji najbolj približa pojav razpravljanja v računalniško posredovanih forumih (glej Oblak, 2003: 4). Kljub temu pa raziskovalci niso enotnega mnenja, ali se v spletnih forumih prek računalniško posredovanega komuniciranja lahko spletejo tako medosebna, sinhrona komunikacijska razmerja kot tudi skupinske, množične, asinhronne oblike komunikacijskih odnosov, usmerjene v argumentirano, racionalno in reflektivno izmenjavo mnenj.

Izhajajoč iz tega me bo v diplomski nalogi zanimalo, kakšni so dejanski potenciali za deliberativnost v računalniško posredovanih razpravljalnih forumih, pri čemer se bom osredotočil predvsem na najbolj obiskano različico računalniških forumov v omrežju internet – na spletne forume. Natančneje se bom posvetil analizi strukturnih lastnosti spletnih forumov, ki omogočajo razvoj deliberativnosti.

V spletnih forumih so prisotni različni komunikacijski in strukturni dejavniki, ki vplivajo na obstojnost in intenzivnost stikov med razpravljavci ter na njihov način izražanja mnenj. V tem kontekstu se v literaturi omenja predvsem vizualno anonimnost razpravljavcev in odsotnost normativno strukturiranih pravil, ki pa se jima v odnosu do deliberativnosti v spletnih forumih pogosto pripisuje ambivalentni potencial (Petrič, 2003; Jones, 2000; Poster, 1996; Papacharissi, 2004). Tako denimo Pavlik (1994) zagovarja stališče, da odsotnost normativne strukture in relativna anonimnost posameznikov razpravljavcem ponujata večjo svobodo za javno izražanje argumentiranih mnenj, medtem ko so drugi avtorji (Abramson in drugi, 1988) nasprotnega mnenja, saj trdijo, da sta vizualna anonimnost razpravljavcev in pomanjkljiva

normativna strukturiranost pogovorov glavni vzrok za kratkotrajnost in plitkost stikov med razpravljavci ter podajanje emocionalno nabitih nekritičnih mnenj.

Ob odsotnosti vizualne prepoznavnosti razpravljavcev in omejenosti normativne strukture na formalna in neformalna pravila se torej zastavlja vprašanje, ali razpravljavci v strukturnih lastnostih spletnih forumov, povezanih z vizualno anonimnostjo razpravljavcev ter formalnimi in neformalnimi pravili, zaznavajo ustrezne pogoje za razvoj prepoznavnega in normativno reguliranega delovanja. V kolikor je temu tako, potem spletni forumi s svojimi strukturnimi značilnostmi, naslanjajoč se na Habermasovo teorijo družbenega delovanja (Habermas, 1984), posameznikom omogočajo, da delujejo komunikativno in tako uresničujejo idejo o »javnem posvetovanju«, ki temelji na sporazumu z udeleženci v komuniciranju.

Temeljni namen moje diplomske naloge je zato pokazati, da je deliberativnost v spletnih forumih odvisna od prisotnosti formalnih in neformalnih pravil kot eksplicitnih oblik normativne strukture ter samopredstavitvenega konteksta, ki posameznikom v pogovorih z ostalimi razpravljavci znotraj spletnih forumov, kljub njihovi vizualni anonimnosti, omogoča izoblikovanje prepoznavne, koherentne in avtentične samopredstavitve.

Strukturno je diplomska naloga razdeljena na enajst poglavij, kjer je prvih sedem namenjenih teoretski razpravi, zadnja štiri poglavja pa, z izjemo zaključka, sestavljajo empirični del naloge. Prvi uvodni del naloge namenjam predstavitvi teme, delovnih tez, metodam analize ter sami strukturi naloge. V drugem poglavju predstavim razvoj teoretskega diskurza o računalniško posredovanem komuniciranju, kjer se osredotočim predvsem na različne teoretske poglede o pomenu interaktivnosti za vzpostavitev družbenih struktur v družbenih okoljih znotraj kibernetičnega prostora. Tretje poglavje temelji na splošni opredelitvi računalniško posredovanih razpravljalnih forumov, komunikacijskega in strukturnega vidika spletnih forumov ter opisu Slo-Tech in Mobisux foruma kot dveh najbolj obiskanih spletnih forumov znotraj slovenskega dela omrežja internet. Četrto poglavje predstavlja vpogled v teoretske razprave o vlogi spletnih forumov pri procesu širitve elektronske javne sfere. V petem poglavju definiram pojem deliberativnosti. Opredelim njegove lastnosti, raziščem, katere značilnosti deliberativnosti so prisotne v pogovorih znotraj spletnih forumov ter definiram deliberativnost kot obliko komunikativnega delovanja. V šestem poglavju predstavim normativno strukturo v spletnih forumih, zato najprej definiram pojma družbene

norme in pravila ter pokažem, v kakšni obliki so formalna in neformalna pravila prisotna v spletnih forumih. V zadnjem teoretskem poglavju skušam ugotoviti, ali je v teh forumih prisoten samopredstavitveni kontekst. To storim tako, da v izhodišču predstavim postmoderne življenjske strategije na internetu in dejavnike, ki v spletnih forumih vplivajo na samopredstavitve razpravljavcev. V tem pogledu se osredotočim predvsem na odnos med vizualno anonimnostjo in strukturnimi možnostmi, ki jih razpravljavci v spletnih forumih lahko izkoristijo za oblikovanje koherentne in avtentične samopredstavitve.

V uvodnem poglavju empiričnega dela diplomske naloge postavim raziskovalni okvir empiričnega proučevanja deliberativnosti v spletnih forumih, v katerem definiram pojme ter predstavim in argumentiram hipoteze, ki sestavljajo teoretski model deliberativnega delovanja v spletnih forumih. V devetem poglavju sta opisana metoda zbiranja podatkov in vzorec, na katerem so opravljene vse nadaljnje empirične analize vključno s preverjanjem teoretskega modela. V desetem poglavju je najprej natančneje predstavljena operacionalizacija pojmov, še posebej tistih, ki so specifični za delovanje posameznikov v okviru spletnih forumov in do sedaj v literaturi še niso bili deležni poglobljene analitične obravnave. Nato pa je na vzorcu približno 330 obiskovalcev spletnih forumov z LISREL postopkom, temelječim na modelih linearnih strukturnih enačb, empirično preverjen teoretski model deliberativnega delovanja v spletnih forumih.

2. RAČUNALNIŠKO POSREDOVANO KOMUNICIRANJE

2.1. Teoretski diskurz o računalniško posredovanem komuniciranju

Razvoj računalniških omrežjih je tesno povezan z nastankom novih komunikacijskih virov in oblikovanjem novih komunikacijskih praks ter drugih dejavnikov, ki so v literaturi obravnavani pod pojmom računalniško posredovanega komuniciranja. Teoretski razvoj proučevanja računalniško posredovanega komuniciranja lahko razdelimo na tri obdobja (glej Oblak, 2003: 108-114):

- a) začetno obdobje v poznih 70. in zgodnjih 80., ko so bili cilji raziskovalcev osredotočeni predvsem na proučevanje organizacijskih in institucionalnih razsežnosti računalniško posredovanega komuniciranja,
- b) na obdobje od sredine 80. pa do začetka 90., ko je bila pozornost raziskovalcev usmerjena predvsem v vprašanja povezana z nastankom novega javnega prostora, ki je nastajal na osnovi računalniško posredovanega komuniciranja in
- c) na obdobje od sredine 90. naprej, ko so se raziskovalci preusmerili na analiziranje procesov oblikovanja in poteka socialnih interakcij prek računalniško posredovanega komuniciranja, s čimer je velik pomen v znanstvenem diskurzu pridobilo proučevanje t. i. virtualnih skupnosti.

Leto 1978 štejemo za začetek razvoja teoretskega proučevanja računalniško posredovanega komuniciranja. Tega leta je namreč nastala prva sistematična študija o računalniško posredovanem komuniciranju naslovljena *Network Nation*, sociologov Hilza in Turroffa (glej Oblak, 2003: 108), ki je podobno kot vse preostale študije iz zgodnjih 80. računalniško posredovano komuniciranje obravnavala skozi institucionalno perspektivo. Raziskovalce so zanimale posledice implementacije računalniških omrežij in komunikacij prek njih v okolje velikih organizacij. V tem obdobju je bilo računalniško posredovano komuniciranje definirano kot prvenstveno neosebna, depersonalizirana oblika komuniciranja med posamezniki, ki naj bi bila v primerjavi z neposrednim medosebnim komuniciranjem bolj ciljno usmerjena (glej Oblak, 2003: 108-109).

Premik od prvotnih oblik razumevanja vloge računalniško posredovanega komuniciranja se je zgodil sredi 80. let, ko je pomembnejšo vlogo v razpravah o vlogi novih komunikacijskih

tehnologij v množičnem komuniciranju prevzela komunikologija. Tedaj so se za računalniško posredovano komuniciranje začeli zanimati širši akademski in znanstveni krogi, katerih pozornost je bila usmerjena predvsem v analizo razlik med računalniško posredovanim komuniciranjem in neposrednimi medosebnimi oblikami komuniciranja. Zanimale so jih oblike in vzorci komuniciranja, po katerih se je neposredno medosebno komuniciranje razlikovalo od računalniško posredovanega komuniciranja. Sistematično so začeli spremljati kvaliteto in učinkovitost tako dialoških kot mediatiziranih komunikacijskih praks, ki naj bi postale osnova za nastanek novega javnega prostora, s katerim bi se razširila obstoječa elektronska javna sfera.

Kasneje, v sredini 90., so se v večini teoretskih razprav povezanih z računalniško posredovanim komuniciranjem začele pojavljati teme, ki so se sicer še vedno navezovale na dileme o tem, kakšne so neposredne posledice pojava novih informacijsko-komunikacijskih tehnologij na obstoječe komunikacijske vzorce in prakse, hkrati pa so avtorji teh razprav obravnavali tudi širše družbene posledice pojava računalniško posredovanega komuniciranja. Z računalniško posredovanim komuniciranjem naj bi se oblikovale nove oblike skupinskega komuniciranja, ki omogočajo vzpostavitev družbenih interakcij, prek katerih prihaja do prenosa kulturnih in družbenih lastnosti ter idej med sogovornike. Prav vstop raziskovalcev, ki so v znanstveni diskurz o računalniško posredovanem komuniciranju vnesli elemente socioloških in socialno-psiholoških teorij ter jih modificirali, je ponudil nov pogled na posledice odsotnosti prostorske in fizičnih parametrov računalniško posredovanega medija. Ker so zavrnila prepričanja predhodnih raziskovalcev o tem, da računalniško posredovano komuniciranje spodbuja zgolj racionalnost in pri odločanju znotraj organizacij in institucij minimizira vplive socio-emocionalnih elementov (glej Oblak, 2003: 108-109), so kot alternativo ponudili nov konceptualni okvir, v katerem niso le zanikali, temveč celo predpostavili prisotnost družbenih in psiholoških dejavnikov med komuniciranjem prek računalniških omrežij (Spears in Lea, 1994: 437). Tako sta na primer Spears in Lea ponudila nov pristop k analizi socioloških in socialno-psiholoških procesov, ki so vključeni v procese računalniško posredovanega komuniciranja. Oblikovala sta *Social Identity Model of Deindividuation Effects* (SIDE model), ki poskuša pojasniti tako osvobajajoče kot tudi bolj represivne potenciale družbenih interakcij znotraj računalniških sistemov (Spears in Lea, 1994; Postmes in drugi, 2000; 2001).

V raziskavah o značilnostih interakcij, vzpostavljenih prek računalniško posredovanega komuniciranja, se analiza vlog, funkcij in karakteristik jezika kot primarnega raziskovalnega področja pri raziskovanju računalniško posredovanega komuniciranja v drugi polovici 90. dopolnjuje z raziskovanjem družbenih struktur, prek katerih se v kibernetnem prostoru vzpostavijo socialne interakcije med posamezniki. V ospredju zanimanja so torej interaktivnost in procesi, povezani z nastajanjem in oblikovanjem družbenih kolektivitet znotraj kibernetnega prostora.

2.2. Interaktivnost v kibernetnem prostoru

V kibernetnem prostoru se med posamezniki vzpostavljajo interaktivne oblike povezovanja in delovanja (glej Slevin, 2000: 181-186). Castells (2000) zato opisuje kibernetni prostor kot računalniško omrežen, elektronsko posredovani in interesni prostor, skratka, opisuje ga kot prizorišče srečevanja različnih formalnih in neformalnih interesov, ki potekajo na podlagi interakcije med akterji. Podobno Linda Harasim kibernetni prostor označuje kot prostor informacijskega in podatkovnega prometa ter vsebinsko in interesno opredeljenih interakcij, ki se izvajajo s pomočjo informacijsko-komunikacijske tehnologije. Harasimova namreč govori, »... da splet interakcij in komuniciranja tvori informacijska omrežja, v katera so vključeni najrazličnejši družbeni akterji, kot so na primer posamezniki, družbene skupine in različne organizacije« (Harasim, 1993: 38). Slednja tudi ugotavlja, da so se v kibernetnem prostoru oblikovali trije različni tipi omrežij s podsistemi. To so (Harasim, 1993):

- a) družbena omrežja: s podsistemi omrežja, kot sta civilnodružbeno in političnoparticipativno omrežje,
- b) poslovna omrežja: ki se delijo na intra- in interorganizacijska omrežja, podsistem elektronskega trgovanja in zabave in
- c) znanstvena in izobraževalna omrežja: s podsistemom izobraževalnega in znanstveno raziskovalnega omrežja.

Prav področje družbenega omrežja znotraj kibernetnega prostora se v sodobnih znanstvenih prispevkih uporablja v smislu opisovanja lastnosti elektronskih prostorov, v katerih pa ne pridobivajo pomembno mesto zgolj podatki in tehnologija, temveč predvsem interaktivne aktivnosti akterjev kibernetnega prostora.

Področje družbenih omrežij znotraj kibernetnega prostora raziskuje tudi Annette Markham (1998), ko v svoji etnografski študiji ponuja vpogled v nekatere pomembne razlike med odnosom posameznikov do interaktivnosti internetnih okolij, ki po njenem mnenju določajo tudi razlike v percepciji novih načinov komuniciranja. Na omenjeni osnovi razdeli uporabnike računalniške tehnologije in interneta v tri skupine. (1) Prvo skupino predstavljajo uporabniki, ki v računalniški tehnologiji vidijo zgolj komunikacijsko orodje, ki služi za instrumentalen prenos podatkov iz ene lokacije na drugo. (2) Druga skupina internet dojema kot specifični interaktivni prostor, kjer lahko srečujejo in spoznavajo druge ljudi. Zanje je internet predvsem družabno okolje, v katerem lahko doživljajo več stvari – nove identitete, nova razmerja, nove prostore. (3) Tretja skupina uporabnikov pa internet razume kot novo obliko bivanja. Iz razčlenitve tipologije, ki jo predstavi Annette Markham, je razvidno, da med uporabniki interneta obstaja obsežna skupina ljudi, ki v kibernetnem prostoru odkriva nove in intenzivnejše možnosti interaktivnega delovanja med posamezniki in okoljem ter na tak način ustvarja nova interaktivna okolja. V njih se posamezniki povezujejo in sodelujejo pri izmenjavi izkušenj in mnenj, konstrukciji novih pomenov, znanj ali tehnologije. Podobnega mnenja kot Markhamova je tudi Castells, saj po njegovem mnenju interaktivna okolja ne obsegajo le okolij, kot so prostori enosmerne komunikacije (svetovni splet - *world wide web*), temveč tudi (kar je za temo, ki jo obravnavam v nalogi, še posebej pomembno) prostore medosebnega komuniciranja, kamor Castells uvršča računalniške forume, novičarske skupine, internetne klepetalnice in podobno (glej Castells, 2000: 391-394). Navedene oblike interaktivnih družbenih okolij v kibernetnem prostoru sodijo v kategorijo računalniško posredovanih razpravljalnih forumov, med katerimi so na svetovnem spletu najbolj razširjeni spletni forumi. V literaturi je mogoče zaslediti več tipologij, na osnovi katerih je mogoče analizirati spletne forume. V nalogi bom najprej na spletne forume pogledal z dveh vidikov, in sicer: (1) s komunikacijskega vidika (Škerlep, 1998; Pinter in Oblak, 2000) in (2) s strukturnega vidika (Plant, 2004). Še pred tem pa bom na kratko predstavil najpogostejše pojavne oblike računalniško posredovanih razpravljalnih forumov.

3. RAČUNALNIŠKO POSREDOVANI RAZPRAVLJALNI FORUMI

Za računalniško posredovane razpravljalne forume je znotraj omrežja internet značilno:

... da se vzpostavljajo s specifičnim načinom množične uporabe računalniških tehnologij, ki omogočajo neposreden, nefiltriran, nepreusmerjen stik mnogih z mnogimi, in ki jih napolnijo z nizi intenzivnih in namenskih komunikacijskih dejanj, s katerimi se prek računalnikov naslavljajo številni uporabniki. (Pinter in Oblak, 2000: 293-294)

Najpogostejše oblike razpravljalnih forumov v računalniških omrežjih so elektronske konference, spletna križišča (*web crossings*), poštna mreže (*mailing lists*), novičarske skupine (*news groups*), oglasne deske (*bulletin boards systems - BBS*), klepetalnice (ICQ, IRC, Yahoo Messenger, MSN, Instant Messenger) in spletni forumi (*web forums*), ki so danes na svetovnem spletu tudi najbolj razširjeni. Naštete oblike računalniško posredovanih razpravljalnih forumov se med seboj ločijo po komunikacijskih, strukturnih in tehničnih značilnostih. Prav slednje so lahko zelo pomembne, saj deloma pogojujejo komunikacijske in strukturne lastnosti delovanj. V odvisnosti od različnih tehničnih rešitev se računalniško posredovani razpravljalni forumi med seboj razlikujejo glede na (glej Pinter in Oblak, 2000: 294-295):

- a) možnosti sinhronega in asinhronega odzivanja;
- b) način dostopa do sporočil, kjer obstajajo sistemi na potisk (npr. poštna mreže), sistemi na poteg (npr. oglasne deske) in sistemi, v katerih so sporočila del okolja (IRC, pogojno tudi spletni forumi);
- c) možnost prikazovanja informacij o udeležencih forumov ter tipu informacij, ki jih udeleženci lahko pustijo v forumu.

V nadaljevanju se bom osredotočil izključno na komunikacijski in strukturni vidik spletnih forumov.

3.1. Komunikacijski vidik spletnih forumov

Spletne forume lahko obravnavamo kot integralni komunikacijski medij. O tem obširno piše Škerlep, ko s komunikacijskega vidika analizira internet. Internet po njegovem mnenju sestavljajo različni mediji, ki uporabniku s pomočjo svojih komunikacijskih vmesnikov različno strukturirajo možen način komuniciranja (glej Škerlep, 1998: 27). Glede na vključenost številnih medijskih formatov je mogoče analizirati tudi število akterjev, ki sodelujejo v interakciji in pri tem komunicirajo ali si izmenjujejo informacije. Škerlep izpostavlja naslednjih pet ključnih kriterijev:

- a) značaj komunikacijskih razmerij med udeleženci;
- b) smer komunikacije;
- c) odzivnost komunikacije;
- d) posredovana vsebina;
- e) zasebna ali javna vrsta komunikacije.

Na osnovi teh kriterijev lahko spletne forume:

- a) glede na značaj komunikacijskih razmerij med udeleženci opredelimo kot *množično komuniciranje v razmerju eden z mnogimi in/ali kot skupinsko razmerje mnogih z mnogimi*;
- b) opredelimo kot komunikacijsko okolje, v katerem glede na smer komunikacije poteka *dvosmerna komunikacija*, saj se uporabniki lahko odzovejo na sprejeta sporočila;
- c) označimo kot komunikacijsko okolje, ki glede na odzivnost komunikacije omogoča *asinhrono komuniciranje mnogih z mnogimi*;
- d) glede na posredovano vsebino označimo kot interaktivna okolja, za katera je značilen *multimedijski format*. Začetni medij v spletnih forumih je bil tekst, nato se je v sporočila začela postopoma integrirati tudi slika, kasneje pa so se posredno prek hipertekstovnih povezav pojavili v spletnih forumih tudi zvok, video, skripte in najrazličnejše enostavne programske aplikacije;
- e) uvrščamo med komunikacijska okolja, v katerih sta prisotni *javna in zasebna komunikacija*. Čeprav so spletni forumi večinoma splošno dostopni na svetovnem

spletu in so razprave splošno odprte, pa v njih obstajajo tudi določene oblike zasebne komunikacije¹.

Ko strnemo aplikacijo Škerlepove tipologije na spletne forume, ugotovimo, da so spletni forumi s komunikacijskega vidika interaktivna družbena okolja, v katerih je hkrati prisotno tako množično komuniciranje v razmerju eden z mnogimi kot tudi dvosmerno, javno ali zasebno asinhrono komuniciranje mnogih z mnogimi, ki podpira multimedijski format.

Nekoliko širši pogled na komunikacijske prakse razpravljavcev v spletnih forumih predstavita Pinter in Oblakova (Pinter in Oblak, 2000), ko ugotavljata, da se pogovori v spletnih forumih od neposrednih, fizičnih medosebnih pogovorov ločijo glede na:

- a) *komunikacijski okvir*, ki je v prvih veliko bolj ohlapen in so zato tudi vključitve in izstopi iz pogovorov veliko hitrejši;
- b) *komunikacijsko dinamiko*, ki je v spletnih forumih izrazito počasnejša in ne omogoča določenih možnosti, ki so značilne za neposredno komuniciranje;
- c) *družbeni kontekst*, za katerega je v spletnih forumih značilna velika dinamika in raznolikost ter umeščenost v raznolike zunanje kontekste, saj se v spletne forume vključujejo ljudje iz najrazličnejših družbenih okolij, ki jim ponujajo drugačna družbena razumevanja in prakse.

3.2. Strukturni vidik spletnih forumov

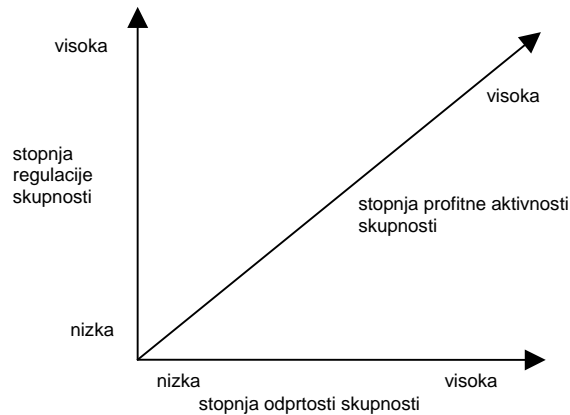
Komuniciranje med razpravljavci je sočasno tudi osnova za nastanek družbenih struktur, ki usmerjajo, omejujejo in regulirajo interakcije med razpravljavci. Omenjene družbene strukture predstavljajo strukturni vidik spletnih forumov in kibernetских skupnosti, ki nastajajo znotraj njih. Robert Plant (2004) kibernetске skupnosti razvršča v tri dimenzionalni model kibernetiskega prostora na osnovi:

- a) stopnje regulacije skupnosti,
- b) stopnje, do katere je skupnost odprta do novega članstva in

¹ V veliko spletnih forumih si uporabniki lahko pošiljajo zasebna sporočila, nekateri spletni forumi pa poznajo tudi zasebne razprave, v katerih sodelujejo samo določeni uporabniki ali določene skupine uporabnikov (Mobisux, april 2005).

c) stopnje angažiranosti skupnosti pri profitnih aktivnostih.

Slika 3.1: Plantov tridimenzionalni model klasifikacije skupnosti v kibernetnem prostoru

Vir: Plant, R. (2004): »On-line Communities«, *Technology and Society*, 26, 1, str. 56

Po Plantovi klasifikaciji neregulirana družbena okolja v kibernetnem prostoru vzpostavijo posamezniki, ki se povezujejo prek enotne skupne spletne lokacije. Največkrat jih vzpostavijo neprofitni akterji – posamezniki ali manjše skupine, ki se odločijo, da v teh okoljih ne bodo definirali pravil in vzpostavili vrhnje avtoritete, ki bi bdela nad temi pravili. Ker pa je v praksi zelo malo primerov, da bi interaktivna družbena okolja vzpostavljena z računalniško posredovanim komuniciranjem ostala celotno obdobje svojega obstoja neregulirana (izjema so le tista okolja, ki so vzpostavljena za zelo kratek čas), so običajno takšna neregulirana okolja le prvi korak v evoluciji kompleksnejših interaktivnih okolij v kibernetnem prostoru.

Čeprav bi v Plantovem modelu klasifikacije kibernetnih skupnosti spletne forume uvrstili med odprte, regulirane in neprofitne skupnosti (glej Plant, 2004: 60), pa podoben vzorec razvoja, kot smo ga opisali v zgornjem odstavku, lahko zasledimo tudi pri razvoju spletnih forumov. Takšno domnevo potrjuje razvoj konferenčnega sistema USENET, ki je predhodnik današnjih spletnih forumov. Ob nastanku je bil USENET nereguliran. Kasneje je postopoma, s širitvijo samega konferenčnega sistema in pridobitvijo določenega števila uporabnikov, postajal vedno bolj reguliran. Tako danes na svetovnem spletu praktično ni mogoče zaslediti spletnega foruma, v katerem ne bi obstajala vsaj določena minimalna pravila o obnašanju in kulturi komuniciranja v forumu. Posameznik ali skupina, ki na novo oblikuje spletnih forum, ima vse možnosti in pristojnosti, da oblikuje svoja lastna pravila, ki jih morajo sodelujoči v pogovorih spoštovati.

Običajno za spoštovanje pravil v forumih skrbijo administratorji² in moderatorji³. Njihova vloga je v tem pogledu izjemno pomembna, saj imajo samo ti izključno pravico in pooblastila, da regulirajo delovanje foruma. V primeru kršitev pravil lahko posežejo po različnih ukrepih: kršitelja lahko javno ali zasebno opozorijo na njegovo neprimerno vedenje, popravljajo njegova sporočila ali jih celo izbrišejo. Hujše kršitve pravil so običajno sankcionirane z izključitvijo razpravljavca iz foruma tako, da se vanj iz določenega IP naslova⁴ ali pa pod istim vzdevkom ne more več prijaviti. Redkeje se administratorji odločajo za brisanje vseh vsebin, ki jih je kršitelj kadarkoli objavil v forumu.

Stopnja regulacije spletnih forumov je pogosto povezana še s stopnjo profitnosti in odprtosti interaktivnih okolij do novega članstva (glej Plant, 2004: 56). Spletni forumi lahko gostujejo na strežniku, ki jih vodi profitna organizacija, hkrati pa je njihova značilnost tudi ta, da ohranjajo popolnoma neprofitno naravo delovanja. Spletni forumi, ki niso visoko strukturirani in v katerih obstajajo le določena minimalna pravila, so lahko tudi popolnoma odprti do potencialnih razpravljavcev, ki se v pogovore vključijo glede na njihov osebni interes. V takšnih forumih običajno posameznik bere in objavlja sporočila ter sodeluje v razpravah, ne da bi bil v spletni forum prijavljen⁵ oziroma registriran. Obstajajo pa tudi bolj zaprti tipi spletnih forumov, kjer je obseg sodelovanja uporabnikov, ki niso vanj prijavljeni (na primer z veljavnim in aktivnim naslovom elektronske pošte), omejen na različne načine. Najpogosteje

² Sistemski operater ali administrator foruma (pogosto imenovan tudi admin) je oseba, ki skrbi za tehnično podporo spletnemu forumu. Uporabnikom pomaga pri tehničnih težavah, s katerimi se soočijo pri sodelovanju na forumu. Ima možnost premikanja in zaklepanja tem (*threadov*) ter možnost spreminjanja sporočil (*postov*), v kolikor sporočilo ni napisano v skladu z pravili, ki veljajo v forumu. V primeru hujših kršitev administrator lahko poskrbi tudi za tehnično izključitev razpravljavca iz spletnega foruma ali t. i. ban. Običajno ima spletni forum enega administratorja.

³ Moderator skrbi izključno za vsebine tem in sporočil ter vedenje uporabnikov v točno določenih delih foruma. Običajno teme, ki jih »moderira«, lahko premika, preimenuje ali briše. Podobno počne s sporočili, ki se nahajajo v njih. Spletni forum ima lahko enega ali več moderatorjev. Obstajajo pa tudi primeri spletnih forumov, kjer ni moderatorjev. V takšnih primerih njihove funkcije prevzamejo administratorji.

⁴ IP naslov je 32-bitna beseda, ki predstavlja računalnik na mreži. Sestavljena je iz dveh delov - naslova omrežja in zaporedne številke računalnika (sistema) znotraj tega omrežja. Naslov omrežja je zapisan z n zaporednimi bitmi z leve (*most-significant*), ostalih $(32 - n)$ bitov pa določa naslov računalnika v tem omrežju. n je lahko poljubno število med 0 (kar označuje internetna omrežja) in 32, ki označuje en sam IP naslov (*host*). IP naslov zapišemo decimalno s štirimi števili, ki ustrezajo posameznim bitom v 32-bitni besedi, ločenimi s pikami. Primer takega zapisa je 193.2.1.37 (ARNES, april 2005).

⁵ Uporabnikom se je ob prvi prijavi v spletni forum običajno potrebno registrirati. Pri postopku registracije administratorji spletnega foruma (oziroma ustrezne programske aplikacije) pošljejo uporabniku na njegov veljaven naslov elektronske pošte sporočilo s potrjeno prijavo (*registration mail*), ki vsebuje podatke o uporabniku in iz katerega sta razvidna njegovo uporabniško ime in geslo za prijavo v forum. V kolikor želi uporabnik v pogovorih znotraj spletnih forumov sodelovati kot registriran uporabnik, se mora ob vsakem obisku foruma prijaviti z uporabniškim imenom (običajno je to njegov vzdevek ali ime v forumu, lahko pa tudi naslov elektronske pošte) in geslom. Odvisno od tehnične zasnove spletnega foruma, nekateri forumi ponujajo tudi možnost samodejnega prepoznavanja uporabnikov na podlagi t. i. piškotkov (*cookies*), s čimer se bistveno skrajša postopek prijave uporabnika v forum.

neprijavljeni obiskovalci spletnih forumov vsebine in sporočila sicer lahko prebirajo, ni jim pa omogočeno odpiranje novih tem, pošiljanje sporočil in sodelovanje v pogovorih. Mogoče pa so še številne drugačne oblike regulacije opisanega področja, ki so odvisne tako od tehničnih rešitev kot tudi od ciljev in motivov razpravljavcev, ki v spletne forume posredujejo svoja mnenja.

3.3. Spletna foruma Slo-Tech in Mobisux

Tudi v Sloveniji obstaja veliko primerov, ki spadajo v kategorijo reguliranih, odprtih in neprofitnih forumov. Med drugimi lahko omenimo dva, ki sta v slovenskem delu omrežja internet najpogosteje obiskana.

Prvi je spletni forum Slo-Tech (<http://www.slo-tech.com/>), ki vsebinsko pokriva specifično tematiko novih tehnologij. Spletni forum sodi v sklop spletne strani Slo-Tech ustanovljene leta 2000. V njem potekajo pogovori znotraj številnih tem, ki sodijo na področje računalništva, novih informacijskih in telekomunikacijskih tehnologij ter digitalne fotografije. Na forumu je zelo aktivno tudi iskanje in podajanje strokovne pomoči in izmenjava mnenj, izkušenj in praks med uporabniki računalniške tehnologije in programov. Slo-Tech širi svoje tematike tudi na druga področja, kot so teme o učinkih sodobnih tehnologij na družbo, filmu, umetnosti in drugih družbeno-političnih temah. Trenutno je v Slo-Tech forum aktivno prijavljenih približno 15.000 članov, ki so napisali več kot 950.000 sporočil v 135.000 temah. Registriranih je v povprečju 11.000 obiskov spletne strani na dan. Pri navajanju te številke je potrebno biti pozoren na registrirane uporabnike, ki večkrat dnevno obiskujejo forum, in obiskovalce, ki se v spletni forum ne prijavljajo z uporabniškim imenom in geslom, ampak vstopajo le kot gostje. Dnevni porast sporočil je v povprečju okrog 1000, od tega je dnevno odprtih tudi do 200 novih tem (Slo-Tech, april 2005). Slo-Tech je tako na podlagi števila aktivnih članov, dnevnem obisku in številu dnevnih interakcij primer enega izmed največjih spletnih forumov v Sloveniji.

Slika 3.2: Spletni forum Slo-Tech

The screenshot shows the Slo-Tech forum interface. At the top, there's a banner for 'http://www.mojatrgovina.com'. Below it, the forum title 'forum' is displayed. The main table lists forum topics with their respective statistics and moderators. The right sidebar includes a login section with fields for 'Uporabniško ime:' and 'Geslo:', and buttons for 'Pošlji' and 'Nov član'. There's also a 'Zadnje novice' section with several news items and a 'Se se kadi' section featuring a mouse image and the text 'Test mišk'.

Forum	Teme	Sporočila	Zadnje sporočilo
Računalništvo			
Pomoč in nasveti Če imate kakršnekoli težave z računalnikom in jih ne znate uvrstiti v katerega od spodnjih oddelkov, je to pravo mesto za vas. -Moderatorji: SuLc, andrej, bastadu, MrIce, ToniT, ali3n, Skrat, ALIEN3001	19596	90032	25.03.2005 13:06:12 avtor: danath
Strojna oprema			
Zvok in slika Oddelek za vse ljubitelje zvoka in slike ter tiste, ki jih te stvari zanimajo ali se z njimi ukvarjajo. -Moderatorji: Senitel, Stepni Volk, CaqKa	5544	38875	25.03.2005 13:23:47 avtor: aleksej2
Hlajenje in modifikacije Tukaj lahko razkažete svoje mojstrovine ali za nasvet prosite naše MacGuyvere. -Moderatorji: TESKAN, morphing1, TribesMan, VASKO	4001	44748	25.03.2005 12:27:50 avtor: RC14
Navijanje Forum, namenjen razpravam o overclockanju in podobnim temam. -Moderatorji: Jackal, morphing1, GUFY, TribesMan, asPeter	3618	42592	25.03.2005 13:02:48 avtor: rovtar
Kaj kupiti Tukaj boste našli prave nasvete o zapravljanju težko prisluženih sredstev. -Moderatorji: TribesMan, boštjan, GUFY, asPeter	10714	97376	25.03.2005 13:23:49 avtor: boyan64
Strojna oprema Forum, namenjen splošni razpravi o hardveru in računalništvu. -Moderatorji: morphing1, bastadu, ALIEN3001, VASKO	7029	52419	25.03.2005 13:17:42 avtor: Loki
Elektrotehnika in elektronika Za vse AC/DC privržence -Moderatorji: MadManMato, Brane2, TribesMan, Azrael	1224	10722	25.03.2005 04:32:44 avtor: b
Programska oprema			
Operacijski sistemi	4202	34730	25.03.2005 13:19:01

Vir: Slo-Tech (2005): <http://www.slo-tech.com/script/forum/>

Po številu registriranih uporabnikov je večji samo forum na spletni strani Mobisux (<http://www.mobisux.com/>), znotraj katerega je bilo v marcu 2005 registriranih že več kot 35.000 uporabnikov (Mobisux, april 2005), ki so orientirani predvsem na diskusije o mobilnih tehnologijah. Vzroke za nekoliko višji obisk Mobisux foruma v primerjavi s Slo-Techovim lahko utemeljimo s strukturnega vidika z dejstvom, da je Mobisux spletni forum v Sloveniji prisoten že od leta 1998, medtem ko je Slo-Tech prisoten od leta 2000. Poleg tega so s prenovo spletne strani Mobisux leta 2001 Mobisuxovi sistemski operaterji in moderatorji razširili število tematskih diskusij v forumu še na druga področja (npr. avtomobilizem) in ga s tem še bolj popularizirali med uporabniki slovenskega dela internet omrežja. Oba foruma pa se med seboj ločita tudi glede na administratorsko »politiko« povezano s članstvom razpravljavcev v forumu. Administratorji Mobisux foruma, v nasprotju z njihovimi kolegi pri Slo-Techu, svojih članov ne izločajo oziroma izbrišejo, če le-ti niso aktivni več kot eno leto. V kolikor se struktura uporabnikov med spletnima forumoma glede na pogostost uporabe zelo razlikuje, ima to dejstvo zelo pomemben vpliv na razliko v številu članov.

Slika 3.3: Spletni forum Mobisux

The screenshot shows the Mobisux forum interface. At the top, there is a navigation bar with links for 'Trgovina', 'Album', 'Skupnost', 'Oglaševanje', and 'Mobisux'. Below this is a search bar and a user login section with fields for 'uporabnik' and 'geslo'. The main navigation menu includes 'Mobilna telefonija', 'Avtomobilizem', 'Forum', and 'Mali oglasi'. A secondary menu lists 'Forum', 'Album', 'Dodatkovnik', 'Garaže', 'Klubi', 'SMS šale', 'Nov uporabnik', 'Iskanje', 'Kdo je na forumu', 'Uporabniki', 'Igre', and 'FAQ'. A banner for 'na vašem mobilniku' advertises news, tests, events, ringtones, and Java/Symbian applications. The main content area displays a table of forum threads with columns for category, topic, replies, and posts. The sidebar on the right features a 'Testiramo' section with various mobile phone models and a 'Vročičlanki avtomobilizem' section with automotive news links.

Tehnologija	Tem	Sporočil	Zadnje sporočilo
Mobilna - splošno Splošna debata na temo mobilne telefonije	21082	164257	Re: Telefon in kvaliteta f... (Luoka) - 25.03.2005 13:08
Mobilna - tehnika Vprašanja s tehničnega področja mobilne telefonije	15371	68453	tezave pri povezavi 7610 P... (riss) - 25.03.2005 09:04
Mobilna - pametni telefoni SonyEricsson P800, Nokia 7650, Nokia 9210, ...	2312	21334	Re: Za lastnike 6630 (begg) - 25.03.2005 14:16
Telefonija Ostale vrste telekomunikacij (fiksna telefonija, ISDN, ADSL, itd.)	2123	18319	Re: VOLJADSL (GAMMA_RAY) - 25.03.2005 14:03
Računalništvo strežniki, omrežja, programski jeziki, profesionalna raba	19037	121513	Re: DSL Booster (igors24) - 25.03.2005 13:30
PDA Ročni računalniki, oprema ter povezljivost z GSM	2101	11741	Re: Program za risanje (Moby) - 25.03.2005 14:19
Avtomoto	Tem	Sporočil	Zadnje sporočilo
Avtomobilizem splošno Vse, kar vas zanima in imate povedati o jeklenih konjičkih	20200	364556	Re: Kam po gume v Avstrijo... (Ipretnar) - 25.03.2005 14:19
Tehnika in Pomoč Resne tehnične debate, ko gre pri avtu kaj narobe, sam svoj mojster, kje in kako avto popraviti	3703	34847	Re: dCi crknu (_PAJSAR_) - 25.03.2005 14:12
Tuning, Styling in Avtoakustika Predelave, nadgradnje, avtoakustika	2279	37733	Re: Megane RS (Ipretnar) - 25.03.2005 14:10
Motocikli Kotiček za motoriste	707	7337	Re: Nakup 10-15let starega... (garfilid) - 25.03.2005 13:08

Vir: Mobisux (2005): <http://www.mobisux.com/tabla/ubbthreads.php>

4. ELEKTRONSKA JAVNA SFERA

Množičnost uporabe spletnih forumov, ki je razvidna že iz števila razpravljavcev v Slo-Techovem in Mobisuxovem forumu, je odraz tega, da je moderna družba vedno bolj omrežena z računalniško tehnologijo. Slednja s svojo interaktivno naravo korenito spreminjajo obstoječe načine komuniciranja, briše časovno-prostorske ovire in ustvarja nove družbene prostore (Castells, 2000; Oblak, 2003; Trček, 2003). Učinki novih komunikacijskih tehnologij segajo tudi v tiste družbene strukture, ki so jih preobrazili že množični mediji, pri čemer pa številni avtorji (Aikens, 1999; Connery, 1997; Slevin, 2000; Wilhelm, 2000; Kitchin, 1998) poudarjajo, da je najsodobnejša preobrazba družbenih struktur in javne sfere v marsičem zelo specifična. S pojavom novih komunikacijskih tehnologij ni prišlo le do sprememb v obstoječi javni sferi, temveč se je s komunikacijskimi procesi vzpostavil in oblikoval kibernetški prostor, ki je razumljen kot območje nove elektronske javne sfere, ki po mnenju nekaterih raziskovalcev (Connery, 1997; Aikens, 1999; Hague in Loader, 1999) ponuja nove okoliščine in drugačne pogoje za revitalizacijo obstoječe javne sfere. Nekatere druge študije pa nasprotno kažejo, da se pogoji in okoliščine, ki jih skozi racionalno razpravo vzpostavljena javna sfera predpostavlja, v kontekstu kibernetškega prostora ne uresničujejo v celoti (Slevin, 2000; Poster, 1996). Avtorji omenjenih študij na osnovi zbranih empiričnih ugotovitev zavračajo idejo o elektronski javni sferi kot področju, v katerem bi lahko ugledali ponovno obujeno kritično javnost. V tem smislu večina od njih opozarja, da je že samo okolje kibernetškega prostora tako razpršeno in fragmentirano, da pravih možnosti za govor o homogeni, univerzalni javni sferi niti ne ponuja.

Prav na osnovi dialektike med omenjenima konceptualnima pristopoma k razlagi učinkov novih komunikacijskih tehnologij in računalniško posredovanega komuniciranja na (pre)oblikovanja obstoječe javne sfere se je v preteklem desetletju razvil obsežen znanstveni diskurz, ki vključuje različne argumente za proučevanje implikacij, ki jih imajo sodobne komunikacijske tehnologije na (pre)oblikovanje javne sfere, med katerimi pa je zelo težko poiskati nek skupni imenovalec (glej Buchstein, 1997; Poster, 1996). Ob tem seveda ne gre pozabiti, da so se konceptualizacije kibernetškega prostora skozi čas spreminjale. Tako je bilo v začetnih obdobjih razvoja sodobnih komunikacijskih tehnologij pojmovanje kibernetškega prostora povezano s prek računalniških tehnologij podprtimi sobami in prostori – klepetalnice, elektronske konference, poštna mreže, virtualne kavarne itd. Zdi se, da razlog za takšno

pojmovno naslonitev izhaja v osnovi iz dejstva, da so informacijsko-komunikacijske tehnologije izvorno novi komunikacijski kanali, ki jih od preostalih obstoječih množičnih medijev ločuje kar nekaj lastnosti, zaradi katerih so njihovi učinki na preoblikovanje javne sfere specifični (Oblak, 2003; Slevin, 2000). Zato je po eni strani precej logično, da se posamezne različice komunikacijskih praks in prostorov, v katerih se ti procesi odvijajo, poizkuša primerjati in navezati na obstoječe ali celo nekdanje pojave, ki so skozi zgodovino zaznamovali oblikovanje javne sfere.

4.1. Širitev elektronske javne sfere v kibernetiki prostor

Raziskovanje razmerij med uporabo in potenciali komunikacijskih tehnologij ter spremembami javne sfere izhaja iz različnih teoretskih okvirov. Habermasova teorija strukturnih sprememb javnosti (Habermas, 1992) je primer osrednjega teoretskega izhodišča, skozi katerega se iščejo odgovori in zastavljajo nova vprašanja o razvojnih potencialih elektronske javne sfere. Do omenjenega teoretskega izhodišča imajo teoretiki, ki raziskujejo odnos med razvojem računalniško podprtih komunikacijskih praks in preoblikovanjem javne sfere, različna stališča. Raziskovalce s tega vidika lahko razdelimo v dve skupini (glej Oblak, 2003: 55).

Za avtorje (Buchstein, 1997; Fernback, 1997; Poster, 1996; Schneider, 1996; Wilhelm, 2000), ki jih uvrstimo v prvo, prevladujočo skupino razprav o razmerju med preoblikovanjem elektronske javne sfere in uporabo komunikacijskih tehnologij, je značilno, da v elektronski javni sferi vidijo stvarno priložnost, kako uresničiti ali vsaj deloma ponuditi nove rešitve za (re)konceptualizacijo Habermasovega zgodnjega pojmovanja javne sfere. V temu sklopu razprav se omenjeno Habermasovo teorijo poskuša aplicirati na različne ideje, še pogosteje pa na vizije o tem, kako bo z nadaljnjim razvojem elektronska javna sfera postala osrednji prostor novih oblik političnega komuniciranja, ki bodo omogočala nastanek »virtualnih združenj«. Raziskovalce zato denimo zanima, koliko internet pripomore k oblikovanju diskurzivne javne sfere, na osnovi katerih načel poteka med njimi izmenjava mnenj in kdo v njih sodeluje. Osnova za takšno razmišljanje sta načeli recipročnosti in povezanosti kot dve ključni značilnosti, po katerih se sodobne komunikacijske tehnologije ločujejo od obstoječih množičnih medijev.

Seveda pa tudi znotraj te skupine razprav obstajajo med avtorji razlike v konceptualizacijah in interpretacijah Habermasovih teoretskih izhodišč. Tako se Fernback s svojo idejo, da je »kibernetski prostor v svojem bistvu ponovno vzpostavljena javna sfera, namenjena družbeni, politični, kulturni in ekonomski integraciji« (Fernback, 1997: 37), bistveno bolj približa idealno tipskim izhodiščem Habermasovega pojmovanja javne sfere, kot to stori Connery (1997). Connery je do revitalizacije javne sfere v kibernetnem prostoru nekoliko bolj skeptičen. Slednji sicer ugotavlja, da sodobne komunikacijske tehnologije neposredno širijo prostor javne sfere, pri čemer pa značilnosti elektronske javne sfere v marsičem odstopajo od značilnosti tradicionalnih pojmovanj javne sfere. Po njegovem mnenju je kibernetni prostor tudi družbeni prostor, v katerem je sicer mogoče zaslediti nekatere osnovne strukturne elemente družbenih sistemov (na primer vpeljava sistema vnaprejšnjega nadzora, vzpostavljanje hierarhij in določenih stopenj oblasti) in tradicionalnih oblik komuniciranja (glej Connery, 1997: 172), vendar pa tudi odsotnost običajnih mehanizmov nadzora, zaradi česar se znotraj njega pretakajo predvsem manj resne in manj zanesljive ter pretežno »neavtorizirane« informacije (glej Connery, 1997: 171).

Drugi sklop študij o povezanosti razvoja komunikacijskih praks in preoblikovanja javne sfere predstavljajo avtorji, kot sta na primer Poster (1996) in Wilhelm (2000), ki sta do posameznih izpeljav in preslikav Habermasovega pojmovanja javne sfere v okoliščine in kontekste kibernetnega prostora bolj zadržana. Po njunem mnenju naj bi bili Habermasovo zgodnje pojmovanje javne sfere in sodobne elektronske javne sfere že v izhodišču preveč različni. Prevladujoča struktura kibernetne demokracije, ki je očitno šele sredi svojega razvoja, še zdaleč ne spominja na idealnotipsko idejo Habermasa o javni sferi (Poster, 1996). Ravno nasprotno, o kibernetnem prostoru je mogoče ustrežneje govoriti kot o visoko diverzificiranem polju soobstoječih diskurzov in interakcij, ki niso nujno prepleteni (Schmidtke, 1998: 61). Na smiselnost takšnih pristopov k konceptualizaciji nove elektronske javne sfere so pokazali tudi rezultati Wilhelmove študije (Wilhelm, 2000), ki vsebujejo analize nizov sporočil ter njihovih vsebin iz enega med najbolj razširjenimi asinhronimi sistemi računalniškega komuniciranja USENET. Večina udeležencev je v razpravah, ki so bila vključena v omenjeno študijo, predvsem izražala svoja mnenja in ideje, pri čemer pa je bila odzivnost na stališča drugih zelo nizka, dialogi pa kratkotrajni. Udeleženci se torej niso poslušali, ampak so izhodiščna sporočila uporabljali večinoma za to, da so predstavili in okrepili svojo stališča.

Upravičeno se torej postavlja vprašanje, ali z računalniško tehnologijo podprto komuniciranje vzpostavlja v spletnih forumih komunikacijska okolja, kjer se lahko odvijajo javne razprave, kjer se izmenjujejo racionalna in argumentirana mnenja o različnih spornih zadevah, kjer lahko izvemo, kaj o določenemu vprašanju ali problemu menijo drugi, ter mimo obstoječih množičnih medijev poiščemo dodatne informacije o problemih in vprašanjih, ki nas v danem trenutku zanimajo. Na prvi pogled se zdi, da računalniške tehnologije in prevladujoče rabe teh tehnologij še niso dovolj sofisticirane in širše dostopne, da bi spodbujale k trajnemu, racionalnemu, deliberativnemu, demokratičnemu političnemu komuniciranju kot ga predpostavljajo normativne teorije javne sfere (glej Oblak, 2003: 58). Po drugi strani pa je tudi res, da se znotraj spletnih forumov konstituira pristen, po značaju »absolutno javni« prostor, ki kljub decentraliziranosti vselej ne omejuje racionalnih in kritičnih izmenjav mnenj oziroma deliberativnih načinov komuniciranja.

5. DELIBERATIVNOST KOMUNICIRANJA V SPLETNIH FORUMIH

5.1. Lastnosti deliberativnosti

Da bi lažje razumeli dejanske dialoške in deliberativne potenciale elektronske javne sfere, bom v nadaljevanju predstavil Dahlbergov pogled na možnosti, ki jih za deliberacijo in komunikativno delovanje na svetovnem spletu ponujajo računalniško posredovani razpravljalni forumi (Dahlberg, 2001). Dahlberg deliberativnost razume kot obliko skupnega življenja, kjer se o spornih zadevah, vključno s pogoji, pod katerimi je skupno življenje sploh mogoče, odloča na podlagi »javnega posvetovanja« (*public deliberation*). V kolikor je posvetovanje usmerjeno k oblikovanju skupnega dobrega ter za vse sprejemljivih konsenznih rešitev, naj bi bile zanj značilne naslednje lastnosti (glej Dahlberg, 2001: 623):

- a) *Izmenjava in kritika utemeljenih in moralno veljavnih mnenj in trditev.* Proces deliberacije vključuje sodelovanje v razpravah, kjer je kritičnost glede normativnih stališč stvarno argumentirana in ne samo enostavno izrečena;
- b) *Refleksivnost.* Razpravljavci morajo – preden posredujejo v javnost svoja mnenja – tako kritično ovrednotiti svoja stališča, predvidevanja in interese kot tudi na splošno celoten družbeni kontekst, v katerem se odvija razprava;
- c) *Idealno prevzemanje vlog.* Razpravljavci morajo poskušati razumeti argumente razpravljavcev, ki imajo do neke teme drugačno stališče. To pa je mogoče samo v razmerah, kjer ne prihaja do prekinitve dialoga in kjer sogovorniki kljub različnim stališčem spoštljivo poslušajo drug drugega;
- d) *Iskrenost.* Vsak razpravljavec mora v pogovorih s preostalimi udeleženci posredovati iskrena mnenja, hkrati pa mora tudi posredovati v prostor javnega vse informacije, ki so po njegovem mnenju relevantne za temo oziroma problem, o katerem teče pogovor. To vključuje tudi informacije glede svojih namer, interesov, potreb in želja;
- e) *Pravica do enakih možnosti za vključevanje v razpravo.* Vsak posameznik mora imeti pravico sodelovati v razpravi, še posebej v primeru, ko razprava obravnava tematiko, ki je z njegovega vidika zanj relevantna. Omejevanje vključitve v razpravo je povezano z dejavniki, ki niso neposredno povezani z razpravo, to so na primer formalne in neformalne omejitve dostopa do posameznih razprav v spletnih forumih. Lahko pa so omejitve posledica neenakosti, ki so vezane neposredno na potek

razprave, kjer lahko en sam posameznik ali skupina posameznikov dominira v razpravi, medtem ko se morajo preostali razpravljavci boriti za to, da postane njihovo mnenje slišno;

- f) *Neodvisnost delovanja posameznikov od državne in ekonomske moči.* V razprave in posvetovanja naj bi se vključevali predvsem ljudje, pri katerih njihovo delovanje vodi občji, javni oziroma skupni interes javnosti, saj slednji, v nasprotju z ljudmi, pri katerih delovanje temelji na upravni in ekonomski moči, niso osredotočeni na parcialne in individualne cilje, temveč dopuščajo odprte argumentirane razprave, ki so prepotrebne za doseganje konsenza.

5.2. Deliberativnost v spletnih forumih

Ko avtor primerja zgoraj našteje idealno tipske značilnosti deliberativnega komuniciranja s komunikacijskimi praksami razpravljavcev v računalniško posredovanih razpravljalnih forumih na svetovnem spletu, omenja različne tehnične in upravljavske rešitve v spletnih forumih, s katerimi je mogoče razpravljavce motivirati za kritične, argumentirane in racionalne pogovore (glej Dahlberg, 2001: 624). Po njegovem mnenju je jasna in javna objava tako specifičnih pravil, ki so povezana z načinom medosebnega komuniciranja, kot tudi splošnih vedenjskih pravil izhodišče za izmenjavo utemeljeno kritičnih mnenj in trditev med razpravljavci v spletnih forumih. Refleksivnost in iskrenost razpravljavcev naj bi se povečala tudi s spodbujanjem njihovega samomoderiranja (self-moderation), ki bi se dopolnjevalo z doslednim in natančnim upravljanjem foruma s strani administratorjev in moderatorjev. Predvsem slednji bi morali skrbeti za smiselno strukturiranje in razvrščanje vsebin, tem ter pogovorov. Nenazadnje pa bi se z ustreznim načinom in intenziteto regulacije nedvomno zmanjšala verjetnost zlorab in prekinitvev dialoga. Kontinuiran dialog med razpravljavci je namreč predpogoj za razvoj tehtne in premišljene argumentacije, pri čemer t. i. zasebna sporočila (*personal message* oziroma »*pm*«) in obveščanje razpravljavcev o prispelih odgovorih na njihova sporočila v pogovorih in razpravah, predstavljajo za razpravljavce, ki nimajo nujno sorodnih mnenj, še dodaten motiv za spoštovanje mnenj sogovornikov. Kljub naštetim možnostim, ki jih za deliberativno komuniciranje ponujajo spletni forumi, pa Dahlberg ugotavlja, da (glej Dahlberg, 2001: 623):

- a) je refleksivnost razpravljavcev zelo poredko prisotna v pogovorih znotraj spletnih forumov, s čimer so v ospredje postavljeni instrumentalni odnosi med udeleženci razprav;
- b) kljub asinhroni naravi komunikacije v spletnih forumih v veliki večini pogovorov razpravljavcem ne uspe doseči ravni spoštljivega dialoga, kjer bi prisluhnili argumentom preostalih sogovornikov;
- c) se razpravljavci odločajo za prepoznavne samopredstavitve, ki pa so pogojene z anonimnim sodelovanjem, zato se povečuje verjetnost, da se razpravljavci v spletnih forumih ne predstavljajo z avtentičnimi osebnimi lastnostmi;
- d) normativna strukturiranost ne spodbudi nujno pozitivne strukture regulacije v spletnih forumih, saj lahko omogoči posamezniku ali skupini kvalitativno in kvantitativno dominacijo v razpravah;
- e) mnenja predstavljena v spletnih forumih ne vključujejo stališč in pogledov tistih socio-ekonomskih skupin posameznikov, ki nimajo dostopa do informacijsko-komunikacijskih tehnologij;
- f) v spletne forume pronicajo upravni in ekonomski interesi, ki med posamezniki spodbujajo strateško delovanje motivirano z instrumentalno racionalnostjo.

Iz Dahlbergove študije je torej razvidno, da spletni forumi sicer predstavljajo absolutno javen prostor namenjen izmenjavi mnenj, ki dovoljuje sodelovanje relativno širokega kroga razpravljavcev, omogoča svobodno, javno konfrontacijo mnenj, vendar pa sam po sebi ne zagotavlja ustreznih pogojev za deliberativnost komuniciranja. Konstitutivno za deliberativno komuniciranje namreč ni dejstvo, da je javna sfera tisto področje družbenega življenja, kjer se oblikuje javno mnenje in kjer je dostop do javne sfere načeloma odprt za vse državljane (glej Habermas, 1992: 435-36), temveč diskurzivno oblikovanje mnenj, ki poteka, kakor pojasnjuje Habermas (1996), v prostoru, namenjenem javnemu predstavljanju interesov, pri čemer: »se diskurzivna raven oblikovanja mnenj in 'kvaliteta' rezultata spreminjata glede na 'bolj ali manj' v 'racionalnem' procesiranju 'izčrpnih' predlogov, informacij, razlogov« (Habermas, 1996: 362).

Obstoj javnega prostora, v katerem je deliberativnost prevladujoča komunikacijska praksa, je torej odvisen od prisotnosti drugih družbenih dejavnikov, povezanih predvsem z normativno strukturiranostjo samega delovanja razpravljavcev, ki jih lahko razberemo v literaturi o družbenem redu. Čeprav imajo normativne strukture v družbenih okoljih znotraj

kibernetskega prostora specifične lastnosti, se jim je z analitičnega vidika mogoče približati z že obstoječimi sociološkimi teoretskimi konceptualizacijami (Petrič, 2005). Izhodišče za analizo družbenih dejavnikov, ki zagotavljajo družbeni red in s tem omogočajo razvoj deliberativnosti v javnih prostorih, sem zato poiskal v strukturnih pogojih, ki so po Habermasovem mnenju pogoj za komunikativno delovanje. Dahlberg (2001: 622) namreč deliberativno komuniciranje razume kot specifičen vidik oziroma manifestacijo komunikativnega delovanja in posledično idealno tipske lastnosti deliberacije izpelje na osnovi Habermasovih teoretskih konceptualizacij javne sfere in komunikativnega delovanja.

5.3. Deliberativnost kot komunikativno delovanje

Odgovor na vprašanje, kateri so strukturni pogoji, ki znotraj spletnih forumov zagotavljajo deliberativnost, bom skušal poiskati s pomočjo Habermasove konceptualizacije družbenega delovanja. Habermas (1987) v izhodišču svoje teorije trdi, da je potrebno družbo raziskovati in obravnavati sočasno kot sistem (*system*) in življenjski svet (*lifeworld*). Ko družbo in interakcije med subjekti obravnavamo z vidika življenjskega sveta, je po Habermasovem mnenju pri vprašanju družbenega reda pozornost usmerjena predvsem k mehanizmom, ki usmerjajo in usklajujejo družbeno delovanje, pri čemer Habermas ločuje med pojmom komunikativnega in strateškega delovanja.

Habermas loči komunikativno od strateškega delovanja (Habermas, 1984), ker trdi, da bi morale vse oblike instrumentalno-racionalnega delovanja biti jasno ločene od komunikativnega delovanja. Instrumentalno-racionalno oziroma strateško delovanje je namreč na osnovi pravil racionalne izbire usmerjeno k maksimiziranju učinkovitosti vplivanja na odločitve racionalnega nasprotnika, medtem ko se pri komunikativnem delovanju posamična delovanja akterjev koordinirajo na osnovi doseganja razumevanja, ne pa prek egoističnih preračunavanj uspešnosti (Habermas, 1984). Moč komunikativnega delovanja izvira iz komunikativne racionalnosti⁶, ki se nanaša na »izkušnjo neomejene, zedinjujoče in

⁶ Zahteve po veljavnosti kot univerzalne abstraktne ideje, ki so venomer implicitno prisotne v govornih dejanjih, izhajajo iz teorije argumentacije in se nanašajo na resničnost, normativno pravičnost in iskrenost govornega dejanja. Ko ljudje dejansko delujejo z namenom doseganja cilja, glede katerega predhodno dosežejo medsebojni sporazum, se torej implicitno sklicujejo na tri veljavnostne kriterije: (1) da so trditve, ki jih izražajo, resnične; (2) da je njihovo govorno dejanje pravilno glede na obstoječi normativni kontekst in (3) da je manifestno izraženi namen govorca tako tudi mišljen (Habermas, 1984: 100). V dejanskem komuniciranju to pomeni, da govorec, ko je izzvan, lahko upraviči svoja dejanja s sklicevanjem na enega od veljavnostnih kriterijev. V splošnem se torej

konsenzualno omogočujoče sile argumentativnega govora, v katerem različni udeleženci presegajo svoje izključno subjektivne poglede in, zahvaljujoč racionalno motiviranim prepričanjem, zagotavljajo sebi tako enotnost objektivnega sveta, kakor tudi intersubjektivnost svojega življenjskega sveta« (Habermas, 1984: 10).

Če opisani Habermasov konceptualni okvir in pojmovni aparat prenesem v družbena okolja, kakršni so spletni forumi, lahko ugotovim, da razpravljavci v spletnih forumih delujejo komunikativno in so usmerjeni h konsenzu tedaj, ko pri uresničevanju svojih ciljev v odnosu do preostalih razpravljavcev v spletnih forumih delujejo iskreno, pošteno, korektno in resnicoljubno. V nasprotnem primeru, ko razpravljavci v forumih poskušajo s svojim delovanjem za vsako ceno doseči zastavljeni cilj, neozirajoč se na cilje in interese preostalih udeležencev, lahko glede na Habermasovo teorijo komunikativnega delovanja (Habermas, 1984) sklepam, da izjave slednjih glede njihovih osebnih stališč, mnenj in izkustev ne bodo iskrene, da bodo skrivali oziroma prirejali resnico in ne bodo spoštovali vzpostavljenih družbenih odnosov. Strateško delovanje je iz te perspektive seveda dezintegrativno za vsa družbena okolja, tudi tista vzpostavljena z računalniško posredovanih komuniciranjem.

Omenjeni problem deliberativnosti komuniciranja v spletnih forumih je torej zelo soroden širšemu problemu komunikativnega delovanja. V duhu Habermasove teorije komunikativnega delovanja ga lahko zato prevedem na problem vzpostavljanja družbenega reda na ravni interakcij med razpravljavci oziroma formuliram kot vprašanje: *Kako lahko subjekti v družbenih okoljih vzpostavljenih z računalniško posredovanim komuniciranjem, kakršni so spletni forumi, med seboj vzpostavijo kooperativni odnos, ki jih bo, brez konfliktov in izpadov iz komunikacijskega razmerja, vodil k izoblikovanju konsenza?*

Iz Habermasovih razprav je razvidno, da je odgovor na omenjeno vprašanje kompleksen in večplasten, kljub temu pa je po njegovem mnenju ključnega pomena za vzpostavitev komunikativnega delovanja prisotnost družbenih struktur, med katerimi sta najpomembnejši (Habermas, 1984):

komunikativno delovanje "nanaša na kooperativni proces interpretacije, v katerem se udeleženci simultano nanašajo na nekaj v objektivnem, subjektivnem in družbenem svetu, četudi tematsko poudarjajo le eno od treh komponent v svojih izrekanjih« (Habermas, 1987: 119).

- a) *normativna struktura* integrirana v sistem pravil, ki je izoblikovan na osnovi simbolnih in vrednotnih konvencij in je povezan s pripadajočim naborom negativnih in pozitivnih sankcij ter
- b) *samopredstavitveni kontekst*, ki se vzpostavi s prepoznavnostjo subjektov v prostoru in na takšen način zagotavlja pogoje za iskrene in avtentične samopredstavitve posameznikov.

Če želijo subjekti v družbenem okolju komunikativno delovati, morajo prevzemati družbene vloge temelječe na avtentični in iskreni samopredstavitvi ter spoštovati zaprt sistem pravil, s katerim je opredeljeno in regulirano družbenim vlogam pripadajoče vedenje (Petrič, 2005). Težava razvoja komunikativnega delovanja oziroma deliberativnosti v spletnih forumih se potem takem v prvi vrsti nanaša na odsotnost skupnega objektivnega sistema legitimnih norm in pravil, ki bi razpravljavce usmerjal k refleksivni in argumentirani izmenjavi iskrenih mnenj. Osnovni problem normativnih struktur v spletnih forumih je v tem, da se normativni kontekst, ki ga posamezniki »prinesejo« s seboj v spletne forume, lahko zelo razlikuje. Hkrati pa ta okolja še nimajo jasno konsolidirane lastne normativne strukture. V takšnih razmerah so strukture, izhajajoče iz raznovrstnih normativnih kontekstov, ohlapne in nedorečene ter pogosto definirane. Podobno velja tudi za samopredstavitveni kontekst, kjer odsotnost vizualne prepoznavnosti preostalih razpravljavcev posamezniku vnaša sistematični dvom v avtentičnost in koherentnost njihovih samopredstavitvev, s čimer pa je načeta tudi kredibilnost njihovih trditev.

Ob odsotnosti jasno izoblikovane normativne strukture in samopredstavitvenega konteksta mora biti veliko družbenih situacij, ki vzniknejo v spletnih forumih ali v katerikoli drugem tehnološko zasnovanem interaktivnem družbenem okolju, še »izpogajanih«. Če želimo spoznati osnovne značilnosti normativnih struktur in iz nje izhajajočih mehanizmov normativne regulacije družbenega delovanja v interaktivnih okoljih, kakršni so spletni forumi, moramo najprej definirati pojma družbene norme ter normativnega pravila, saj so to, kot pravi Uletova (1992, 265), »namreč obrazci obnašanja, ki jim sledijo člani skupine, ko se znajdejo v situaciji, da razrešujejo kak problem ali realizirajo kak skupen cilj (na primer poiščejo konsenz, o. p. Andraž Petrovčič).«

6. NORMATIVNI VIDIKI DRUŽBENEGA DELOVANJA V SPLETNIH FORUMIH

6.1. Družbene norme in pravila

Na osnovi konceptualizacije, ki jo je v svojih teoretskih razpravah razvijal Wittgenstein, bom najprej definiral pojem družbene norme. V tem kontekstu se bom zopet oprl na Habermasov znanstveni opus. Slednji namreč v knjigi *The Theory of Communicative Action - Lifeworld and System : The Critique of Functionalist Reason* (1987) predstavi izčrpno interpretacijo Wittgensteinovega razumevanja strukture družbenih norm in na njih temelječih moralnih pravilih.

Wittgenstein v svojih tekstih govori o dualni strukturi družbenih norm, ki jo analizira na primeru koncepta pravila. Po njegovem mnenju je mogoče pravilo obravnavati kot družbeno normo samo tedaj, (glej Habermas, 1987: 16):

- a) ko vsi člani družbene kolektivitete pravilu pripisujejo enak pomen in
- b) ko je za vsakega člana pravilo, za katerega znotraj njegove družbene skupine obstaja pomenska konvencija, intersubjektivno veljavno.

Družbene norme so torej rezultat kombinacije procesa oblikovanja enotnega pomena in intersubjektivne veljavnosti pravila. Enotno razumevanje pravila je osnova za razumevanje dejanja, ki sledi pravilu, in zato je enotnost pomena pravila ali identiteta pravila ključna za posameznikovo prepoznavanje in sledenje pravilu. Hkrati pa je identiteta pravila, ki je določena s konvencijo o pomenu pravila, tesno povezana z njegovo intersubjektivno veljavnostjo, saj ob odsotnosti recipročne kritike in vzajemnega konsenza o tem, kaj je družbeno zaželeno in kaj ne, ni izpolnjen potreben pogoj za oblikovanje in zagotavljanje stabilnosti identitete pravila, torej njegovega konstantnega pomena (glej Habermas, 1987: 17). Tako pravilo kot tudi njegov pomen sta posameznikom splošno prepoznavna, ko sta integrirana v njihov kulturni kod kot pomenska konvencija utemeljena na pomenskem konsenzu. Kljub dejstvu, da je posameznik sposoben v interakciji z ostalimi člani skupine na osnovi pomenskih konvencij, ki veljajo za člane njegove družbene skupine, prepoznati simbolni pomen pravila, pa pravilo razume kot normo samo tedaj, ko prepozna njegovo

intersubjektivno veljavnost. Pravilo mora biti v vsakem primeru intersubjektivno veljavno vsaj za dva subjekta, od katerih je vsaj eden sposoben prepoznati pravilo in mu v normativno regulirani interakciji tudi slediti. To pa se v praksi zgodi tedaj, ko posameznik vedenje subjektov, ki usmerjajo svoje delovanje mimo ali proti obstoječim pravilom, percipira kot kršitev pravil in deviantno vedenje (glej Habermas, 1987: 17). Po Habermasovem mnenju torej Wittgenstein dokaže, da je enakost pomenov pravil osnovana na sposobnosti člana skupine, da skupaj z vsaj še enim članom skupine sledi intersubjektivno veljavnim pravilom, pri čemer sta oba subjekta sposobna tudi kritično presojati njuno delovanje (glej Habermas, 1987: 18). Koncept norme kot pravila, ki določa način in potek socialne interakcije in družbenega delovanja, se torej vselej nanaša na kolektivno regulacijo alternativ udeležencev v interakciji, ki svoje aktivnosti koordinirajo glede na recipročno zadovoljevanje svojih interesov in interesov skupine kot celote ter glede na predvidene pozitivne in negativne sankcije (glej Mead v Habermas, 1987: 24).

6.2. Normativno določena pravila v spletnih forumih

Poleg moralne avtoritete sta torej konstantnost in enovitost pomenov osnovni značilnosti družbenih norm, saj jih člani skupine »največkrat razumejo kot 'skupke trajnih pravil' obnašanja, ki veljajo v celem spektru sorodnih situacij, ali sploh v vseh situacijah (na primer najvišje moralne norme)« (Ule, 1992: 265). Ob odsotnosti enovitega družbenega konteksta in prisotnosti velike dinamičnosti, raznolikosti ter ohlapnosti komunikacijskih okvirjev (glej Pinter in Oblak, 2000) se v spletnih forumih težka pojavljajo družbene norme, ki niso močno odvisne od konkretne situacije. V takšnem primeru normativno strukturo vzpostavljajo predvsem *situacijska pravila*, ki so v nasprotju z družbeni normami (glej Ule, 1992: 265):

- a) močno odvisna od konkretne situacije,
- b) se lahko razvijejo skupaj s situacijo v poteku njenega definiranja,
- c) se spreminjajo skladno s spremembo situacije in
- d) velikokrat izginejo, ko preneha situacija.

Poleg tega se pravila od norm razlikujejo tudi po tem, da niso nujno povezana s sistemom pozitivnih in negativnih sankcij. Dovolj je, da posameznik razpozna razliko med obnašanjem v skladu s pravili in obnašanjem, ki pravila krši ali jim nasprotuje.

6.2.1. Neformalna pravila

V vsaki nekoliko trajnejši skupinski interakciji se najpogosteje začnejo razvijati preproste in implicitne oblike neformalnih pravil, ki jih razpravljavci morajo pri svojem delovanju upoštevati, če želijo aktivno delovati v okviru družbenih okolij (glej Ule, 1992: 268). Kot ugotavlja Reidova (1998), se v računalniško posredovanih razpravljalnih forumih najprej oblikujejo *sistemi neformalnih načel vedenja*, ki služijo definiranju osnovnih razmerij v komuniciranju med razpravljavci. Oblikuje se nabor simbolov in pravil, okoli katerih med razpravljavci obstaja nek neformalen konsenz o njihovih pomenih ter sankcijah, ki jih utrpi posameznik, v kolikor ne prepozna obče veljavnih pomenov in krši omenjena pravila. Kot primer neformalnih pravil, ki obstajajo znotraj spletnih forumov, lahko navedemo uporabo tekstovnih simbolov za izražanje razpoloženskih stanj (t. i. smeškov ali *smileyev*) in uporabo velikih črk (glej Kitchin, 1998: 7). Uporaba simbola ':-)' ali ':)', ki izražata veselje in zadovoljstvo, je postala v spletnih forumih tako množična in razširjena, da kljub odsotnosti formalnih pravil, ki bi utemeljevali pomen omenjenih simbolov, velika večina uporabnikov spletnih forumov pozna njihov pomen. Podobno je zelo razširjeno tudi neformalno pravilo vezano na uporabo velikih črk, ki simbolizira kričanje. Tisti posamezniki, ki ne prepoznavajo oziroma ne spoštujejo pomenskih konvencij vezanih na omenjene simbole (npr. preostale razpravljavce v forumu sprašujejo o pomenu simbola ':-)', ali pa pretirano uporabljajo velike črke), postanejo v spletnih forumih najpogosteje objekt neformalnih sankcij v obliki zasmehovanja s strani ostalih članov. V spletnih forumih pa so prisotne tudi bolj kompleksne oblike neformalnih pravil in sankcij, ki so najpogosteje povezane z zastopanjem mnenj in stališč, ki so s strani večine razpravljavcev iz različnih razlogov obravnavane kot družbeno nesprejemljive. V kolikor pride do kršitve pravkar omenjenih formalno nekodificiranih pravil, razpravljavci deviantnega posameznika običajno sankcionirajo tako, da z njim ne komunicirajo, mu pripisujejo obrobni družbeni položaj v forumu ali pa ga celo izločijo iz skupine (Joinson in Dietz-Uhler, 2002).

6.2.2. Formalna pravila

Prav zaradi dejstva, da so nekatere pomenske konvencije in z njimi povezana neformalna pravila ter sankcije zelo razširjene, se sčasoma preoblikujejo v sistem jasno artikuliranih in javno zapisanih oziroma objavljenih pravil ter tako dobijo status »uradne« prepoznavnosti

(glej Reid, 1998: 129). V vedno večjem številu računalniško posredovanih razpravljalnih forumov zato naletimo na pravilnike, sestavljene iz eksplicitno zapisanih pravil, ki dejanja razpravljavcev razdelijo na dovoljena in prepovedana.

Da bi nazorneje ponazoril strukturo takšnih pravilnikov, bom v nadaljevanju predstavil pravilnik spletnega foruma Slo-Tech, ki po mojem mnenju velja za enega od najbolj dovršenih in strukturiranih pravilnikov spletnih forumov v slovenskem kibernetnem prostoru, saj so v njem pravila opredeljena po naslednjih področjih (Slo-Tech, april 2005):

- a) *Obnašanje in kultura na forumu.* Sklop pravil povezanih z obnašanjem in kulturo na forumu obsega večje število specifičnih pravil, ki so povezana z načinom medosebnega komuniciranja, strukturiranjem vsebin in razprav v forumu, kot tudi splošnih vedenjskih pravil, vezanih na spoštovanje osebnega dostojanstva razpravljavcev v forumu;
- b) *Intelektualna lastnina.* Področje intelektualne lastnine obsega določbe, s katerimi so opredeljena pravila javne objave prispevkov in vsebin na spletnem forumu in lastništvom objavljenih prispevkov na spletnem forumu;
- c) *Zasebnost.* S pravili s področja zasebnosti je urejeno dodeljevanje uporabniških imen in gesel, opredeljene so vrste podatkov, ki jih Slo-tech zbira o svojih uporabnikih, ter načini oziroma tehnične rešitve, kako se ti podatki zbirajo. V sklop pravil o zasebnosti sodijo tudi določbe, ki urejajo področje varovanja osebnih podatkov o uporabnikih, ter pogoji, pod katerimi Slo-tech tretjim osebam (npr. sodiščem ali drugim državnim organom) razkrije identiteto uporabnika;
- d) *Oglaševanje.* Pravila o oglaševanju v forumu urejajo področje malih oglasov in oglaševalskih vsebin, za katere objavo naroči pravna ali fizična oseba z namenom, da bi s tem pospeševala promet proizvodov, storitev, pravic ali obveznosti, pridobivala poslovne partnerje in podobno;
- e) *Odgovornost.* Področje odgovornosti obsega pravila, ki določajo odgovornost razpravljavcev za svoja dejanja in odgovornost Slo-techa za kakršnokoli škodo ali za težave, ki bi bile storjene in povzročene z uporabo njegovih storitev;
- f) *Sankcije.* Sklop sankcij je razdeljen na vrste in obseg sankcij ter pogoje, pod katerimi posamezne sankcije stopijo v veljavo oziroma prenehajo. V pravilniku Slo-Tech foruma so predvidene sledeče sankcije: (1) dodelitev oznake razpravljavcem (persona rudis, persona non grata); (2) vklop razpravljavčevim očem neprijaznega vmesnika;

(3) združevanje uporabniških imen; (4) zaklep teme; (5) brisanje odgovora ali teme; (5) popravljanje odgovora; (6) začasna omejitev postavljanja tem in dajanja odgovorov.

Primer Slo-techovega pravilnika kaže na to, da lahko v spletnih forumih tudi na nivoju pravil obstaja zelo jasno in podrobno strukturirana formalna normativna struktura. Do podobnega sklepa je prišla tudi Reidova (1998), ki je na osnovi rezultatov njenih raziskav o internetu ugotovila, da se v interaktivnih okoljih znotraj kibernetnega prostora v vsaki nekoliko trajnejši skupinski interakciji udeležencev običajno pojavijo formalizirane normativne strukture. V začetku najpogosteje kot preproste in eksplicitne oblike pravil, ki se kasneje institucionalizirajo do te mere, da se preoblikujejo v *strukturiran sistem formalnih pravil in z njimi povezanimi sankcijami*, ki jih morajo razpravljavci pri svojem delovanju upoštevati, če želijo aktivno delovati v okviru omenjenih družbenih okolij. Nekoliko bolj kompleksno je vprašanje, zakaj se normativna struktura v družbenih okoljih vzpostavljenih z računalniško posredovanim komuniciranjem težje izkristalizirata ter posledično pogosteje redefinira. Po mojem mnenju na to vprašanje ni mogoče najti enoznačnega odgovora, saj je nanj potrebno pogledati vsaj iz dveh zornih kotov.

Po eni strani je ontološka trivialnost in neizpodbitna pomenska čvrstost pravil v spletnih forumih najbrž pogosto postavljena pod vprašaj, saj tako administratorji in moderatorji kot tudi uporabniki zelo pogosto naletijo na družbene situacije, ki niso vselej povsem natančno definirane. Čeprav je pogoj za sodelovanje udeležencev v interakcijah znotraj spletnih forumov nedvomno poznavanje vsaj dela skupnega nabora znanj in pravil, pa je glede na zelo raznoliko kulturno ozadje in družbeni kontekst razpravljavcev mogoče vselej pričakovati sorazmerno velik odklon njihovih interpretacij od obče definiranih pomenov pravil. Še posebej, če slednja niso formalno strukturirana.

Po drugi strani pa formalna in neformalna pravila v spletnih forumih obstajajo predvsem v funkciji regulacije interakcij in ne oblikovanja ontološke varnosti posameznika, ki bi predstavlja osnovo njegove socialne identifikacije. Sistem pozitivnih in negativnih sankcij, integriran v normativno strukturo, ne more v takšnih okoljih implicirati obstoja moralne avtoritete kolektivitete. Že večkrat omenjena formalna pravila, ki se manifestirajo v pozitivnih ali negativnih sankcijah, v sebi ne nosijo moralne avtoritete, temveč delujejo predvsem v funkciji regulatorja nemotenega prenosa znanja in informacij. Razpravljavci oblikovano

strukturo eksplicitnih ali implicitnih pravil, s katerimi je vzpostavljen mehanizem regulacije delovanj v spletnih forumih, spoštujejo predvsem s ciljem hitrejšega iskanja boljših informacij. Omenjeno dejstvo sicer ne izključuje pripravljenosti uporabnikov računalniško posredovanih razpravljalnih forumov na komunikativno delovanje, vendar pa normativna struktura v takšnih primerih ni zadosten pogoj za komunikativno delovanje. Kot sem že omenil, je komunikativno delovanje in posledično deliberacija kot njegov specifičen vidik, mogoče le tedaj, ko je ob normativni strukturi prisoten tudi samopredstavitveni kontekst. Slednji namreč podobno kot v običajnih interakcijah tudi v spletnih forumih zagotavlja prepoznavnost razpravljavcev, s čimer jim daje možnost, da se sklicujejo na iskrenost izrekanj izkušenj, ki se nanašajo na nekaj v njihovem subjektivnem svetu in so dostopne samo njim (Habermas, 1984). Hkrati pa razpravljavcem pri komuniciranju, ki je usmerjeno v medsebojno razumevanje, ponuja mehanizem za preverjanje avtentičnosti in koherentnosti samopredstavitev preostalih udeležencev.

7. SAMOPREDSTAVITEV POSAMEZNIKA V SPLETNIH FORUMIH

Kibernetskih prostor po prepričanju Castellsa spodbuja nastanek družbenih omrežij, za katere je značilno veliko število šibkih in sporadičnih družbenih vezi (glej Castells, 2000: 388). Takšen položaj po njegovem mnenju omogoča oblikovanje družbenih struktur, ki v družbenih okoljih vzpostavljenih z računalniško posredovanim komuniciranjem silijo posameznika v identitetne igre, v odstopanja med resničnim in izmišljenim jazom in ga podvržejo večjemu družbenemu tveganju, ki v veliko primerih pospeši fragmentacijo njegove osebnosti in iz nje izhajajočo krizo identitete (glej Castells, 2000: 388). Giddens takšne pojave opisuje kot posledico »refleksivne modernosti« (Giddens, 1991). Habermas pa kot logično konsekvenco fragmentacije posameznikovega subjektivnega sveta, ki na takšen način postaja nepovezan s preostalima komponentama življenjskega sveta (Habermas, 1987).

Na omenjene procese je vsekakor potrebno pogledati tudi iz perspektive, ki jo ponudi Slevin (Slevin, 2000). Slednji namreč ugotavlja, da udeleženci s svojimi lažnimi samopredstavitvami v kibernetskem prostoru, ki se kasneje odražajo v njihovem neiskrenem in nekoherentnem delovanju, dejansko uresničujejo različne tipe Baumanovih postmodernih življenjskih strategij. Posameznik v soočenjih z okoliščinami, ki so značilne za družbo v obdobju pozne modernosti, razvija nove kompetence, nove sposobnosti, znanja in spretnosti, zato da bi iz sebe potegnil svoj maksimum (Slevin, 2000: 162). Že Giddens je zapisal, da se v času refleksivne modernosti v posamezniku pojavljajo novi mehanizmi formiranja jaza, ki so neposredno povezani z nenehnim procesom reševanja dilem o tem, kakšna je njegova vloga v vsakdanjem življenju (Giddens, 1991). Veliko literature povezane s kulturno in družbeno teorijo je zelo skeptične glede zgoraj opisanih družbenih razmer in posledično zastopa stališče, da obstoječa družbena struktura in družbena klima še intenzivneje spodbujata oblikovanje razdvojenih in nekoherentnih osebnosti, pri čemer ni osnovni problem »v izgradnji lastne identitete, marveč v ohranjanju njene konsistentnosti« (Bauman, 1995: 88).

7.1. Postmoderne življenjske strategije na internetu

Da bi pokazal, na kakšen način se v spletnih forumih skozi interakcije med razpravljavci oblikujejo njihove samopredstavitve, se bom oprl na Slevinovo evalvacijo Baumanove

tipologije štirih tipov postmodernih osebnosti, in sicer sprehajalca (*stroller*), potepuha (*vagabond*), turista (*tourist*) ter igralca (*player*). Slevinovo interpretacijo postmodernih življenjskih strategij bom predstavil predvsem zaradi njegovega kritičnega pristopa pri obravnavi vprašanja, ali je mogoče iz omenjenih postmodernih osebnosti, prisotnih v interaktivnih okoljih znotraj kibernetkega prostora, razpravljalcem oblikovati koherentno in kohezivno identiteto (glej Slevin, 2000: 162-166).

Izkustvo sprehajalca v stiku z vsakdanjim življenjem je podobno izkustvu »posameznika, ki se znajde med neznanci in je neznanec med njimi (...) spoznava ljudi epizodično in si o njih ustvarja mnenje izključno na podlagi njihovih zunanjih oziroma neposredno vidnih lastnosti« (Bauman, 1995: 92). Po Slevinovem mnenju so družbena okolja, vzpostavljena z računalniško posredovanim komuniciranjem, za ljudi s takšno postmoderno identiteto idealni prostor, kjer lahko izpopolnijo svoj stil komuniciranja (glej Slevin, 2000: 164). Sprehajalci se običajno nenehno sprehajajo iz ene na drugo internetno stran, iz enega na drugi spletnih forum, iz enega na drugi IRC kanal ter se ob tem sami odločajo, kdaj in kako se bodo spustili v pogovor s preostalimi udeleženci, saj je to edini način, da so »potopljeni« v elementarno svobodo, kjer so lahko prisotni, ne da bi bili dosegljivi (glej Slevin, 2000: 164).

Izkustvo potepuha je vsakdanjem svetu zelo podobno izkustvu neznanca. Bauman potepuha opiše kot »osebo, ki se v svojem življenju nikdar ne bo ustalila, 'pognala korenine', skratka, postala v nekem okolju domačin. Vendar ne zato, ker si vsega naštetega ne bi želela, temveč preprosto zato, ker je z vidika preostalih domačinov spomin na njegov prihod še presvež« (Bauman, 1995: 94-95). V odnosu do kibernetkega prostora Slevin opisuje potepuha kot večnega popotnika, ki nenehno odkriva nova okolja v kibernetnem prostoru in sporadično uporablja možnosti, ki mu jih slednja ponujajo. Tako na primer izkoristi vsako priložnost, da si odpre nov naslov za elektronsko pošto, ki ga kasneje morda nikoli ne bo uporabil; da se prijavi v različne razpravljalne forume in brska po številnih kanalih v internetnih klepetalnicah, v razpravah in pogovorih znotraj njih pa nato skoraj nikoli ne aktivno sodeluje⁷; da si oblikuje svojo osebno predstavitveno internetno stran, ki pa jo po obdobju začetnega entuziazma, nikdar več ne osveži in zato nanjo kaj kmalu pozabi (glej Slevin, 2000: 164).

⁷ Pasivno spremljanje pogovorov v računalniško posredovanih razpravljalnih forumih označuje angleška beseda *lurking*.

Izkustvo turista je izkustvo »zavestnega in sistematičnega iskalca drugačnih in novih doživetij, kakor da bi ga občutek domačnosti ne pretirano navduševal. Turist si vedno želi izkusiti in podoživeti bizarne in nenavadne stvari, pod pogojem, da jih lahko zavrže in zapusti, kadarkoli si to zaželi, četudi so mu slednja v veliko zadovoljstvo« (Bauman, 1995: 96). V tem pogledu je internet za osebnost, kakršna je turist, tako rekoč idealen prostor, saj lahko sodeluje v nenavadnih in bizarnih doživetjih, ki pa jih v vsakem trenutku lahko enostavno prekine s klikom na miško. Turist s pomočjo interneta na enostaven način pobegne iz njegovega domačega okolja in komunicira z osebami, ki imajo zelo drugačne poglede na svet. Ogleduje si namreč internetne strani, sodeluje v razpravah ter znotraj intersubjektivnih kibernetских okolij naleti na situacije, ki ga prestrašijo in šokirajo ter na osnovi katerih morda celo podvomi v svoje izkustvo in svoja dosedanja prepričanja. Po drugi strani pa je internet za turista Demoklejev meč, saj njegova strategija in situacije, v katerih se pogosto znajde, v njem stopnjujejo zmedo glede vprašanja, kje je resnično doma in kje je le »na obisku« (glej Slevin, 2000: 165).

Za igralca velja, da svoj življenjski svet in vsakdanje življenje dojema kot zaporedje iger. Bauman igralčev svet opisuje kot »svet poln tveganja, intuicije in previdnostnih ukrepov ... Življenje je mozaik iger z nespornim koncem. Komurkoli ni všeč rezultat igre, mora minimizirati izgube in začeti iz nič. Igra je kot vojna, ki pa v igralcu ne pusti duševnih brazgotin in občutka zamere« (Bauman, 1995: 98-99). Z vidika te strategije lahko na komuniciranje v spletnih forumih in družbene odnose med razpravljavci v njih gledamo kot na »razširjeno« računalniško igro (glej Slevin, 2000: 165), v kateri želijo razpravljavci uveljaviti svoja stališča za vsako ceno, hkrati pa so pozorni na zaščito lastne osebne integritete. Čeprav se v spletnih forumih razpravljavci pogosto vključujejo v argumentirane, konsenzualno orientirane in konstruktivne razprave ter na osnovi takšnega delovanja pridobijo sorazmerno zaupanje s strani preostalih razpravljavcev, se v primeru, da so podvrženi strategiji igralca, običajno do ostalih udeležencev vedejo skrajno nezaupljivo. Prav omenjeno nezaupanje v iskrenost samopredstavitvev razpravljavcev, njihovih stališč in izjav ter družbenih odnosov med njimi, igralce demotivira in jih spodbudi k temu, da v nekem trenutku preprosto zapustijo razpravo (igro) ter se vanjo nikdar več ne vključijo, v slogu »vsega lepega mora biti enkrat konec« (glej Slevin, 2000: 165).

Če opisane postmoderne identitete predstavljajo vse možne oblike razpravljavčevih življenjskih strategij, vezanih na samopredstavitveni kontekst v spletnih forumih, potem se v

takšnih okoljih ne more pojaviti družbeni mehanizem, ki bi odpravil dvom v iskrenost samopredstavitev preostalih razpravljavcev in v resničnost njihovih trditev. Slevin ugotavlja, da se v interaktivnih okoljih znotraj kibernetkega prostora pojavljajo skeptične in pragmatične drže postmodernih identitet in nekatere očitne oblike »osiromašenega« družbenega delovanja, o katerih govori Bauman in ki se na spletnih forumih kažejo v odsotnosti aktivnega in konstruktivnega vključevanja posameznikov v pogovore (glej Slevin, 2000: 166). V takšnih razmerah, ko se v spletnih forumih zaradi odsotnosti ustreznega samopredstavitvenega konteksta »zmanjšuje družbena prisotnost razpravljavcev«, ni pristnega stika med razpravljavci, hkrati pa je razpravljavčeva odgovornost do drugih članov izjemno nizka. Posledično razpravljavcem primanjkuje potrebne motivacije, da bi se aktivno vključili v razpravo, ki od njih zahteva disciplino in čas.

7.2. Samopredstavitveni kontekst v spletnih forumih

V računalniško posredovanih razpravljalnih forumih se je z vidika samopredstavitvenega konteksta tudi anonimnost izkazala za velik problem, saj se je v forumih pogosto uresničila v neprijetnih pojavih: retorične diskreditacije sogovornikov, zaničevanja drugih, zmerjanja in nespoštljivosti pri sporazumevanju, nestrpnosti do drugačnih, verbalnem nasilju in podobno (glej Oblak, 2003: 123). Po mnenju Elvina Pascoea je v anonimnosti udeležencev, ki sodelujejo v pogovorih znotraj računalniških forumov, tudi glavni vzrok, da se razpravljavci v pogovorih znotraj računalniških forumov ne čutijo dolžne racionalno utemeljevati lastnih stališč in svojih mnenj o problemih, ki so predmet pogovorov (glej Pascoe, 2002, 14). Sproull in Kiesler (1986) sta mnenja, da anonimnost, definirana kot odsotnost fizične bližine, vizualne prepoznavnosti, neverbalnih in drugih elementov komuniciranja, pri računalniško posredovanem komuniciranju zmanjšuje učinke družbenega nadzora in hierarhije družbenih vlog. Komunikatorji imajo tako večji občutek anonimnosti in zato v drugih detektirajo manj osebnih lastnosti. To dejstvo posameznikom v spletnih forumih onemogoča preverjanje avtentičnosti samopredstavitev preostalih razpravljavcev (Sproull in Kiesler, 1986). Ker se pojem anonimnosti nedvomno dotika problema avtentičnosti samopredstavitev razpravljavcev v spletnih forumih, ga zato v nadaljevanju najprej (1) natančneje definiram, nato pa (2) analiziram njegov odnos do samopredstavitvenega konteksta, normativne strukture in deliberativnosti.

7.2.1. Vizualna anonimnost

V literaturi obstajajo različna mnenja o tem, kaj pomeni biti anonimen v kibernetnem prostoru ter kakšni so vplivi anonimnosti na delovanje akterjev v kibernetnem prostoru (Postmes in drugi, 2001; Sproull in Kiesler, 1986; Wynn in Katz, 1997; Petrič, 2003). Anonimnost je nedvomno družbeni pojav, ki posega v posameznikovo razumevanje odnosa med vsakdanjim življenjem in kibernetnim prostorom, pri čemer pa:

- a) nekateri avtorji, izhajajoč iz tehnološke determiniranosti anonimnosti z lastnostmi informacijsko-komunikacijske tehnologije, trdijo, da posamezniki svojo anonimnost v kibernetnem prostoru izrabljajo predvsem za identitetne igre, medtem ko
- b) so drugi avtorji mnenja, da anonimnost sicer zmanjšuje možnosti identifikacije družbenih akterjev, vendar pa ne preprečuje njihove prepoznavnosti, ki je lahko osnova za konstruktiven družbeni odnos z drugimi akterji.

V prvo skupino razprav sodijo postmoderne razlage odnosa med anonimnostjo in kibernetnim prostorom oziroma teoretiki, ki povezavo med njima opredeljujejo s pojmom 'virtualne identitete' (glej Wynn in Katz, 1997: 309). Za zagovornike postmodernih razlag je virtualna identiteta posameznikov fragmentirana in fleksibilna ter tehnološko pogojena nujnost (Turkle, 1995). Intersubjektivna družbena okolja, vzpostavljena z računalniško posredovanim komuniciranjem, so po njihovem mnenju popolnoma drugačna od običajnega sveta. Kibernetni prostor je svet, v katerem virtualnost zaradi časovno-prostorskega zgoščanja omogoča zaustavitev procesov identifikacije in tako ustvarja iluzijo anonimnosti (glej Wynn in Katz, 1997: 309). Anonimnost je implicitna lastnost računalnikov kot komunikacijskih medijev, saj omogoča prikritje identitete komunikatorjev in je podeljena slehernemu uporabniku (glej Oblak, 2003: 107). Posamezniku omogoča ločevanje med dejansko in virtualno osebnostjo ter mu na takšen način v družbenih okoljih znotraj kibernetnega prostora ponuja možnost za prevzemanje različnih virtualnih identitet, predstavitev s poljubnimi identitetami in posledično eksperimentiranje s svojimi samopodobami.

Gary T. Marxu se zdijo zgoraj opisane »tehnološko deterministične« razlage vpliva anonimnosti na delovanje posameznikov v kibernetnem prostoru nekoliko preživete (Marx, 1999: 100). V svoji analizah ugotavlja, da je anonimnost izrazito družbeni pojav, ki ga v

kibernetskem prostoru vsekakor ne moremo obravnavati izključno kot tehnološko pogojeno nujnost, marveč tudi kot rezultat zavestnega oziroma premišljenega delovanja internetnih uporabnikov (Marx, 1999: 100). Na konceptualni ravni Marx razločuje vplive, ki jih ima anonimnost na posameznikovo delovanje, od samega dejstva, da je nekdo anonimen oziroma zaznava svojo prisotnost v kibernetnem prostoru kot anonimno.

Dejstvo, da je nekdo od razpravljavcev v spletnem forumu anonimen, običajno preostalem razpravljavcem onemogoča prepoznavnost: (1) nekaterih njegovih zunanjih (vizualnih) karakteristik (barva kože, spol, telesna konstitucija), (2) specifičnih osebnostnih lastnosti (ime in priimek), (3) karakternih lastnosti (nekomunikativnost, sramežljivost) (glej Oblak, 2000: 1062), (4) socialnih kategorizacij in (5) prostorskih lokacij (*locatability*) (glej Marx, 1999: 100). Samo dejstvo, da je nekdo anonimen, v spletnih forumih torej predstavlja prekinitev stika med vizualizacijo osebnostnih lastnosti posameznika in simbolnimi pomeni, ki so z vizualizacijo posredovani v okolje v trenutku interakcije. Anonimnost tako v spletnih forumih:

- a) onemogoča prenos in izmenjavo simbolnih pomenov na osnovi vizualizacije in vizualne prepoznavnosti ter
- b) ponuja razpravljavcem, ob odsotnosti vizualizacije njihovih osebnih in osebnostnih lastnosti, več svobode pri izbiri njihovih samopredstavitev.

Ker so ob odsotnosti možnosti vizualizacije osebnih lastnosti razpravljavcev družbena okolja, kakršni so spletni forumi, anonimna, ima takšno stanje po Marxovem nedvomno posredne ali neposredne implikacije na posameznikovo delovanje v spletnih forumih (glej Marx, 1999: 102-105). Z vidika Habermasove konceptualizacije komunikativnega delovanja (Habermas, 1984) je v tem pogledu razpravljavčeva zaznava osebne anonimnosti v spletnih forumih razvojna ovira za deliberativno komuniciranje, saj v spletnih forumih preprečuje oblikovanje mehanizmov, ki prek samopredstavitvenega konteksta stabilizirajo družbene vloge razpravljavcev.

Če zavzamem takšno stališče, sicer na eni strani zavračam možnost, da razpravljavčeva zaznava vizualne anonimnosti spodbuja konsenzualno usmerjeno komunikativno delovanje akterjev v kibernetnem prostoru, po drugi strani pa dopuščam možnost, da zaznava vizualne anonimnosti ne preprečuje vzpostavitve komunikativnega delovanja. Vizualna anonimnost

posameznikov v družbenih okoljih vzpostavljenih z računalniško posredovanim komuniciranjem namreč ne nujno implicira odsotnosti samopredstavitvenega konteksta. Okrnjena sposobnost posameznika, da na osnovi vizualne neprepoznavnosti preostalih posameznikov identificira njihovo dejansko identiteto, namreč po Marxovem mnenju (glej Marx, 1999: 105) ne preprečuje posamezniku, da bi si v družbenih okoljih vzpostavljenih z računalniško posredovanim komuniciranjem izoblikoval prepoznavno samopodobo ter zaznaval samopredstavitve preostalih udeležencev. Čeprav torej na eni strani sistemske lastnosti spletnih forumov dopuščajo razpravljalcem, da so anonimni v odnosu do vsakdanjega sveta, pa na drugi strani prav te iste lastnosti spletnih forumov v povezavi s komunikativnimi nameni in osebnimi lastnostmi razpravljalcev omogočajo, da v teh okoljih delujejo prepoznavno in si izoblikujejo svojo samopodobo in samopredstavitve. Razpravljalci lahko zato s svojo samopodobo, samopredstavitvijo in delovanjem postanejo prepoznavni razpravljalci. Proces prepoznavnosti v omenjenih interaktivnih okoljih vključuje družbeno kategorizacijo, ki pa ne temelji na osebnostnih značilnostih posameznikov, kot so na primer spol, starost, izobrazba in podobno, temveč izhaja iz drugih možnosti, ki jih računalniško posredovano komuniciranje in spletni forumi ponujajo za to, da nekdo znotraj njih deluje prepoznavno.

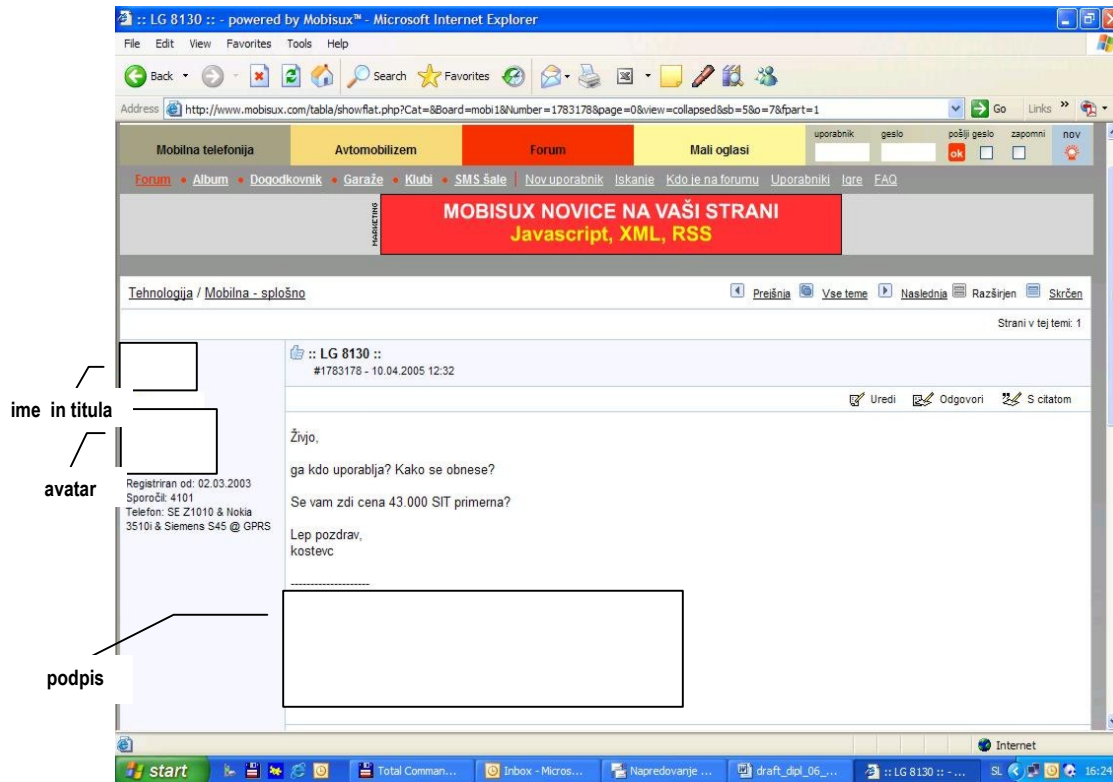
7.2.2. Dejavniki prepoznavne samopredstavitve v spletnih forumih

Baymova v svoji razpravi o računalniško posredovanem komuniciranju izpostavi (1) časovno strukturo in (2) sistemsko infrastrukturo računalniško posredovanega komuniciranja kot dva dejavnika, ki razpravljalcem v spletnih forumih omogočata samopredstavitve in prepoznavno delovanje (glej Baym, 1998: 39-49).

Sistemska infrastruktura spletnih forumov najpogosteje omogoča razpravljalcem, da si izberejo ime, vzdevek (*nick-name*), grafičen motiv (*avatar*) ter podpis (*signature file* oziroma »*sig file*«). Slednji je lahko kombinacija grafičnih simbolov, slik ali preprostejših animacij (glej sliko 7.1). Pogosto vključuje tudi pregovore, citate, krajše pesmi ali verze, redkeje pa naslove elektronske pošte razpravljalcev ali naslove njihovih osebnih spletnih mest (*homepage*). Prav naslov elektronske pošte razpravljalca ali naslov njegovega osebnega spletnega mesta v podpisu sporočil veljata v spletnih forumih za dva »najmočnejša« identifikabilna elementa, saj preostalim razpravljalcem omogočata nadaljnji komunikacijski stik z avtorjem sporočil tudi izven spletnega foruma (glej Petrič, 2003: 76, 213). Za Baymovo

je zato podpis izmed vseh naštetih sistemsko infrastrukturnih elementov identifikabilnosti v spletnih forumih tisti dejavnik, ki razpravljavcem ponuja največ možnosti za prepoznavno, predvsem pa koherentno in iskreno samopredstavitev (glej Baym, 1998: 56).

Slika 7.1: Prikaz samopredstavitve razpravljavca v Mobisux forumu (ime, titula, avatar, podpis)

Vir: Mobisux (2005): <http://www.mobisux.com/tabla/showflat.php?Cat=&Board=mobi1&Number=1783178&page=0&view=collapsed&sb=5&o=7&fpart=1>

Drugi pomemben dejavnik je časovna struktura, in sicer tako z vidika spletnega foruma kot okolja, v katerem poteka komunikacija, kot tudi z vidika zgodovine posameznika v tem okolju. Spletni forumi se od preostalih oblik računalniško posredovanih razpravljalnih forumov ločijo predvsem po *asinhroni komunikaciji*, ki je *izjemno pomembna*, saj *razpravljavcem v forumu omogoča visoko stopnjo strateške kontrole nad procesi samoreprezentacije*. Z vidika zgodovine posameznika v spletnem forumu sta nedvomno najpomembnejša dejavnika prepoznavnosti posameznika število objavljenih sporočil v forumu in pogostost objavljanja sporočil (glej sliko 7.1). Z njimi so povezani tudi nazivi⁸ (titule) in vloge razpravljavcev v spletnih forumih, ki so ponekod celo formalno urejeni in

⁸ Na spletnem forumu Mobisux lahko uporabniki glede na število objavljenih sporočil (v okroglem oklepaju) pridobijo naslednje nazive: (0) neznanec; (25) novinec; (50) popotnik; (100) član; (200) zanesenjak; (400) pristaš; (700) stara sablja; (1200) veteran; (1600) ekspert; (2500) legenda; (5000) odvisnež (Mobisux, april 2005).

določeni ter javno objavljeni, tako da razpravljavci skladno s številom svojih objav pridobijo naziv oziroma so razvrščeni v skupine, ki jim pripada različen obseg pravic in dolžnosti (glej Baym, 1998: 57).

Z računalniško posredovanim komuniciranjem je torej mogoče vzpostaviti družbena okolja, ki ponujajo možnosti oziroma imajo določene potenciale za prepoznavno delovanje razpravljavcev. Tako je v računalniško posredovanih intersubjektivnih okoljih, kot so spletni forumi, z vidika časovne strukture in systemske infrastrukture razpravljavcem, s tem ko pošiljajo sporočila v forume ter si sami lahko izberejo svoje ime, vzdevek, avatar, podpis ali pa edinstveno kombinacijo vsega naštetega, omogočeno tako izoblikovanje lastne samopodobe in samopredstavitve kot tudi prepoznavanje podobe oziroma vloge drugih sodelujočih razpravljavcev v forumih.

Razmerje med anonimnostjo in prepoznavnostjo kaže na to, da je odnos med njima v spletnih forumih kompleksen. Po eni strani anonimnost, definirana kot neprepoznavnost nekaterih vizualnih lastnosti posameznika (barva kože, spol, telesna konstitucija), ponuja posamezniku možnost »potvarjanja« osebnotnih in karakternih lastnosti ter spreminjanje obstoječe oziroma ustvarjanje nove »potvorjene« samopredstavitve. V kolikor posamezniki te »potvorjene« samopredstavitve oblikujejo racionalno in premišljeno, skladno s postmodernimi življenjskimi strategijami, ki jih Bauman opisuje z metaforami sprehajalca, potepuha, turista in igralca, postane lahko komuniciranje kmalu povezano s celo množico družbenih delovanj in vedenj, kot so nedovoljene žalitve (*flaming*), agresivnost do sogovornikov in podobno. V takšnih primerih se izražajo neiskrena, polarizirana in ekstremna stališča (glej Oblak, 2003: 107), ki se oddaljujejo od komunikacijskih praks značilnih za deliberativnost. Poleg tega pa »potvarjanje« samopredstavitev in pogosto spreminjanje »potvorjenih« samopredstavitev v okoljih, kakršni so spletni forumi, zmanjšuje verjetnost, da bi slednja dosegla normativno strukturiranost v smislu spoštovanja formalnih in neformalnih pravil.

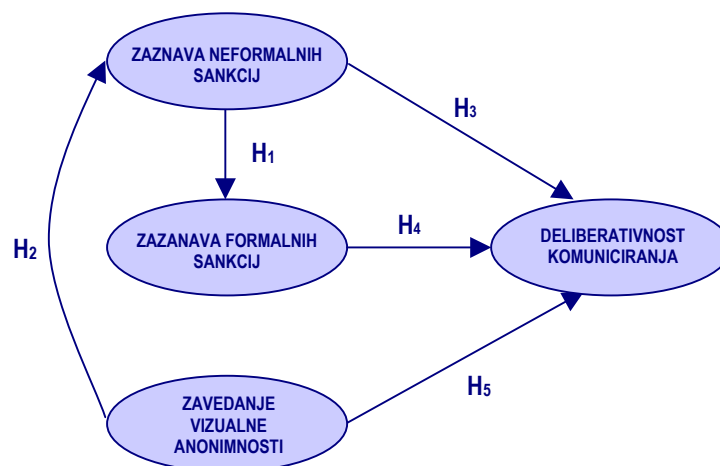
Obstaja tudi alternativni pogled na razmerje med anonimnostjo in delovanjem posameznika v spletnih forumih. Slednji izhaja iz dejstva, da dejavniki prepoznavnosti v kombinaciji z normativnimi strukturami v spletnih forumih omogočajo tudi reflektivno delovanje, ki ni usmerjeno v eksperimentiranje z identiteto in neiskrene samopredstavitve, temveč v koherentne, avtentične in iskrene samopredstavitve, na osnovi katerih se oblikujejo družbene

strukture, ki niso v tolikšni meri podvržene družbenemu tveganju. Anonimnost razpravljavcev znotraj spletnih forumov v tem pogledu nujno ne implicira potvarjanja njihove samopodobe in samopredstavitve, temveč omogoča nevtralizacijo tistih socialnih kategorizacij, ki bi posameznika v drugih družbenih okoljih lahko stigmatizirale in ga posledično izpostavljale družbenemu pritisku večine. Odsotnost opisanega družbenega pritiska lahko posamezniku v spletnih forumih omogoči enakopravnejšo participacijo v komuniciranju, saj ga vzpodbudi k posredovanju argumentiranih, iskrenih lastnih mnenj v javni prostor oziroma k deliberativnemu komuniciranju (glej Marx, 1999: 102-105; Postmes in drugi 2001).

8. RAZISKOVALNI OKVIR PROUČEVANJA DELIBERATIVNOSTI V SPLETNIH FORUMIH

Izhajajoč iz teoretske razprave se zastavlja vprašanje, ali je deliberativnost, ki predstavlja specifičen vidik komunikativnega delovanja, v spletnih forumih mogoča kljub ne popolnoma izoblikovani normativni strukturi in samopredstavitvenem kontekstu. Glede na to, da so pojmi v teoriji večplastni in kompleksni, je poizkus njihove enoznačne opredelitve, ki na empirični ravni ustreza raziskovalnemu problemu, neobhodna redukcija, tako na nivoju opredelitev pojmov in vzročno posledičnih zvez kakor tudi v merjenju. Na empirični ravni bom zato analiziral samo tisti vidik teorije, s katerim poskušam pokazati, *kako prisotnost zaznave formalnih in neformalnih sankcij, ki izhajajo iz normativno določenih pravil interakcije, ter posameznikovo zavedanje dejstva, da razpravljavci vizualno anonimnost lahko izkoriščajo za identitetne igre, vplivajo na deliberativnost komuniciranja v spletnih forumih.* Ustrezen teoretski model s pojmi in hipotezami, ki vzpostavljajo vzročno posledične odnose med njimi, je naslednji (glej sliko 8.1):

Slika 8.1: Teoretski model 'deliberativnega delovanja v spletnih forumih'

8.1. Opredelitve pojmov

Zaznava formalnih sankcij v spletnih forumih je izraz razpravljavčevega zavedanja, da znotraj spletnih forumov obstaja sistem eksplicitno strukturiranih pravil, ki družbena dejanja razpravljavcev deli na dovoljena in prepovedana ter na vključena in izključena.

Zaznava neformalnih sankcij v spletnih forumih je izraz razpravljavčevega zavedanja, da je med razpravljavci znotraj spletnih forumov vzpostavljen sistem implicitnih družbenih norm, ki sicer ni formalno strukturiran, vendar pa kljub temu družbena dejanja razpravljavcev deli na dovoljena in prepovedana ter na vključena in izključena..

Zavedanje vizualne anonimnosti v spletnih forumih je posameznikova zaznava neprepoznavnosti nekaterih vizualnih karakteristik preostalih razpravljavcev, kot so na primer spol, ime, barva kože, telesna konstitucija, ki jim ponujajo možnosti spreminjanja vizualnih in karakternih lastnosti, na osnovi katerih si lahko v spletnih forumih spreminjajo obstoječe in ustvarjajo nove razpoznavne samopredstavitve.

Deliberativnost komuniciranja v spletnih forumih je stopnja posameznikove pripravljenosti, da najprej kritično ovrednoti svoja stališča in interese kot tudi celoten družbeni kontekst, v katerem se odvija razprava, nato pa v spletni forum posreduje svoja iskrena mnenja in poskusi razumeti argumentirana stališča preostalih razpravljavcev, s ciljem doseči razumevanje oziroma konsenz med razpravljavci.

8.2. Hipoteze

H₁: Med razpravljavci v spletnih forumih višja stopnja zaznavanja *neformalnih sankcij* zvišuje verjetnost za intenzivnejšo zaznavo *formalnih sankcij*.

H₂: Višja stopnja posameznikovega zavedanja o *vizualni anonimnosti* preostalih razpravljavcev v spletnih forumih znižuje stopnjo njegove zaznave *neformalnih sankcij*.

H₃: Med razpravljavci, ki v spletnih forumih intenzivneje zaznavajo *neformalne sankcije*, je večja verjetnost, da bodo *deliberativno komunicirali*.

H₄: Med razpravljavci, ki v spletnih forumih intenzivneje zaznavajo *formalne sankcije*, je večja verjetnost, da bodo *deliberativno komunicirali*.

H₅: V spletnih forumih višja stopnja posameznikovega zavedanja o *vizualni anonimnosti* preostalih razpravljavcev znižuje njegovo stopnjo pripravljenosti za *deliberativno komuniciranje*.

Preproste in eksplicitne oblike pravil, ki se v začetku pojavijo v vsaki nekoliko trajnejši skupinski interakciji udeležencev, se običajno tudi v družbenih okoljih, kakršni so spletni forumi, institucionalizirajo do te mere, da se sčasoma preoblikujejo v sistem formalnih pravil z jasno opredeljenimi sankcijami. Zaznava formaliziranih normativnih struktur in z njimi povezanih formalnih sankcij je med razpravljavci v spletnih forumih potem takem intenzivnejša, če se razpravljavci v spletnih forumih zavedajo dejstva, da bodo pri svojem delovanju v forumu, v primeru kršitve neformalnih pravil, izpostavljeni neformalnim sankcijam. Zaznava zaprtega sistema formalnih in neformalnih pravil, s katerimi je opredeljeno, regulirano in v primeru kršitev sankcionirano vedenje razpravljavcev, predstavlja po Dahlbergovem mnenju (Dahlberg, 2001) izhodišče za deliberativno komuniciranje, ki temelji na izmenjavi utemeljeno kritičnih mnenj in trditev med razpravljavci v spletnih forumih.

Vizualna anonimnost razpravljavcev, vključenih v pogovore znotraj spletnih forumov, predstavlja pomemben vidik samopredstavitvenega konteksta v spletnih forumih. Čeprav razpravljavci vizualno anonimnost lahko izkoristijo za izoblikovanje »potvorjenih« samopredstavitev, pa jim po drugi strani nekatere druge strukturne lastnosti spletnih forumov, kot sta na primer časovna struktura in sistemska infrastruktura računalniško posredovanega komuniciranja (Baym, 1998), omogočajo avtentično samopredstavitev in prepoznavno delovanje. Za razvoj deliberativnega komuniciranja je v tem pogledu pomembno predvsem dejstvo, da posameznik samopredstavitev preostalih razpravljavcev v spletnih forumih kljub njihovi vizualni anonimnosti zaznava kot iskrene in koherentne. V nasprotnem primeru posameznikova intenzivnejša zaznava vizualne anonimnosti preostalih razpravljavcev znižuje stopnjo njegove zaznave neformalnih sankcij in ga ne motivira za posredovanje argumentiranih in iskrenih lastnih mnenj v spletne forume.

9. OPIS VZORCA IN ZBIRANJA PODATKOV

Podatki za raziskavo so bili zbrani v obdobju od 15. maja do 15. junija 2004 s pomočjo spletne ankete FDVinfo 2004, ki je nastala v okviru raziskovalnega seminarja pri predmetu Raziskovanje javnega menja. Spletna anketa, ki je gostovala na spletnem naslovu podjetja Cati d.o.o. ankete.cati.si/fdvinfo2/, se je oglaševala prek različnih spletnih strani⁹ v obliki hipertekstovnih povezav in spletnih oglasov (*bannerjev*). Manjšemu številu anketirancev je bilo poslano tudi elektronsko sporočilo z vabilom in povezavo na spletno anketo.

Tabela 9.1: Opis vzorca v anketi FDVinfo 2004 in struktura uporabnikov interneta v raziskavi RIS 2002/03 – sociodemografski podatki.

spremenljivka	vrednost	FDVinfo 2004		RIS 2002/03	
		n	%	n	%
Spol	moški	582	56.9	222	55.5
	ženske	441	43.1	178	44.5
Starostni razredi	od 10 do 19 let	89	9.1	64	16.0
	od 20 do 29 let	596	60.9	117	29.3
	od 30 do 49 let	219	22.4	174	43.5
	od 50 do 65 let	70	7.2	40	10.0
	65 let in več	4	0.4	5	1.2
Izobrazba (zadnja šola, ki ste jo dokončali)	poklicna šola ali manj	143	14.1	126	31.6
	srednja šola ali več	881	85.9	273	68.4
Najprej nas zanima, kako pogosto uporabljate internet... pri tem mislimo elektronsko pošto, www, ftp, wap ali katero koli drugo internet storitev?	manj kot enkrat mesečno / manj kot mesečno	4	0.4	7	1.5
	nekajkrat mesečno	11	1.0	78	17.9
	tedensko / nekajkrat tedensko	43	4.1	126	28.7
	dnevno / skoraj vsak dan	230	21.6	74	17.0
	večkrat na dan / večkrat dnevno	775	72.9	153	34.9
Skupaj			100		100

Na anketo se je odzvalo 2217 anketirancev. Stopnja sodelovanja (Kalton in Vehovar, 2001: 85) v anketi je bila 48.9%, saj je med vsemi respondenti v celoti izpolnilo anketo 1081 respondentov. Med anketo je 1136 oseb torej nehalo izpolnjevati vprašalnik ali pa se njihovi odgovori niso več zapisovali v bazo podatkov na anketnem strežniku. Tolikšen izpad respondentov niti ni presenetljiv (Vehovar in drugi, 2002) glede na dejstvo, da so se respondenti v veliki večini v spletno anketo vključili na osnovi javnega oglaševanja in

⁹ Hipertekstovni linki so bili postavljeni na sledeče internetne strani: www.najdi.si, www.matkurja.com, www.ssfvdv.org, www.fdv.uni-lj.si. Bannerji oz. spletni oglasi pa na sledeče strani: www.slosurf.com, www.obala.net, www.100si.com, www.resevalci.org, www.slowwwenia.com, www.vecer.si, www.volja.net, www.slovensko-morje.net, www.glasbenascena.com, www.lunin.net.

nadpovprečno dolžino spletne ankete, ki je zahtevala približno petnajst do dvajset minut respondentovega časa.

Glede na sociodemografske podatke (glej tabelo 9.1) je med anketiranci 56.9 % moških in 43.1 % žensk. Dobrih 60 % (60.9 %) anketirancev je starih od 20 do 29 let, 9.1 % je starih od 10 do 19 let, 22.4 % pa med 30 in 49 let, 7.6 % anketirancev je starejših od 50 let. V vzorcu ima 14.1 % anketirancev zaključeno poklicno šolo ali manj, 85.9 % anketirancev pa ima zaključeno vsaj srednjo šolo. Med anketiranci jih 72.9 % internet uporablja večkrat na dan, dobra petina (21.6 %) anketirancev internet uporablja dnevno, medtem ko jih 5.5 % internet uporablja tedensko ali redkeje.

Če primerjamo porazdelitve nekaterih ključnih sociodemografskih spremenljivk na dobljenem vzorcu respondentov v spletni anketi FDVinfo 2004 s podatki o uporabnikih interneta, zbranih s telefonsko anketo v raziskavi RIS 2002/3 (Vehovar in drugi, 2004), ugotovimo (glej tabelo 9.1), da v diplomski nalogi uporabljeni neverjetnostni vzorec, glede na strukturo uporabnikov interneta, ni reprezentativen za celotno populacijo uporabnikov interneta v Republiki Sloveniji. V uporabljenem vzorcu so namreč mrd reprezentirani bolj izobraženi (srednja šola ali več), uporabniki interneta stari od 20 do 29 let ter bolj izkušeni uporabniki interneta. To je morda posledica učinka rasti števila uporabnikov interneta, saj je bilo zbiranje podatkov za raziskavo v diplomski nalogi opravljeno skoraj leto kasneje kot v raziskavi RIS 2002/3. Opozoriti pa je potrebno tudi na dejstvo, da v spletnih anketah prihaja do samoizbire.

10. ANALIZE IN REZULTATI

10.1. Metode za analizo

Za preverjanje teoretskega modela in ustreznih hipotez glede pojasnjevalne sheme za delovanje razpravljavcev v spletnih forumih je le-te potrebno prevesti v modele linearnih strukturnih enačb. Na osnovi dvofazne strategije (Jöreskog in drugi, 2000) ta prevod najprej zahteva oblikovanje zanesljivih merskih modelov za vsako teoretsko spremenljivko, nakar so preverjene vzročne poti med njimi. Glede na dejstvo, da v teoretskem modelu poizkušam analizirati družbena dogajanja znotraj specifičnega družbenega okolja kot so spletni forumi, za katera do sedaj v literaturi z vidika konceptualizacije in operacionalizacije pojmov, ki nastopajo v našem teoretskem modelu, ni bilo oblikovanih zanesljivih merskih modelov, sem v prvem koraku poskušal poiskati in oblikovati relativno zanesljive merske modele za merjenje teoretskih spremenljivk v modelu. Ker preverjanje linearnih strukturnih modelov sloni na specifičnih predpostavkah glede merske lestvice in normalnosti porazdelitve spremenljivk, sem najprej analiziral porazdelitve indikatorjev in izvedenih spremenljivk. Nato pa s faktorsko analizo še preveril vsebinsko veljavnost merskih modelov, s katerimi sem meril teoretske spremenljivke. Za ocenjevanje veljavnosti merskih modelov je bila uporabljena faktorska analiza z metodama največjega verjetja (maximum likelihood) in glavnih osi (principal axis analysis), ki sta precej robustni do nenormalnih porazdelitev (Dillon in Goldstein, 1984). Za ocenjevanje in preverjanje teoretskega modela sta bila uporabljena standardna statistična paketa za družboslovne raziskave, SPSS 13.0 in LISREL 8.7 (Jöreskog in drugi, 2000).

10.2. Operacionalizacija teoretskih pojmov

10.2.1. Deliberativnost komuniciranja v spletnih forumih

V spodnji tabeli (glej tabelo 10.1) so naštetih indikatorji, ki merijo deliberativnost komuniciranja razpravljavcev v spletnih forumih.

Tabela 10.1: Indikatorji, ki merijo deliberativnost komuniciranja v spletnih forumih – osnovne opisne statistike

V razpravljalnem forumu, v katerem najpogosteje sodelujem: ¹⁰	n	minimum	maksimum	μ	σ	asimetričnost	sploščenost
Vedno zagovarjam tisto v kar verjamem	784	1	5	4.32	0.72	-1.30	3.08
Sogovornika pozorno spremljam in pustim, da pove kar misli	778	2	5	4.12	0.63	-0.53	1.19
Razmišljam o tem, kar govorijo ostali	774	1	5	3.94	0.70	-0.74	1.46
Včasih povem tudi kakšno neresnico (R)	774	1	5	2.76	1.06	0.04	-0.91
Če me kdo razjezi, uporabim ostre besede (R)	771	1	5	3.05	1.09	-0.11	-0.77
Svoje trditve lahko vedno podprem s tehničnimi argumenti	776	1	5	3.89	0.68	-0.55	1.17
Včasih poskušam na vsak način uveljaviti svoje mnenje (R)	775	1	5	2.87	1.00	0.08	-0.65
Kadar med razpravljavci prihaja do nesoglasij, se trudim, da jih odpravim	774	1	5	3.36	0.94	-0.54	-0.11

Anketiranci so strinjanje z vsakim od naštetih indikatorjev ocenili na ordinalni lestvici od 1 'sploh ne drži' do 5 'popolnoma drži'. Najbolj so se anketiranci strinjali s trditvijo, da vedno zagovarjajo tisto v kar verjamejo ($\bar{y}_{1 \max} = 4.32$), najmanj pa s trditvijo, da včasih povedo tudi kakšno neresnico ($\bar{y}_{1 \min} = 2.76$). Poleg tega lahko ugotovimo, da porazdelitev vrednosti na vseh indikatorjih bistveno ne odstopa od normalne porazdelitve.

Tabela 10.2: Faktorske uteži in komunalitete po indikatorjih, ki merijo deliberativnost komuniciranja v spletnih forumih (n=732)

V razpravljalnem forumu, v katerem najpogosteje sodelujem:	faktor 1	faktor 2	komunalitete
	deliberativnost	strateškost	extraction
Vedno zagovarjam tisto v kar verjamem	0.64	-0.02	41.2%
Sogovornika pozorno spremljam in pustim, da pove kar misli	0.75	-0.24	61.7%
Razmišljam o tem, kar govorijo ostali	0.51	-0.08	26.9%
Včasih povem tudi kakšno neresnico	-0.22	0.45	24.8%
Če me kdo razjezi, uporabim ostre besede	0.02	0.70	48.3%
Svoje trditve lahko vedno podprem s tehničnimi argumenti	0.42	0.04	18.0%
Včasih poskušam na vsak način uveljaviti svoje mnenje	-0.02	0.56	31.3%
Kadar med razpravljavci prihaja do nesoglasij se trudim, da jih odpravim	0.24	-0.05	5.8%
Lastna vrednost (λ)	2.293	1.531	
Delež pojasnjene variance odvisne spremenljivke (indikatorjev)	28.67%	19.14%	
Cronbachov α	0.653	0.592	

Faktorska analiza¹¹ (glej tabelo 10.2) je pokazala, da glede na lastne vrednosti posameznih faktorjev in deleže pojasnjene variance spremenljivke indikatorji merijo dvoje latentnih dimenzij. Prvi faktor je določen s štirimi indikatorji, ki merijo delovanje, usmerjeno v iskreno, reflektivno, racionalno, odprto in argumentirano komuniciranje, se pravi, da prvi faktor odseva ključne lastnosti deliberativnosti, medtem ko se drugi faktor nanaša na izrazito

¹⁰ Indikatorji označeni z (R) imajo obrnjene merske lestvice.

¹¹ Za faktorsko analizo je bila uporabljena metoda Maximum Likelihood (ML) ter pravokotna rotacija (Varimax).

strateško rabo dialoških potencialov spletnih forumov, ki se odraža v nestrpnosti, neiskrenosti in agresivnosti razpravljavcev. Ker sta z omejenim naborom indikatorjev obe razkriti dimenziji na empirični ravni dovolj ločeni, bo teoretska spremenljivka deliberativnost komuniciranja na empiričnem nivoju *razdvojena na dve endogeni spremenljivki imenovani deliberativnost in strateškost*. Tako bomo jakost in smer povezav ter potek vzročnih poti med spremenljivkami preverjali v dveh modelih linearnih strukturnih enačb, ki smo ju poimenovali (1) *model deliberativnega komuniciranja* in (2) *model strateškega komuniciranja*. V prvem modelu bo endogena spremenljivka deliberativnost, v drugem modelu pa strateškost. Na nivoju preverjanja teoretskih hipotez bomo izsledke iz modelov deliberativnega in strateškega komuniciranja ponovno obravnavali v okviru enotnega teoretskega modela, kar lahko utemeljimo z dejstvom, da sta na teoretski ravni deliberativnost in strateškost konceptualizirani kot dve plati deliberativnega komuniciranja v spletnih forumih.

Za spremenljivko deliberativnost je vrednost spremenljivke povprečje posameznih indikatorjev, pri katerih so uteži na prvem faktorju višje od 0.4. Tako dobljena izvedena spremenljivka ima razpon od minimalne vrednosti, ki jo imajo strateško delujoči razpravljavci, do maksimalne, ki jo imajo v deliberacijo usmerjeni razpravljavci. Pri spremenljivki strateškost vrednost spremenljivke predstavlja povprečje posameznih indikatorjev, ki močneje korelirajo z drugim faktorjem (faktorske uteži so višje od 0.4). Spremenljivka strateškost ima razpon od minimalne do maksimalne vrednosti, pri čemer imajo višjo vrednost tisti razpravljavci, ki so v pogovorih znotraj spletnih forumov niso pripravljeni na dialog, zato poskušajo na vsak način v skupini uveljaviti svoje mnenje, pa čeprav kdaj pa kdaj slednje ne izraža njihovih resničnih prepričanj oziroma stališč.

Tabela 10.3: Izvedeni spremenljivki deliberativnost in strateškost – osnovne opisne statistike

izvedeni spremenljivki	n	minimum	maksimum	μ	σ	asimetričnost	sploščenost
deliberativnost	757	2	5	4.07	0.47	0.46	1.45
strateškost	755	1	5	2.90	0.78	-0.02	-0.32

10.2.2. Zaznava formalnih in neformalnih sankcij v spletnih forumih

V spodnji tabeli (glej tabelo 10.4) so naštetih indikatorji, ki merijo stopnjo posameznikove zaznave formalnih in neformalnih sankcij v spletnih forumih.

Tabela 10.4: Indikatorji, ki merijo zaznavo normativno določenih pravil v spletnih forumih – osnovne opisne statistike

V razpravljalnem forumu, v katerem najpogosteje sodelujem: ¹²	n	minimum	maksimum	μ	σ	asimetričnost	sploščenost
Imajo moderatorji pravico izločati sodelujoče, ki posredujejo v razprave žaljive izjave	939	1	5	3.67	1.46	-0.83	-0.76
Člani foruma ignorirajo mnenja razpravljavcev, ki se norčujejo iz sogovornikov	921	1	5	2.77	1.21	0.07	-0.97
Je potrebno upoštevati in spoštovati navodila moderatorjev	931	1	5	3.71	1.14	-1.03	0.42
Razpravljavci(ke) ne tolerirajo ekstremnih stališč	908	1	5	2.55	1.18	0.31	-0.83
Se vse tako hitro spreminja, da pogosto ne vem, katerim pravilom slediti (R)	926	1	5	3.66	1.22	-0.86	-0.22
Se nikomur ni potrebno počutiti odgovornega za svoje početje (R)	919	1	5	3.25	1.26	-0.41	-0.89
So vsa pravila podrejena svobodni volji in željam razpravljavcev (R)	925	1	5	3.01	1.23	-0.15	-0.99

Anketiranci so strinjanje z vsako od trditev ocenili na ordinalni lestvici¹³ od 1 'sploh ne drži' do 5 'popolnoma drži'. Najbolj se anketiranci strinjajo s trditvijo, da je v računalniških forumih, v katerih sami najpogosteje sodelujejo, potrebno upoštevati in spoštovati navodila moderatorjev ($\bar{y}_{2 \max} = 3.71$). Najmanjše povprečje ($\bar{y}_{2 \min} = 2.55$) pa ima trditev: razpravljavci(ke) ne tolerirajo ekstremnih stališč. Čeprav je večina porazdelitev vrednosti po posameznih indikatorjih rahlo asimetrična v levo in sploščena, kljub temu lahko trdimo, da se za večino indikatorjev porazdelitev zelo približa normalni porazdelitvi.

Tabela 10.5: Faktorske uteži in komunalitete za indikatorje, ki merijo zaznavo normativno določenih pravil v spletnih forumih (n=900)

V razpravljalnem forumu, v katerem najpogosteje sodelujem:	faktor 1	faktor 2	komunalitete
	zaznava formalnih sankcij	zaznava neformalnih sankcij	extraction
Imajo moderatorji pravico izločati sodelujoče, ki posredujejo v razprave žaljive izjave	0.67	0.09	51.0%
Člani foruma ignorirajo mnenja razpravljavcev, ki se norčujejo iz sogovornikov	0.38	-0.02	14.0%
Je potrebno upoštevati in spoštovati navodila moderatorjev	0.63	0.18	52.7%
Razpravljavci(ke) ne tolerirajo ekstremnih stališč	0.36	-0.05	11.2%
Se vse tako hitro spreminja, da pogosto ne vem, katerim pravilom slediti (R)	0.01	0.54	29.4%
Se nikomur ni potrebno počutiti odgovornega za svoje početje (R)	-0.07	0.66	39.5%
So vsa pravila podrejena svobodni volji in željam razpravljavcev (R)	0.14	0.52	35.8%
Lastna vrednost (λ)	2.455	1.160	
Delež pojasnjene variance odvisne spremenljivke	35.07%	16.57%	
Cronbachov α	0.682		

¹² Indikatorji označeni z (R) imajo obrnjene merske lestvice.

¹³ Merska lestvica je vsebovala vrednosti od 1 do 5, vsebovala pa je tudi odgovor *ne vem* (vrednost 9), ki je bil v kasnejših analizah rekodiran v vrednost 1 'sploh ne drži', kajti z vsebinskega vidika je bila odsotnost izoblikovanega stališča o prisotnosti različnih oblik formalnih ali neformalnih sankcij, interpretirana kot odsotnost zaznave formalnih ali neformalnih sankcij v spletnih forumih.

Skladno z vsebinskimi izhodišči faktorjska analiza¹⁴ pokaže, da sta z zgoraj predstavljenimi indikatorji merjeni dve razsežnosti (glej tabelo 10.6): prva se nanaša na zaznavo formalnih (faktor 1), druga pa na zaznavo neformalnih sankcij (faktor 2). Prvi faktor je določen z dvema indikatorjema, ki merita intenzivnost prepoznavanja sankcij, s katerimi moderatorji kaznujejo razpravljavce, ki kršijo veljavna pravila znotraj forumov. Ker delovanje moderatorjev temelji na formalno določenih pravilih, lahko trdimo, da prvi faktor odseva anketirančevo zaznavo formalnih sankcij v spletnih forumih. Nasprotno je drugi faktor določen s tremi indikatorji, ki merijo zaznavo neformalnih oblik normativno določenih sankcij v spletnih forumov.

Vrednost izvedene spremenljivke zaznava formalnih sankcij v spletnih forumih je povprečje posameznih indikatorjev, pri katerih so uteži na prvem faktorju višje od 0.4. Tako dobljena izvedena spremenljivka ima razpon od minimalne vrednosti do maksimalne vrednosti, pri čemer imajo višjo vrednost izvedene spremenljivke tisti razpravljavci, ki intenzivneje zaznavajo formalne sankcije v spletnih forumih. Za spremenljivko zaznava neformalnih sankcij v spletnih forumih je vrednost spremenljivke kar povprečje posameznih indikatorjev, pri katerih so uteži na drugem faktorju višje od 0.4. Ob tem je potrebno še upoštevati obrnjeno lestvico pri vseh treh indikatorjih. Tako dobljena izvedena spremenljivka ima razpon od minimalne vrednosti, ki predstavlja razpravljavce, ki najmanj zaznavajo neformalne sankcije, do maksimalne, ki obratno predstavlja tiste razpravljavce, ki najbolj zaznavajo neformalne sankcije.

Tabela 10.6: Izvedeni spremenljivki - zaznava neformalnih in formalnih sankcij v spletnih forumih – osnovne opisne statistike

izvedeni spremenljivki	n	minimum	maksimum	μ	σ	asimetričnost	sploščenost
zaznava formalnih sankcij v spletnih forumih	928	1	5	3.69	1.13	- 0.92	- 0.01
zaznava neformalnih sankcij v spletnih forumih	906	1	5	3.32	0.93	- 0.52	- 0.01

¹⁴ Za faktorjsko analizo je bila uporabljena metoda Principal Axis Factoring (PAF) ter poševnokotna rotacija (Oblimin).

10.2.3. Zavedanje vizualne anonimnosti razpravljavcev v spletnih forumih

Z indikatorji predstavljenimi v tabeli (glej tabelo 10.7) smo izmerili, v kolikšni meri se anketiranci med pogovori v spletnih forumih zavedajo vizualne anonimnosti preostalih razpravljavcev.

Tabela 10.7: Indikatorji in izvedena spremenljivka, ki meri anketirančevo zavedanje vizualne anonimnosti preostalih razpravljavcev v spletnih forumih – osnovne opisne statistike

Koliko udeležencev razpravljalnega foruma, v katerem vi najpogosteje sodelujete, po vašem mnenju: ¹⁵	n	minimum	maksimum	μ	σ	asimetričnost	sploščenost
Pove svoje pravo ime (R)	925	1	5	2.61	0.92	0.62	-0.28
Se pretvarja, da je drugega spola	913	1	5	1.83	0.66	0.82	2.45
Pove svojo pravo starost (R)	911	1	5	3.44	0.96	-0.50	-0.28
Poda svoje prave telesne značilnosti (R)	909	1	5	2.92	0.99	0.05	-0.47
izvedena spremenljivka	n	minimum	maksimum	μ	σ	asimetričnost	sploščenost
zavedanje vizualne anonimnosti v spletnih forumih	885	1	4.5	2.71	0.64	-0.08	-0.15

Anketiranci so na lestvici od 1 'nihče' do 5 'vsi' ocenili, kolikšen delež razpravljavcev v svojih samopredstavitvah znotraj spletnih forumov posreduje iskrene informacije o sebi. Iz rezultatov (glej tabelo 10.7) lahko ugotovimo, da je večina porazdelitev vrednosti po posameznih trditvah rahlo asimetrična in nekoliko sploščena. Izjema je le trditev: »se pretvarja, da je drugega spola«, saj je pri slednji porazdelitev koničasta. Ker pa so odstopanja majhna, lahko trdimo, da se porazdelitev vrednosti pri večini indikatorjev zelo približa normalni porazdelitvi. Če analiziramo še povprečja po posameznih indikatorjih vidimo, da po mnenju anketirancev približno polovica razpravljavcev v spletnih forumih pove svoje pravo starost ($\bar{x}_{1\max} = 3.44$), redki posamezniki pa se po njihovem mnenju pretvarjajo, da so drugega spola ($\bar{x}_{2\min} = 1.83$).

Vrednost izvedene spremenljivke zavedanje vizualne anonimnosti razpravljavcev v spletnih forumih je kar povprečje po vseh štirih indikatorjih, pri čemer je potrebno upoštevati še obrnjeno lestvico pri prvem, tretjem in četrtem indikatorju. Tako dobljena izvedena spremenljivka ima razpon od minimalne vrednosti, značilne za osebe, ki so prepričane v to, da večina razpravljavcev v spletne forume posreduje avtentične vizualne značilnosti, do

¹⁵ Indikatorji označeni z (R) imajo obrnjene merske lestvice.

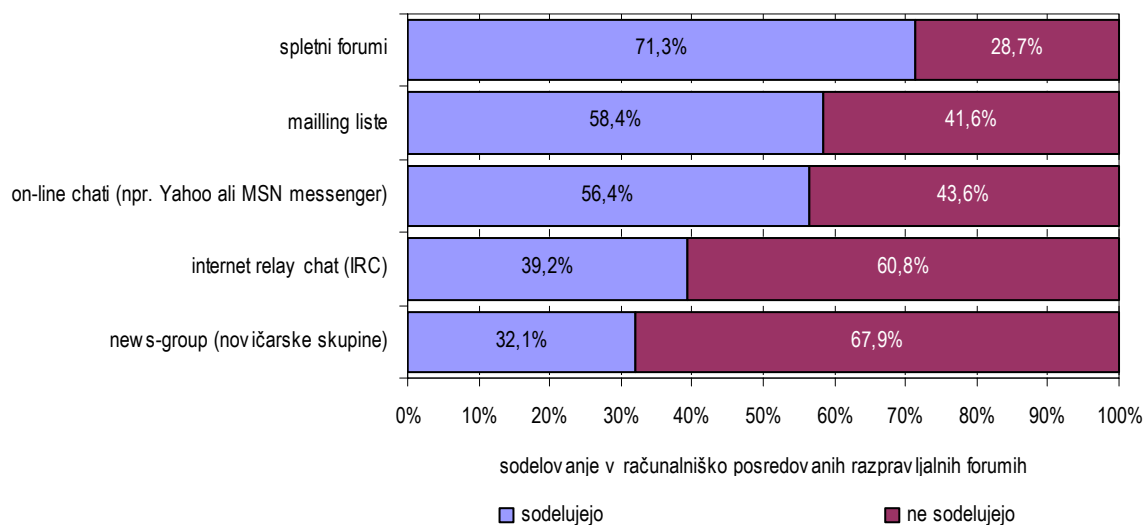
maksimalne vrednosti, značilne za osebe, ki so mnenja, da se večina razpravljavcev v spletnih forumih predstavlja z neiskrenimi vizualnimi značilnostmi.

Kljub dejstvu, da imajo povezave med izvedenimi spremenljivkami glavno vlogo pri preverjanju teoretskih hipotez v modelu, je nedvomno pomemben tudi družbeni kontekst pojava interaktivnega komuniciranja znotraj spletnih forumov, tako z vidika intenzivnosti komuniciranja kot z vidika značilnosti oseb, ki komunicirajo v teh interaktivnih okoljih znotraj kibernetnega prostora (Schultz, 2000). Zato bom v nadaljevanju v strnjeni obliki predstavili ključne lastnosti udeležencev, ki interaktivno komunicirajo v spletnih forumih, pri čemer me bodo še posebej zanimala lastnosti respondentov, ki med vsemi naštetimi oblikami računalniško posredovanih razpravljalnih forumov najpogosteje komunicirajo v spletnih forumih, saj bom vzročne povezave v teoretskem modelu preverjal izključno na omenjeni skupini respondentov.

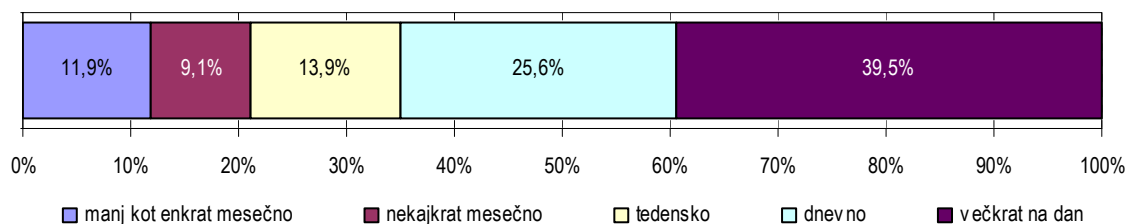
10.3. Udeleženci interaktivnega komuniciranja spletnih forumih

Med anketiranci je v vzorcu 71.3 % respondentov oziroma 731 oseb, ki sodelujejo v razpravah znotraj spletnih forumov (glej sliko 10.1). Med njimi je 48.2 % ali 352 respondentov, ki med vsemi naštetimi oblikami računalniško posredovanih razpravljalnih forumov najpogosteje komunicira v spletnih forumih.

Slika 10.1: Sodelovanje anketirancev v računalniško posredovanih razpravljalnih forumih (n=1081)

Slika 10.2: Intenzivnost sodelovanja v razpravah znotraj spletnih forumov med respondenti, ki med vsemi naštetimi oblikami računalniško posredovanih razpravljalnih forumov najpogosteje komunicirajo v spletnih forumih (n=352)

Ko natančneje pogledamo, kako pogosto ti respondenti sodelujejo v razpravah znotraj spletnih forumov, ugotovimo (glej sliko 10.2), da jih 11.9 % sodeluje manj kot enkrat mesečno, slaba četrtina (24.0 %) komunicira v spletnih forumih nekajkrat mesečno ali tedensko, dobra četrtina (25.6 %) je t. i. dnevnih uporabnikov, 39.5 % respondentov pa v razpravah znotraj spletnih forumov sodeluje večkrat na dan.

Respondenti, ki najpogosteje komunicirajo v spletnih forumih, so intenzivni uporabniki interneta, saj primerjava intenzivnosti komuniciranja v spletnih forumih s pogostostjo uporabe interneta pokaže, da kar 67.6 % respondentov, ki internet uporabljajo dnevno ali večkrat na dan, tudi dnevno ali vsak dan komunicira v spletnih forumih (*Cramerjev V*=0.258; *sig.*=0.000).

Tabela 10.8: Osnovne opisne statistike na izvedenih spremenljivkah za respondente, ki najpogosteje interaktivno komunicirajo v spletnih forumih

izvedene spremenljivke	n	minimum	maksimum	μ	σ	asimetričnost	sploščenost
deliberativnost	331	2	5	4.12	0.47	- 0.39	1.47
strateškost	328	1	5	2.84	0.76	0.06	- 0.40
zaznava formalnih sankcij v spletnih forumih	340	1	5	4.01	0.94	- 1.31	1.42
zaznava neformalnih sankcij v spletnih forumih	334	1	5	3.56	0.87	- 0.67	0.43
zavedanje vizualne anonimnosti v spletnih forumih	331	1	4.25	2.61	0.60	0.06	- 0.30

Respondenti, ki najpogosteje komunicirajo v spletnih forumih (glej tabela 10.8), so odprti za strpen dialog s preostalimi razpravljavci, v katerem želijo svoja mnenja predstaviti na racionalno argumentiran način, hkrati pa reflektivno analizirati poglede in mnenja preostalih razpravljavcev s ciljem doseči konsenz. Po njihovem mnenju preostali razpravljavci dokaj redko izkoristijo različne vidike vizualne anonimnosti za potvarjanje njihovih vizualnih lastnosti in neavtentične samopredstavitve. V večini primerov tudi zaznavajo formalne in

neformalne sankcije v spletnih forumih, zato so mnenja, da je v omenjenih družbenih okoljih potrebno spoštovati normativno določena pravila.

10.4. Povezanost izvedenih spremenljivk

Čeprav vse uporabljene izvedene spremenljivke niso povsem normalno porazdeljene, so odstopanja v večini primerov dovolj majhna, da je statistično značilnost moč smiselno interpretirati. Tudi tip merske lestvice je v večini primerov dovolj dober, da lahko predpostavim intervalne merske lestvice in jakosti ter smeri povezav med izvedenimi spremenljivkami ocenim s Pearsonovimi koeficienti korelacije (glej Ferligoj, 1995b: 176-179). Slednje bom kasneje uporabil tudi kot vhodne parametre v modelu linearnih strukturnih enačb, s katerim bomo preveril veljavnost hipotez in vzročnih povezav iz teoretskega modela ter veljavnost celotnega teoretskega modela.

Povezanost izvedenih spremenljivk je izračunana posebej za vsako od latentnih dimenzij odvisne teoretske spremenljivke deliberativnost komuniciranja. Tako bo v enem modelu preverjena jakost in smer povezav med zaznavo formalnih in neformalnih sankcij, zavedanjem vizualne anonimnosti in deliberativnostjo, v drugem modelu pa analizirana jakost in smer povezav med zaznavo formalnih in neformalnih sankcij, zavedanjem vizualne anonimnosti in stratežkostjo.

Tabela 10.9: Korelacijska matrika za model, v katerem kot odvisna spremenljivka nastopa deliberativnost (n=328)

	deliberativnost	zaznava formalnih sankcij v spletnih forumih	zaznava neformalnih sankcij v spletnih forumih	zavedanje vizualne anonimnosti v spletnih forumih
deliberativnost	1			
zaznava formalnih sankcij v spletnih forumih	0.125**	1		
zaznava neformalnih sankcij v spletnih forumih	0.148***	0.371***	1	
zavedanje vizualne anonimnosti v spletnih forumih	-0.231***	-0.157***	-0.232***	1

(***) koeficient korelacije je statistično značilen pri stopnji tveganja $p < 0.01$

(**) koeficient korelacije je statistično značilen pri stopnji tveganja $0.01 < p < 0.05$

Iz prve korelacijske matrike (glej tabelo 10.9), v kateri je odvisna spremenljivka deliberativnost, lahko ugotovim, da sta zaznava formalnih in neformalnih sankcij v spletnih forumih močno povezani (0.371), medtem ko so preostale spremenljivke iz teoretskega modela srednje močno povezane, saj je vseh pet korelacij po absolutni vrednosti na intervalu

od 0.1 do 0.3. Najnižja je korelacija med spremenljivkama zaznava formalnih sankcij in deliberativnost (0.125), ki je statistično značilna pri stopnji tveganja med 1 % in 5 %. Nekoliko bolj sta v pozitivni smeri povezani zavedanje neformalnih sankcij in deliberativnost (0.148). Najvišja negativna povezanost se kaže med zavedanjem vizualne anonimnosti in zaznavo neformalnih sankcij v spletnih forumih (-0.232), medtem ko je negativna povezanost med zavedanjem vizualne anonimnosti in deliberativnostjo v spletnih forumih nekoliko šibkejša (-0.231). Vse našteje povezave so statistično značilne pri stopnji tveganja manjši od 1 %.

Tabela 10.10: Korelacijska matrika za model, v katerem kot odvisna spremenljivka nastopa strateškost (n=328)

	strateškost	zaznava formalnih sankcij v spletnih forumih	zaznava neformalnih sankcij v spletnih forumih	zavedanje vizualne anonimnosti v spletnih forumih
strateškost	1			
zaznava formalnih sankcij v spletnih forumih	- 0.049	1		
zaznava neformalnih sankcij v spletnih forumih	- 0.214***	0.368***	1	
zavedanje vizualne anonimnosti v spletnih forumih	0.030	- 0.131**	-0.226***	1

(***) koeficient korelacije je statistično značilen pri stopnji tveganja $p < 0.01$

(**) koeficient korelacije je statistično značilen pri stopnji tveganja $0.01 < p < 0.05$

() koeficient korelacije ni statistično značilen

Iz druge korelacijske matrike (glej tabelo 10.10), v kateri je odvisna spremenljivka strateškost, je razvidno, da spremenljivki zavedanje vizualne anonimnosti v spletnih forumih in strateškost nista statistično značilno povezani (0.03). Podobno nizka in statistično neznačilna je povezanost med zaznavo formalnih sankcij v spletnih forumih in strateškostjo (-0.049). Med ostalimi statistično značilnimi povezavami ponovno izstopa močna povezanost med zaznavo formalnih in neformalnih sankcij v spletnih forumih (0.368). Jakost povezave med zavedanjem vizualne anonimnosti in zaznavo neformalnih sankcij v spletnih forumih je negativna in srednje močna (-0.224), podobno velja za povezavo med spremenljivkama zavedanje vizualne anonimnosti v spletnih forumih in strateškostjo (-0.214). Najšibkeje sta povezani zavedanje vizualne anonimnosti in zaznava formalnih sankcij v spletnih forumih (-0.131).

10.5. Analiza pojasnjevalnih modelov

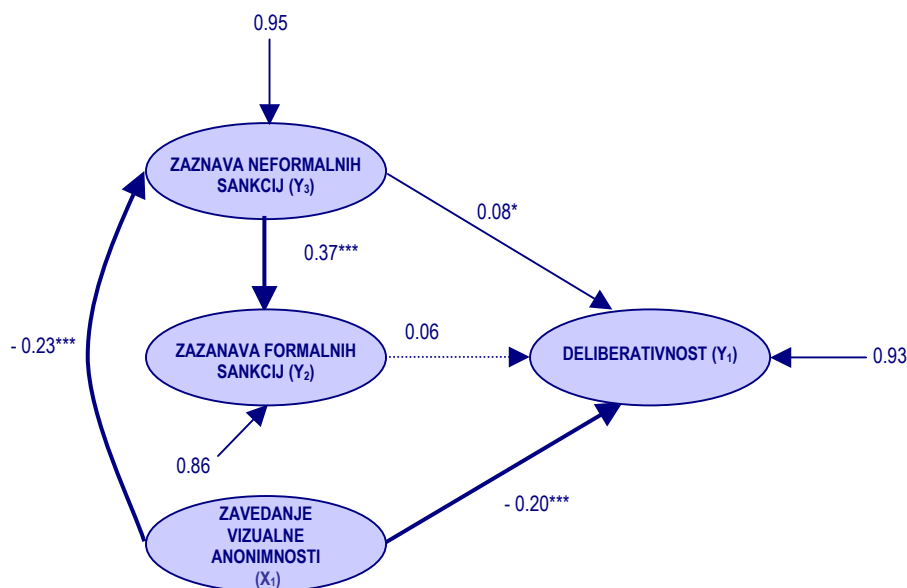
V modelih linearnih strukturalnih enačb bomo kot vhodne podatke za računanje ocen parametrov uporabili vrednosti Pearsonovih koeficientov korelacije iz korelacijskih matrik med izvedenimi spremenljivkami. Modele linearnih strukturalnih enačb bomo uporabili predvsem zato, ker je z njim mogoče (Jöreskog in drugi, 2000):

- meriti posredno merljive pojme (teoretske spremenljivke) s pomočjo direktno merljivih indikatorjev (izvedenih spremenljivk),
- analizirati vzročni potek strukturalnih povezav in nanje vezanih hipotez tudi v teoretskih modelih z večjim številom endogenih spremenljivk in
- preveriti veljavnost celotnega teoretskega modela.

10.5.1. Model deliberativnega komuniciranja

Model deliberativnega komuniciranja (glej sliko 10.3), v katerem je odvisna spremenljivka deliberativnost, je bil empirično preverjen na vzorcu 328 anketirancev, ki vsaj nekajkrat mesečno sodelujejo v pogovorih znotraj spletnih forumov.

Slika 10.3: Ocenjeni model deliberativnega komuniciranja¹⁶ (n=328, p=0.150, RMSEA=0.057)

¹⁶ Vse ocene parametrov z ustreznimi t-statistikami se nahajajo tudi v Prilogi A.

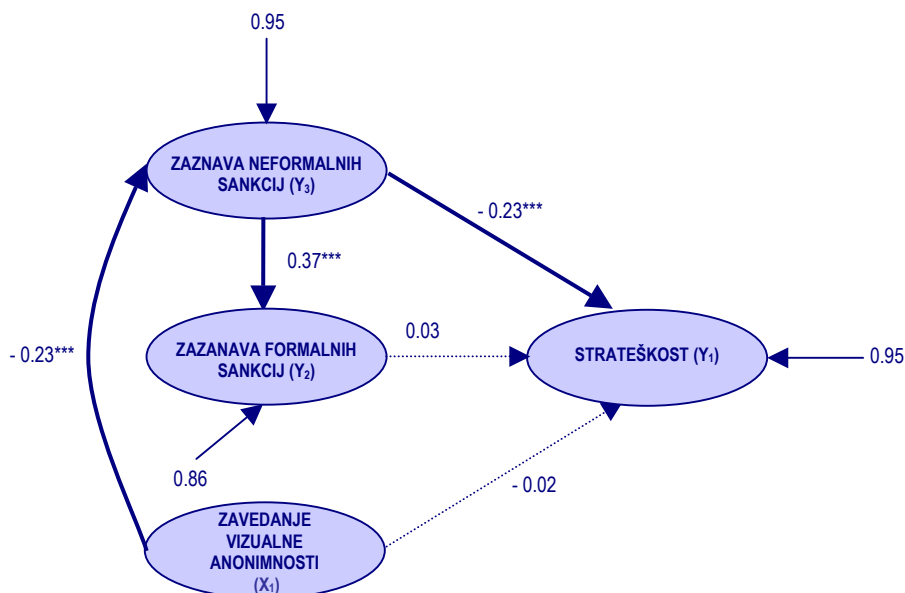
Na osnovi vrednosti ocen parametrov in njihovih statističnih značilnosti v modelu deliberativnega komuniciranja lahko trdimo, da respondenti, ki so mnenja, da večina samopredstavitev preostalih razpravljavcev v spletnih forumih ni avtentična in iskrena, najverjetneje ne zaznavajo neformalnih sankcij ($\gamma_{31}=-0.23$; $t=-4.37$) v spletnih forumih. Zaznava slednjih v veliki meri ($\beta_{23}=0.37$; $t=7.32$) vpliva na prepoznavanje in zaznavo formalnih sankcij v spletnih forumih. Zaznava neformalnih sankcij ($\beta_{13}=0.08$; $t=1.32$) ima v nasprotju s formalnimi sankcijami ($\beta_{12}=0.06$; $t=1.14$) tudi pozitiven vpliv na deliberativnost. Intenzivneje kot razpravljavci zaznavajo neformalne sankcije, bolj so odprti za daljše dialoge, skozi katere so pripravljene racionalno argumentirati lastna stališča ter reflektivno analizirati mnenja preostalih razpravljavcev. Pravkar opisana pripravljenost razpravljavcev na deliberativno komuniciranje pa je odvisna tudi od njihovega zavedanja vizualne anonimnosti preostalih razpravljavcev v spletnih forumih. Če imajo udeleženci razprav v forumih vtis, da se večina razpravljavcev predstavlja s potvorjenimi vizualnimi lastnostmi, to nedvomno znižuje ($\gamma_{11}=-0.20$; $t=-3.75$) stopnjo njihovega zaupanja v iskrenost in avtentičnost stališč preostalih udeležencev in so zato demotivirani za dolgotrajnejše dialoge, skozi katere bi svoja mnenja na kritičen in argumentiran način soočili s stališči preostalih udeležencev.

V modelu deliberativnosti komuniciranja je pojasnenih 7 % variance deliberativnosti, 5 % zaznave neformalnih sankcij in 14 % variance formalnih sankcij, kar je glede na naravo konceptualizacije in operacionalizacije po mojem mnenju zadovoljivo. Celoten model deliberativnosti komuniciranja se v predstavljeni obliki dobro prilega podatkom, na kar kaže več karakteristik: (1) statistična značilnost χ^2 statistike prileganja je enaka 0.150, kar pomeni, da ne moremo zavrniti ničelne hipoteze, da se model dovolj dobro prilega podatkom; (2) kvadrat povprečne napake (*root mean square error of approximation 'RMSEA'*), ki je po mnenju nekaterih avtorjev (Jöreskog in drugi, 2000) najbolj zanesljiva mera prileganja modela podatkom, ima vrednost 0.057 in se zelo približa zgornji meji sprejemljivosti 0.05. Vsi ti podatki kažejo, da se model zelo solidno prilega podatkom in zato je njegova interpretacija smiselna.

10.5.2. Model strateškega komuniciranja

Model strateškega komuniciranja (glej sliko 10.4), v katerem je odvisna spremenljivka strateškost, je bil empirično preverjen na vzorcu 328 anketirancev, ki vsaj nekajkrat mesečno sodelujejo v pogovorih znotraj spletnih forumov.

Slika 10.4: Ocenjeni model strateškega komuniciranja (n=328, p=0.334, RMSEA=0.000)

Iz vrednosti ocen parametrov v modelu strateškega komuniciranja lahko ugotovimo, da je vpliv posameznikovega zavedanja o vizualni anonimnosti preostalih razpravljavcev na zaznavo neformalnih sankcij ($\gamma_{31}=-0.23$; $t=-4.32$) znotraj spletnih forumih tudi v modelu strateškega komuniciranja negativen, srednje močan in statistično značilen. Udeleženci pogovorov v forumih, ki vidijo v samopredstavitvah večine razpravljavcev nekakšne nekoherentne in epizodične kolaže neavtentičnih in neiskrenih vizualnih lastnosti, najverjetneje tudi ne zaznavajo formalnih in neformalnih sankcij v spletnih forumih. Zaznava neformalnih sankcij ($\beta_{13}=-0.23$; $t=-3.91$) znotraj spletnih forumov pa ima, v nasprotju z zaznavo formalnih sankcij ($\beta_{12}=0.03$; $t=0.58$), tudi negativen vpliv na strateškost v komuniciranju. Tako se tisti razpravljavci, ki intenzivneje zaznavajo neformalne sankcije, čutijo odgovornejše za svoje delovanje v odnosu do drugih razpravljavcev in zato večinoma v pogovorih ne zagovarjajo neiskrenih mnenj in ne polarizirajo razprav s tem, da na vsak način med preostalimi udeleženci poskušajo uveljaviti svoja prepričanja in mnenja. Podobno kot v modelu deliberativnega komuniciranja je tudi v modelu strateškega komuniciranja vpliv zaznave neformalnih sankcij na prepoznavanje in zaznavo formalnih sankcij močan in pozitiven ($\beta_{32}=0.37$; $t=7.22$). Razpravljavci, ki intenzivneje zaznavajo neformalne sankcije,

tako tudi intenzivneje prepoznavajo posledice eksplicitnih sankcij, ki jim bodo podvrženi, če ne bodo delovali v skladu z formalnimi pravili v forumu ter navodili administratorjev ali moderatorjev. V nasprotju z razpravljavci, ki želijo v pogovorih znotraj spletnih forumov doseči širši dogovor in so zato pripravljene na odprt, strpen in argumentiran dialog, so udeleženci, ki delujejo v spletnih forumih strateško, indiferentni do problema avtentičnosti samopredstavitev razpravljavcev, s katerimi se spuščajo v pogovore ($\gamma_{11}=-0.02$; $t=-0.32$). Očitno jih torej ne zanima, kakšne so osebne značilnosti razpravljavcev, s katerimi komunicirajo v spletnih forumih.

V modelu strateškega komuniciranja je pojasnjenih 5 % variance zaznave neformalnih sankcij, 14 % variance zaznave formalnih sankcij in 5 % variance strateškosti, kar je glede na naravo konceptualizacije in operacionalizacije zadovoljivo. Podobno kot model deliberativnega komuniciranja je tudi model strateškega komuniciranja smiseln za interpretacijo. Takšen sklep je posledica dveh dejstev: (1) statistična značilnost χ^2 statistike prileganja je enaka 0.334, kar pomeni, da ne moremo zavrniti ničelne hipoteze in da se model dovolj dobro prilega podatkom; (2) kvadrat povprečne napake (*root mean square error of approximation 'RMSEA'*) ima vrednost 0.000 in je manjši od zgornje meje sprejemljivosti 0.05.

10.5.3. Model deliberativnega delovanja v spletnih forumih

Na osnovi vrednosti ocen parametrov in njihovih statističnih značilnosti v modelih deliberativnega in strateškega komuniciranja lahko v teoretskem modelu deliberativnega delovanja znotraj spletnih forumov zavržem le hipotezo, da je med razpravljavci, ki v spletnih forumih intenzivneje zaznavajo formalne sankcije, večja verjetnost, da bodo deliberativno komunicirali. To lahko storim zato, ker je vpliv zaznave formalnih sankcij v spletnih forumih tako v modelu deliberativnega kot tudi strateškega delovanja zelo šibek in ni statistično značilen.

Preostalih hipotez oziroma vzročnih povezav v modelu deliberativnega delovanja v spletnih forumih ne morem zavreči, saj ugotavljam, da v spletnih forumih:

- a) razpravljavci, ki intenzivneje zaznavajo neformalne sankcije, tudi intenzivneje zaznavajo formalne sankcije;

- b) višja stopnja posameznikovega zavedanja o vizualni anonimnosti preostalih razpravljavcev znižuje stopnjo njegove zaznave neformalnih sankcij;
- c) je med razpravljavci, ki v spletnih forumih intenzivneje zaznavajo neformalne sankcije, večja verjetnost, da bodo deliberativno komunicirali in manjša verjetnost, da bodo strateško komunicirali;
- d) višja stopnja posameznikovega zavedanja o vizualni anonimnosti preostalih razpravljavcev znižuje njegovo stopnjo pripravljenosti za deliberativno komuniciranje.

Odprtost razpravljavcev za vzajemen dialog, katerega cilj je zблиževanje prepričanj in stališč, je veliki meri določena s posameznikovim zavedanjem vizualne anonimnosti preostalih razpravljavcev ($\gamma_{11}=-0.20$; $t=-3.75$). V kolikor se nekdo zaveda različnih vidikov identitetnih iger, ki se jih lahko poslužujejo preostali razpravljavci na račun njihove vizualne anonimnosti v spletnih forumih, ni indiferenten do problema avtentičnosti samopredstavitev razpravljavcev, s katerimi se spušča v pogovore. Če v delovanju razpravljavcev zazna nekoherentnost v samopredstavitvah, vsekakor ni motiviran za reflektivno in argumentirano konfrontacijo iskrenih mnenj s takšnimi posamezniki, ki običajno komunikacijske kanale v spletnih forumih uporabljajo le za izražanje svojih stališč ali iskanje informacij, skratka, za zadovoljevanje svojih ozko profiliranih interesov.

Za teoretsko veljavnost modela je zelo pomembna tudi vloga ostalih dveh endogenih spremenljivk – zaznava neformalnih in formalnih sankcij. Domneva, da je med razpravljavci v spletnih forumih intenzivnejša zaznava neformalnih sankcij, temelječih na preprostih in implicitnih oblikah neformalnih pravil, ki se pojavijo v vsaki nekoliko trajnejši skupinski interakciji, osnova za intenzivnejšo zaznavo jasno artikuliranih in javno zapisanih oziroma objavljenih sankcij, se na empirični ravni izkaže za pravilno ($\beta_{23}=0.37$, $t=7.32$; $\beta_{23}=0.37$, $t=7.22$). Tako je med razpravljavci, ki jasneje prepoznavajo razliko med neformalno dovoljenimi in prepovedanimi dejanji, večja verjetnost, da poznajo vsaj osnovna pravila, objavljena v formalnih pravilnikih spletnih forumov, in se posledično zavedajo sankcij oziroma formalnih posledic kršitve omenjenih pravil.

V teoretski razpravi je bilo že omenjeno, da se danes raziskovalcem pogosto zastavlja vprašanje, ali v spletnih forumih sploh obstaja podlaga za normativno regulirane interakcije usmerjene v deliberativno komuniciranje, če je delovanje razpravljavcev načeloma omejeno zgolj s formalnimi in neformalnimi sankcijami. Na empirični ravni se v tem kontekstu pokaže

pomembna razlika med zaznavo formalnih in neformalnih sankcij v spletnih forumih, saj zaznava formalnih sankcij, v nasprotju z zaznavo neformalnih sankcij, v spletnih forumih nima statistično značilnega vpliva niti na deliberativnost ($\beta_{12}=0.06$; $t=1.14$) niti na strateškost ($\beta_{12}=0.03$; $t=0.58$). Intenzivnost deliberativnosti v procesu komuniciranja med razpravljavci znotraj spletnih forumov je tako odvisna predvsem od zaznave neformalnih sankcij ($\beta_{13}=0.08$; $t=1.32$): nekdo, ki v spletnih forumih intenzivneje zaznava neformalne sankcije, vezane na normativno določena pravila interakcije, bo v pogovorih racionalno argumentiral lastna stališča, hkrati pa se intenzivneje poskušal vživeti v vloge preostalih razpravljavcev in razumeti njihova stališča. Iz razlik med vplivi zaznave formalnih in neformalnih sankcij na deliberativnost lahko sklepamo, da je deliberativnost v spletnih forumih vezana predvsem na normativno strukturo vzpostavljeno s pravili, ki so povezana z sistemom neformalnih pozitivnih in negativnih sankcij. V heterogenih družbenih kontekstih in dinamičnih okoliščinah, v katerih se vzpostavljajo komunikacijskih odnosi v spletnih forumih delovanje razpravljavcev usmerjajo predvsem neformalne normativne strukture. Očitno je za razvoj deliberativnosti v spletnih forumih v prvi vrsti pomembno to, da posameznik razpozna razliko med obnašanjem v skladu s pravili in obnašanjem, ki nasprotuje ali krši pravila. Drugotnega pomena pa je dejstvo, ali so ta pravila in sankcije artikulirane v formalni obliki.

Iz modelov deliberativnega in strateškega komuniciranja je poleg tega razvidno, da tista skupina razpravljavcev, ki vizualno anonimnost razpravljavcev v spletnih forumih intenzivneje povezuje s problemom identitetnih iger, pripisuje manjšo legitimnost neformalnim sankcijam ($\gamma_{31}=-0.23$, $t=-4.37$; $\gamma_{31}=-0.23$, $t=-4.32$), določenim z normativno strukturo.

Ko rezultate statističnih in vsebinskih analiz na modelih strateškega in deliberativnega komuniciranja strnem skupaj, lahko ugotovim, da se bo v spletnih forumih posameznik s preostalimi razpravljavci pripravljen spustiti v reflektivno in argumentirano konfrontacijo iskrenih mnenj le v primeru, ko bo zaznal prisotnost neformalnih sankcij in bo imel občutek, da razpravljavci vizualne anonimnosti ne izkoriščajo za identitetne igre, temveč skozi diskusije ohranjajo koherentne samopredstavitve.

11. ZAKLJUČEK

Uvodoma sem omenil, da interaktivna narava računalniško posredovanega komuniciranja omogoča oblikovanje novih računalniško posredovanih razpravljalnih forumov, kjer si posamezniki lahko izmenjujejo mnenja in spoznavajo stališča drugih ljudi. Razpravljanje v spletnih forumih, ki so najpogosteje obiskana inačica računalniško posredovanih razpravljalnih forumov na svetovnem spletu, je zato s povečanjem števila uporabnikov interneta in svetovnega spleta postalo vedno bolj množična in priljubljena komunikacijska praksa med uporabniki interneta. Skladno z razvojem in širitvijo pojava razpravljanja v spletnih forumih je postajal tudi interes za analizo značilnosti soočanj mnenj znotraj spletnih forumov v znanstvenih krogih čedalje večji. Nastale so prve celovitejše znanstvene študije (Markham, 1998; Pinter in Oblak, 2000; Schultz, 2000; Wilhelm, 2000) o značilnostih računalniško posredovanih razpravljalnih forumov in komunikacijskih praksah znotraj njih, s posebnim poudarkom na naraščajočih možnostih interaktivnega delovanja med udeleženci teh okolij.

V spletnih forumih naj bi se prav zaradi odprtosti, interaktivnosti in dialoški prostora ter neposrednosti interakcij oblikoval nov javni prostor, v katerem se bodo mediatizirane monološke reprezentacije umaknile dialogu, argumentirani razpravi, skozi kritiko doseženemu konsenzu in informirani participaciji. Čeprav pravkar omenjene oblike družbenega delovanja na konceptualni ravni predstavljata pojma deliberacije in deliberativnosti, pa pozornost nadaljnjih raziskav o spletnih forumih ni bila usmerjena v ta dva pojma, temveč se je v središče pozornosti pomaknilo vprašanje o moči in nemoči razpravljanja znotraj računalniško posredovanih forumov v kontekstu političnih vprašanj o približevanju elektronski demokraciji.

V teh »političnih« razpravah o potencialih razpravljanja v spletnih forumih (Abramson in drugi, 1988; Aikens, 1999; Buchstein, 1997; Dahlberg, 2001; Webster, 2002; Pascoe, 2002; Papacharissi, 2004) in odsotnosti teoretskih konceptualizacij deliberativnosti kot oblike družbenega delovanja, so takšne analize običajno privedle raziskovalce do delnih oziroma nepopolnih zaključkov. V literaturi so se pojavile tudi diametralno nasprotujoče ugotovitve o potencialih, ki jih spletni forumi nudijo za razvoj dialoških praks, v katerih bodo razpravljalci pripravljene na kontinuiran in argumentiran način soočiti svoje argumente. Ker se je po

mojem mnenju premalo pozornosti posvečalo problematiziranju tistih struktur v spletnih forumih, na katerih sloni sam proces deliberacije, sem v diplomski nalogi imel namen preseči to »politično« obarvanost teoretskih razprav in se posvetiti naravi družbenega delovanja v spletnih forumih. Iz sociološke perspektive sem se osredotočil na temeljne mehanizme družbenega delovanja in komuniciranja. Posledično tudi nisem odpiral razprav o elektronski demokraciji.

Deliberativnost sem opredelil kot obliko komunikativnega delovanja, ki se vzpostavi v družbenih okoljih le v primeru, ko so posamezniki med svojim delovanjem prepoznavni, interakcije med njimi pa so normativno regulirane. Iz Habermasove teorije družbenega delovanja (Habermas, 1987) je razvidno, da sta pogoj za takšno delovanje normativna struktura in samopredstavitveni kontekst. V teoretski razpravi sem zato poskušal poiskati tiste strukture v spletnih forumih, ki imajo lastnosti normativne strukture ali samopredstavitvenega konteksta.

Ugotovil sem, da normativna regulacija v spletnih forumih zelo redko temelji na stabilnem in konsolidiranem skupku trajnih pravil. V kolikor pa so v spletnih forumih prisotne trajnejše oblike pravil, so slednje v osnovi rezultat formalne kodifikacije neformalnih normativnih struktur. Prepoznavnost razpravljavcev je večinoma omejena z njihovo vizualno anonimnostjo. Kljub temu so v spletnih forumih prisotne določene strukture, ki nadomeščajo odsotnost trajnejših in obče razpoznavnih družbenih norm ter odsotnost vizualne prepoznavnosti nekaterih zunanjih karakteristik (spol, barva kože in las) in specifičnih osebnostnih lastnosti (ime in priimek). Vizualna prepoznavnost zato večinoma temelji na identifikaciji razpravljavcev po njihovem vzdevku, avatarju, podpisu ali tituli. Normativna strukturiranost razprav pa je zagotovljena z neformalnimi pravili. Redkeje so v spletnih forumih javno objavljeni pravilniki s splošnimi navodili o obnašanju in delovanju. Če pa so objavljeni, je v njih običajno sorazmerno veliko prostora namenjeno opredelitvi sankcij.

Izhajajoč iz ugotovitve, da so v spletnih forumih kljub opisanim strukturnim omejitvam mogoče normativno regulirane interakcije med razpravljavci, ki delujejo prepoznavno in si izoblikujejo avtentično in koherentno samopredstavitev, sem postavil teoretski model deliberativnega delovanja v spletnih forumih. Z njim sem želel pokazati, da intenzivnejša zaznava formalnih in neformalnih sankcij zvišuje kritično-racionalno raven pogovorov v spletnih forumih. Vizualna anonimnost pa jo znižuje le tedaj, ko imajo posamezniki občutek,

da preostali razpravljavci anonimnost izkoristijo za potvarjanje osebnih lastnosti in identitetne igre.

Na empirični ravni sem na osnovi podatkov, pridobljenih s spletno anketo, model deliberativnega delovanja v spletnih forumih delno potrdil, saj sem samo eno od petih hipotez v modelu zavrnil. Ugotovil sem, da je *refleksivno in argumentirano soočenje iskrenih mnenj v spletnih forumih mogoče tedaj, ko razpravljavci zaznajo prisotnost neformalnih sankcij in imajo občutek, da preostali razpravljavci, kljub vizualni anonimnosti, skozi diskusije ohranjajo avtentične in koherentne samopredstavitve*. S tem sem potrdil domnevo, da so spletni forumi, kljub nekaterim strukturnim omejitvam, lahko tudi javni prostor za izražanje kritičnih in argumentiranih mnenj ter iskanje vzajemnega konsenza.

Preden sem na empirični ravni prišel do opisanih zaključkov, sem bil postavljen pred številne metodološke izzive. Ker v literaturi nisem zasledil ustreznih (veljavnih in zanesljivih) instrumentov za izmero teoretskih pojmov, na katerih sloni model deliberativnega delovanja v spletnih forumih, sem moral razviti nove operacionalne definicije teoretskih spremenljivk. Na eni strani sem se zato na ravni operacionalizacije lahko bolj približal teoretskim definicijam spremenljivk in lažje oblikoval veljavne merske instrumente. Na drugi strani pa sem zaradi pomanjkanja referenčnih primerov merskih inštrumentov v literaturi bil omejen pri ocenjevanju zanesljivosti le-teh.

Ob koncu naloge želim poudariti, da predstavljen model deliberativnega delovanja ne vključuje vseh družbenih dejavnikov, ki vplivajo na pojav in razvoj deliberativnosti v spletnih forumih. Zavedam se, da osredotočenost na proučevanje vpliva prisotnosti oziroma odsotnosti normativne strukture in samopredstavitvenega konteksta na deliberativnost v spletnih forumih ponuja le omejen vpogled v kompleksne družbene mehanizme deliberacije. Model v sebi nosi omejitve, ki pa jih je pri nadaljnjem raziskovanju tega področja elektronske javne sfere s še poglobljenimi analizami mogoče preseči. V prihodnosti je po mojem mnenju smotrno še natančnejši vpogled v značilnosti interakcije med razpravljavci v spletnih forumih, tako z vidika razlik med vplivi formalnih in neformalnih pravil na deliberativnost, kot tudi z vidika vplivov anonimnosti na mehanizme oblikovanja in izražanja mnenj. Oba vidika sta tako na teoretski kot empirični ravni za raziskovanje zanimiva tudi zato, ker je v literaturi (glej Pascoe, 2002: 14) pogosto zaslediti trditve, da je glavni vzrok za domnevno nizko

učinkovitost civilnodružbenih pobud posredovanih prek interneta pomanjkanje kritično-racionalne ravni diskurza pri računalniško posredovanem komuniciranju.

Naj nalogo zaključim s sklepno mislijo, da je deliberativnost kot oblika družbenega delovanja izziv za informatično družbo, saj se v interaktivnih okoljih znotraj kibernetkega prostora ne pojavlja kar sama od sebe, temveč je vedno rezultat (samo)refleksivnega odnosa posameznika do družbenih struktur oziroma (pod)sistemov, s katerimi znotraj interaktivnih okolij stopa v interakcijo.

12. LITERATURA IN VIRI

- Abramson, Jeffrey B., F. Christopher Arterton, Gary R. Orren (1988): *The Electronic Commonwealth: the Impact of New Technologies on Democratic Politics*. Basic Books, New York.
- Aikens, G. Scott (1999): »Deweyan Systems in the Information Age«. V: Barry N. Hague in Brian D. Loader (ur.): *Digital Democracy: Discourse and Decision Making in the Information Age*. Routledge, London, str. 179-194.
- Bauman, Zygmunt (1995): *Life in Fragments*. Blackwell, Oxford.
- Baym, Nancy (1998): »The Emergence of Online Community«. V: Steven G. Jones (ur.): *Cybersociety 2.0: Revisiting Computer-Mediated-Communication and Community*. Sage, London, str. 35-68.
- Buchstein, Hubertus (1997): »Bytes that Bite: The Internet and Deliberative Democracy«. *Constellations*, 4, 2, str. 248-263.
- Castells, Manuel (2000): *The Information Age: Economy, Society and Culture*, Vol. 1: *The Rise of Network Society*. Second Edition. Blackwell Publishers, Malden, Mass.
- Connery, Brian (1997): »IMHO: Authority and Egalitarian Rethoric in the Virtual Cofee House«. V: David Porter (ur.): *Internet Culture*. Routledge, London, str. 161-180.
- Dahlberg, Lincoln (2001): »The Internet and Democratic Dicourse – Exploring the Prospects of Online Deliberative Forums Extending the Public Sphere«. *Information, Communication & Society*, 4, 4, str. 615-633.
- Dillon, William R. and Matthew Goldstein (1984): *Multivariate analysis : methods and applications*. John Wiley & Sons, New York.
- Ferligoj, Anuška (1995a): *Naloge iz statistike*. Izdano v samozaložbi, Ljubljana.
- Ferligoj, Anuška (1995b): *Osnove statistike na prosojnicah*. Izdano v samozaložbi, Ljubljana.
- Fernback, Jan (1997): »The Individual within the Collective: Virtual Ideology and the Realization of Collective Principles«. V: Steven G. Jones (ur.): *Virtual Culture : Identity and Communication in Cybersociety*. Sage, London, str. 36-54.
- Giddens, Anthony (1991): *Self Identity and Modernity*. Polity, London.
- Habermas, Jürgen (1984): *The Theory of Communicative Action. Volume One: Reason and the Rationalization of Society*. Beacon Press, Boston.
- Habermas, Jürgen (1987): *The Theory of Communicative Action. Volume Two: Lifeworld and System : The Critique of Functionalist Reason*. Polity Press, Cambridge.
- Habermas, Jürgen (1992): »Further Reflections on the Public Sphere«. V: Craig Calhoun (ur.): *Habermas and the Public Sphere*, MIT Press, London, str. 421-480.

- Habermas, Jürgen (1996): *Between facts and norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. MIT Press, Cambridge.
- Hacker, Kenneth L. in Jan A. G. M. van Dijk (2000): »What is Digital Democracy«. V: Kenneth L. Hacker in Jan A. G. M. van Dijk (ur.): *Digital Democracy, Issues of Theory and Practice*. Thousand Oaks, London, str. 1-9.
- Hague, Barry N. in Brian D. Loader (1999): *Digital Democracy: Discourse and Decision Making in the Information Age*. Routledge, London.
- Harasim, Linda (1993): *Global networks: Computers and International Communications*. MIT Press, Cambridge Mass.
- Joinson, N. Adam and Beth Dietz-Uhler (2002): »Explanations for the Perpetration of and the Reactions to Deception in a Virtual Community«. *Social Science Computer Review*, 20, 3, str. 275-289.
- Jöreskog, Karl G., Dag Sörbom, Stephen Du Toit, Mathilda Du Toit (2000): *LISREL 8: new statistical features*. Scientific Software International, Lincolnwood.
- Kalton, Graham in Vasja Vehovar (2001): *Vzorčenje v anketah*. FDV, Ljubljana.
- Kitchin, Rob (1998): *Cyberspace: The World in the Wires*. John Wiley & Sons, Chichester.
- Markham, Annette (1998): *Life On-line: Researching Real Experience in Virtual Space*. Altamira Press, London.
- Marx, T., Gary (1999): »What's in a Name? Some Reflections on the Sociology of Anonymity«. *The Information Society*, 15, 2, str. 99-112.
- Oblak, Tanja (2000): »Mitske podobe o 'življenju na mreži': od poljubnih identitet do izgubljenih skupnosti v kibernetnem prostoru«. *Teorija in praksa*, 3, 6, str. 1052-1068.
- Oblak, Tanja (2003): *Izzivi e-demokracije*. Zbirka Javnost, Ljubljana.
- Papacharissi, Zizi (2004): »Democracy On-line: Civility, Politeness, and the Democratic Potential of On-line Political Discussion Groups«. *New Media & Society*, 6, 2, 259-284.
- Pascoe, Elvin (2002): »Newsgroups as components of the Public Sphere«. Nijmegen: Euricom Colloquium: *Electronic Networks & Democracy*, <http://baserv.uci.kun.nl/~jankow/Euricom/papers/Elvin.pdf> (11.april 2005)
- Pavlik, John Vernon. (1994): »Citizen Access, Involvement, and Freedom of Expression in an Electronic Environment«. V: Frederick Williams and John Vernon Pavlik (ur.): *The People's Right to Know: Media, Democracy, and the Information Highway*. Hillsdale, New Jersey, str. 139-162.
- Petrič, Gregor (2003): *Družbeno delovanje v omrežju svetovnega spleta: individualni in strukturni vidik*, doktorska disertacija.
- Petrič, Gregor (2005): »Conceptualizing and Measuring the Social Uses of ICT - A Case of Personal Web Sites«. *The Information Society*, poslano v objavo.

- Pinter, Andrej in Tanja Oblak (2000): »Obeti in problemi elektronske demokracije: Komunikacijski vidiki računalniško posredovanih razpravljajlnih forumov«. V: Branko Lobnikar in Jurij Žurej (ur.): Raziskovalno delo podiplomskih študentov Slovenije. Družboslovje in humanistika. Društvo mladih raziskovalcev Slovenije, Ljubljana, str. 291-306.
- Plant, Robert (2004): »Online communities«. *Technology in Society*, 26, 1, str. 51-65.
- Poster, David (1996): *Internet Culture*. Routledge, London.
- Postmes, Tom, Russel Spears, Martin Lea (2000): »The Formation of Group Norms in Computer-Mediated Communication«. *Human Communication Research*, 26, 3, str. 341-371.
- Postmes, Tom, Russel Spears, Khaled Sakhel, Daphne de Groot (2001): »Social Influence in Computer-Mediated Communication: The Effects of Anonymity on Group Behavior«. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27, 10, str. 1243-1254.
- Reid, Elizabeth (1998): »Hierarchy and Power – Social Control in Cyberspace«. V: P. Kollock in M. Smith: *Communities in Cyberspace*. Routledge, London, str. 107-133.
- Schmidtke, Oliver (1998): »Berlin on the Net: Prospects for Cyberdemocracy from Above and from Below«. V: Roza Tsagarousianou (ur.): *Cyberdemocracy*, Routledge, London str. 60-83.
- Schneider, M. Steven (1996): »Creating a Democratic Public Sphere Trough Political Discussion: A Case Study of Abortion Conversation on the Internet«. *Social Science Computer Review*, 14, 4, str. 373-393.
- Schultz, Tanjev (2000): »Mass media and the concept of interactivity: an exploratory study of online forums and reader email«. *New Media & Society*, 22, 2, str. 205-221.
- Slevin, James (2000): *The Internet and Society*. Polity Press, Cambridge.
- Spears, Ronald and Martin Lea (1994): »Panacea or Panopticon? The Hidden Power in Computer Mediated Communication«. *Communication Research*, 21, 4, str. 427-459.
- Sproull, Lee and Sara Kiesler (1986): »Reducing social context cues: Electronic mail in organizational communication«. *Management Science*, 32, 11, str. 1492-1512.
- Škerlep, Andrej (1998): »Model računalniško posredovane komunikacije: tehnološka matrica in praktična raba v družbenem kontekstu«. V: Vasja Vehovar (ur.): *Internet v Sloveniji*. Desk, Izola, str. 24-53.
- Trček, F. (2003): *Problem informacijske (ne)dostopnosti*. Zbirka Kiber 1, Ljubljana.
- Turkle, Sherry (1995): *Life on the Screen: Identity in the Age of the Internet*. Simon and Schuster, New York.
- Ule, Mirjana (1992): *Socialna psihologija*. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- Vehovar, Vasja, Katja Lozar-Manfreda, Metka Zaletel, Zenel Batagelj (2002): »Nonresponse in Web Surveys«. V: Robert M. Groves, Don A. Dillman, John L. Eltinge, Roderick J. A. Little (ur.): *Survey Nonresponse*. John Wiley & Sons, New York, str. 229 – 243.

Webster, Frank (2002): Theories of Information Society. Routledge, London & New York.

Wilhelm, G. Anthony (2000): »Virtual Sounding Boards: How Deliberative Is On-line Political Discussion?«. V: Barry N. Hague in Brian D. Loader (ur.): Digital Democracy: Discourse and Decision Making in the Information Age, Routledge, London, str. 179-194.

Wynn, Eleanor and James E. Katz (1997): »Hyperbole over the Cyberspace: Self-Presentation and Social Boundaries in Internet Home Pages and Discourse«. The Information Society, 13, str. 297-327.

Viri:

ARNES (2005): Objave, dokumenti in priročniki, <http://www.arnes.si>, (10. april 2005)

Mobisux (2005): Mobisux Forum, <http://www.mobisux.com>, (10. april 2005)

Slo-tech (2005): Slo-Tech Forum, <http://www.slo-tech.com>, (10. april 2005)

13. PRILOGE

PRILOGA A: Standardizirane ocene parametrov in ustrezne vrednosti t-statistike za ocenjena linearna strukturna modela deliberativnega in strateškega komuniciranja

Slika 13.1: Neznane ocene regresijskih parametrov v operacionalnem modelu deliberativnega komuniciranja

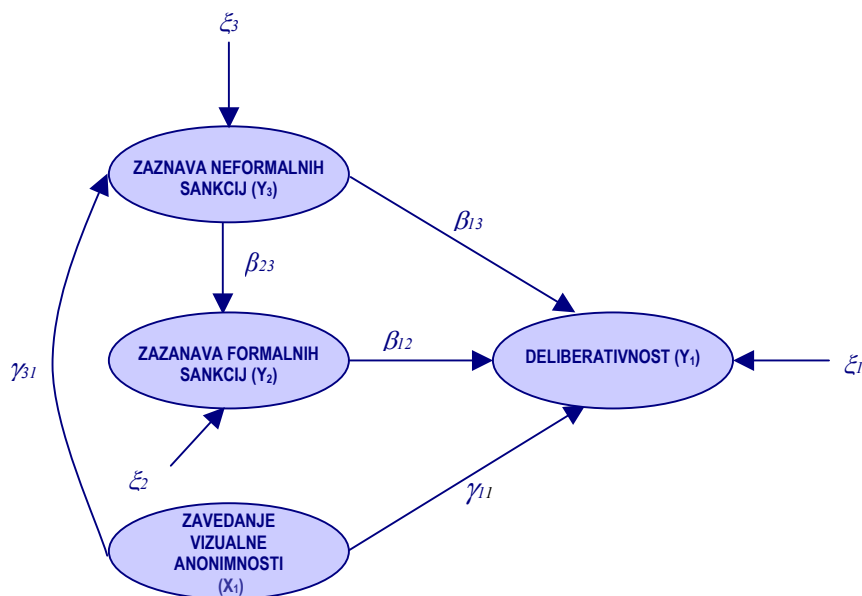

Tabela 13.1: Standardizirane ocene parametrov in ustrezne vrednosti t-statistike za model deliberativnega komuniciranja (n=328)

parametri	ocene parametrov	vrednosti t-testa ¹⁷
β_{12}	0.06	1.14
β_{13}	0.08*	1.32
β_{23}	0.37***	7.32
γ_{11}	-0.20***	-3.75
γ_{31}	-0.23***	-4.37
$\chi^2=2.08$	df=1	RMSEA=0.057

¹⁷ Ker programski paket LISREL 8.7 v izpisu ne navaja stopenj tveganja, temveč samo vrednosti t-testa, smo stopnje tveganja ocenili na osnovi porazdelitev statistike t ($(P \geq t)$). Pri 120-ih prostostnih stopnjah so vrednosti: $|t| > 2.358 \rightarrow P < 0.01$ (***) ; $1.658 < |t| < 2.358 \rightarrow 0.01 < P < 0.05$ (**); $1.289 < |t| < 1.658 \rightarrow 0.05 < P < 0.1$ (*); $|t| < 1.289 \rightarrow P > 0.1$ (glej Ferligoj, 1995a: 60).

Slika 13.2: Neznane ocene regresijskih parametrov v operacionalnem modelu strateškega komuniciranja

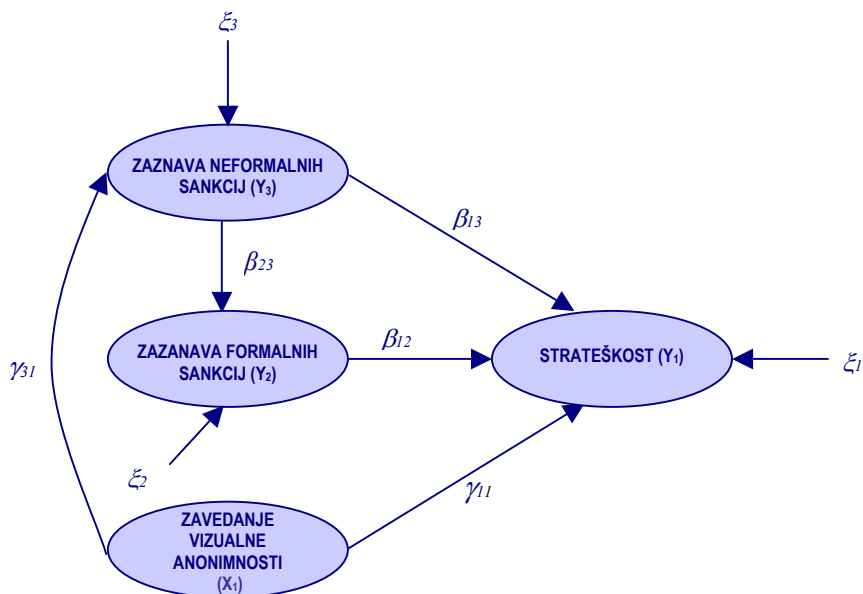

Tabela 13.2: Standardizirane ocene parametrov in ustrezne vrednosti t-statistike za model strateškega komuniciranja (n=328)

parametri	ocene parametrov	vrednosti t-testa
β_{12}	0.03	0.58
β_{13}	-0.23***	-3.91
β_{23}	0.37***	7.22
γ_{11}	-0.02	-0.32
γ_{31}	-0.23***	-4.23
$\chi^2=0.93$	$df=1$	RMSEA=0.000

PRILOGA B: Vprašalnik spletne ankete

Spodaj so navedena vsa vprašanja, ki so bila vključena v spletno anketo. Anketirancem se anketna vprašanja niso izpisala naenkrat, tako kot je predstavljeno spodaj, ampak so bila razporejena tako, da posamični sklop vprašanj v večini primerov ni presegal dolžine zaslona.

Pozdravljeni!

Pred seboj imate kratko anonimno anketo o politični participaciji in uporabi informacijskih tehnologij, ki smo jo zasnovali študentje družboslovne informatike na Fakulteti za družbene vede (FDV), Univerza v Ljubljani.

Z vašim sodelovanjem v anketi prispevate k raziskovanju odnosa med družbo in različnimi vidiki uporabe interneta. Podatki zbrani z anketo so zelo pomembni, saj nam bodo služili kot osnova za nadaljnje analize, zato vas prosimo, da si vzamete trenutek časa ter anketo pozorno in pošteno izpolnite.

Za vaš čas in informacije se vam zahvaljujemo in vam zagotavljamo varovanje zasebnosti in tajnost vaših odgovorov!

Q1 Najprej nas zanima, kako pogosto uporabljate internet.. Pri tem mislimo elektronsko pošto, www, ftp, Wap ali katero koli drugo internet storitev?

1. manj kot enkrat mesečno
2. nekajkrat mesečno
3. tedensko
4. dnevno
5. večkrat na dan

Q1a Ali imate svoje osebno spletno mesto (personal web site)?

1. da
2. da, a ga ne urejam več
3. ne

Q2 V nadaljevanju so naštet nekatere oblike razpravljalnih forumov, kot so web forumi, mailing-liste ipd. Prosimo vas, da nam zaupate, kako pogosto sodelujete v spodaj naštetih oblikah razpravljalnih forumov?

	ne sodelujem	manj kot 1 krat mesečno	vsaj 1 krat mesečno	tedensko	dnevno	večkrat na dan
web forumi	1	2	3	4	5	6
IRC	1	2	3	4	5	6
mailing-liste	1	2	3	4	5	6
on-line chati (npr. Yahoo ali MSN Messenger)	1	2	3	4	5	6
news-group (novičarske skupine)	1	2	3	4	5	6

Če je anketiranec na vse trditve odgovoril z 1., je nadaljeval z vprašanjem Q10; v primeru, ko je vsaj na eno trditev odgovoril z 2., je nadaljeval z vprašanjem Q3.

Q3 Pri sledečih vprašanjih se osredotočite na tisti razpravljalni forum, v katerem najpogosteje sodelujete. Ali se je v forumu, v katerem najpogosteje sodelujete, potrebno:

1. registrirati le z veljavnim e-mail naslovom,
2. registrirati brez e-mail naslova,
3. sodelovati brez kakršne koli registracije.

Q3aa Koliko časa približno že sodelujete v tem forumu?

mesecev

9. ne vem

Q4 V kolikšni meri za vas držijo naslednje trditve?

Ko sodelujem pri razpravi v razpravljalnem forumu, v katerem najpogosteje sodelujem:

	sploh ne drži	ne drži	nit-niti	drži	popolnoma drži
in me nekdo vpraša za e-mail naslov, mu ga ne povem	1	2	3	4	5
na vprašanje: »Kje živim?«, vedno posredujem napačne podatke	1	2	3	4	5
uporabljam vzdevek (nick-name), ki ni podoben mojemu imenu ali priimku	1	2	3	4	5

Q5 V kolikšni meri se strinjate z naslednjimi trditvami?

V razpravljalnem forumu, v katerem najpogosteje sodelujem:

	sploh ne drži	ne drži	nit-niti	drži	popolnoma drži	ne vem
imajo moderatorji pravico izločiti sodelujoče, ki posredujejo v razprave žaljive izjave	1	2	3	4	5	9
člani foruma ignorirajo mnenja razpravljalcev, ki se norčujejo iz sogovornikov	1	2	3	4	5	9
je potrebno upoštevati in spoštovati navodila moderatorjev	1	2	3	4	5	9
razpravljalci/ke ne tolerirajo ekstremnih stališč	1	2	3	4	5	9
se vse tako hitro spreminja, da pogosto ne vem, katerim pravilom slediti	1	2	3	4	5	9
se nikomur ni potrebno počutiti odgovornega za svoje početje	1	2	3	4	5	9
so vsa pravila podrejena svobodni volji in željam razpravljalcev	1	2	3	4	5	9

Q6 Koliko udeležencev razpravljalnega foruma, v katerem vi najpogosteje sodelujete, po vašem mnenju:

	nihče	redki posamezniki	večina	skoraj vsi	vsi
pove svoje pravo ime	1	2	3	4	5
ne želi pokazati svoje slike	1	2	3	4	5
se pretvarja, da je drugega spola	1	2	3	4	5
pove svojo pravo starost	1	2	3	4	5
poda svoje prave telesne značilnosti	1	2	3	4	5
vam daje vtis bolj samozavestnih oseb, kot so v resnici	1	2	3	4	5

Q7 Kako verjetno je, da bi se udeležili razprave v razpravljalnem forumu, v katerem najpogosteje sodelujete, če bi v njem potekala razprava o:

	sploh ne bi sodeloval	ne bi sodeloval	nit-niti	bi sodeloval	zagotovo bi sodeloval
t.i. izbranih in bi večina v forumu trdila, da bi država morala izbranim vrniti odvzete pravice	1	2	3	4	5
t.i. izbranih in bi večina v forumu trdila, da država izbranim ne sme vrniti odvzetih pravic	1	2	3	4	5
verouku v osnovnih šolah in bi večina v forumu podpirala vključitev verouka v osnovne šole	1	2	3	4	5
verouku v osnovnih šolah in bi večina v forumu	1	2	3	4	5

nasprotovala vključitvi verouka v osnovne šole gradnji džamije in bi večina v forumu podpirala gradnjo džamije	1	2	3	4	5
gradnji džamije in bi večina v forumu nasprotovala gradnji džamije	1	2	3	4	5

Q8 Ali za vas držijo naslednje trditve:

V razpravljalskem forumu, v katerem najpogosteje sodelujem:

	sploh ne drži	ne drži	niti-niti	drži	popolnoma drži
vedno zagovarjam tisto v kar verjamem	1	2	3	4	5
sogovornika pozorno spremljam in pustim, da pove kar misli	1	2	3	4	5
razmišljam o tem, kar govorijo ostali	1	2	3	4	5
včasih povem tudi kakšno neresnico	1	2	3	4	5
Če me kdo razjezi, uporabim ostre besede	1	2	3	4	5
svoje trditve lahko vedno podprem s tehtnimi argumenti	1	2	3	4	5
včasih poskušam na vsak način uveljaviti svoje mnenje kadar med razpravljavci prihaja do nesoglasij se trudim, da jih odpravimo	1	2	3	4	5

Q9 V kolikšni meri za vas veljajo naslednje trditve:

	sploh ne velja	ne velja	niti-niti	velja	popolnoma velja
na internetu lažje najdem sebi podobne	1	2	3	4	5
izpovedujem svoje intimne podatke na internetu	1	2	3	4	5
na internetu lažje sklepam prijateljstva	1	2	3	4	5
bolj se zabavam z osebami na internetu kot z ostalimi	1	2	3	4	5
imam mrežo prijateljev, ki sem jih spoznal na internetu	1	2	3	4	5
počutim se manj medosebno povezan, ko se pogovarjam na internetu	1	2	3	4	5

Q10 V nadaljevanju sledi sklop vprašanj povezanih s politično participacijo, zato nas najprej zanima:

Kako pogosto spremljate delo vlade, državnega zbora, ustavnega sodišča ali drugih državnih organov:

	nikoli	zelo redko	redko	pogosto	zelo pogosto
v časopisih	1	2	3	4	5
po radiu	1	2	3	4	5
po televiziji	1	2	3	4	5
na spletnih straneh državnih institucij	1	2	3	4	5
na spletnih straneh nedržavnih organizacij	1	2	3	4	5

Q11 Če bi članu vlade ali državnega zbora poslali pritožbo glede delovanja državnih oblasti, kaj menite, kakšno pozornost bi posvetil tej pritožbi?

1. nobene pozornosti
2. zelo malo pozornosti
3. nekaj pozornosti
4. veliko pozornosti
5. zelo veliko pozornosti

Q12 Kaj mislite, koliko vpliva ima lahko človek na vašem položaju na državne odločitve?

1. nobenega
2. zelo malo
3. nekaj
4. veliko
5. zelo veliko

Q13 V kolikšni meri se strinjate z naslednjimi trditvami:

	popolnoma se ne strinjam	se ne strinjam	neodločen	se strinjam	popolnoma se strinjam
ustavno sodišče zagotavlja spoštovanje človekovih pravic za vse prebivalce Slovenije	1	2	3	4	5
v splošnem se lahko zanesemo na slovensko vlado in državni zbor, da delata v skladu s pravili	1	2	3	4	5
podatki objavljeni s strani državnih institucij so objektivni in verodostojni	1	2	3	4	5
izbira volivcev na volitvah je tista, ki bistveno določa, kako se odvijajo stvari v Sloveniji	1	2	3	4	5
ko politiki govorijo z novinarji, vedno govorijo resnico	1	2	3	4	5
kapitalisti in menedžerji so tisti, ki imajo največji vpliv na oblikovanje državne politike	1	2	3	4	5
pomembno je delovati v organizacijah civilne družbe, ker lahko tako vplivaš na oblikovanje državne politike	1	2	3	4	5
najpomembnejši cilj civilne družbe je ta, da nadzoruje delo državnih institucij	1	2	3	4	5
najpomembnejši cilj civilne družbe je ta, da na različne načine vpliva na odločitve državnih institucij	1	2	3	4	5
nevladne organizacije bi morale imeti bistveno pravico soodločanja o ključnih vprašanjih kot so ekološki in socialni problemi	1	2	3	4	5

Q14 V kolikšni meri držijo za vas naslednje trditve:

	popolnoma ne drži	ne drži	niti-niti	drži	popolnoma drži
razmišljate o aktivnem sodelovanju v politiki, kot je npr. kandidiranje na volitvah ali opravljanje politične funkcije	1	2	3	4	5
v primeru kratenja vaših pravic bi takoj stopili v stik z odgovornimi državnimi institucijami	1	2	3	4	5
v primeru kratenja vaših pravic bi se obrnili na Ustavno sodišče	1	2	3	4	5
ste seznanjeni z večino pomembnih političnih dogodkov v naši državi	1	2	3	4	5
za sebe bi lahko rekli, da ste dovolj politično informirani	1	2	3	4	5

Q15 Ali sodelujete v kakšni nevladni organizaciji/skupini?

1. da
2. ne

Q16 Sedaj pa še nekaj kratkih značajskih vprašanj.

V kolikšni meri se strinjate s sledečimi trditvami:

	sploh se ne strinjam	se ne strinjam	niti-niti	se strinjam	popolnoma se strinjam
otroku bo v poznejših letih koristilo, če se bo uklonil idejam njegovih staršev	1	2	3	4	5
skoraj vsakdo je kdaj zasovražil svoje starše	1	2	3	4	5
lahko rečem, da bi se kot glavni v skupini dobro počutil	1	2	3	4	5
služenje vojaškega roka na mlade fante ne vpliva dobro	1	2	3	4	5
veliko mi pomeni, da sem pred drugimi	1	2	3	4	5
ukazom se raje podrejam, kot da bi ukazoval drugim	1	2	3	4	5
mnenja drugih me hitro prepričajo	1	2	3	4	5
ženske bodo v politiki vedno manj uspešne od moških	1	2	3	4	5
človeška narava je takšna, da bodo vedno konflikti in vojne	1	2	3	4	5

Q17 V kolikšni meri za vas veljajo naslednje trditve vezane na vaše off-line življenje:

	sploh ne velja	ne velja	niti-niti	velja	popolnoma velja
nikogar nimam na katerega se lahko obrnem	1	2	3	4	5
sem osamljen	1	2	3	4	5
brez težav si najdem ustrezno družbo	1	2	3	4	5
ljudje so okoli mene, vendar ne z menoj	1	2	3	4	5

Q18 V kolikšni meri za vas držijo naslednje trditve:

	sploh ne drži	ne drži	niti-niti	drži	popolnoma drži
skrbi me, da bi smešno izpadel/a pred ljudmi v trenutkih, ko me nekdo presoja, postanem napet/a in živčen/a	1	2	3	4	5
ko se pogovarjam z ljudmi, me pogosto skrbi, kaj si mislijo o meni	1	2	3	4	5
skrbi me, da ljudje, ki so zame pomembni, redko pomislijo name	1	2	3	4	5
veliko razmišljam o tem, kaj si ljudje mislijo o meni	1	2	3	4	5

Q19 Z anketo ste že pri koncu, prosili bi vas le še za nekaj podatkov. Ali nam lahko prosim zaupate leto vašega rojstva?

Q20 Kakšna je vaša izobrazba? (navedite zadnjo šolo, ki ste jo dokončali)

1. osnovna šola
2. 2 ali 3 letna poklicna šola
3. 4 ali 5 letna poklicna šola ali gimnazija
4. višja, visoka šola, fakulteta ali akademija
5. magisterij ali doktorat

Q21 Za konec pa označite še vaš spol:

1. moški
2. ženska

q22 **Ali ste pripravljeni občasno (največ enkrat letno) sodelovati še v kakšni anketi v okviru projektov FDVinfo.net? Pri tem zagotavljamo, da spoštujemo vsa zakonska določila s področja varovanja zasebnih podatkov in zato vašega naslova nikakor ne bomo uporabili za kakšen drug namen, razen da vas povabimo k anketiranju.**

Ali nam torej lahko zaupate vaš elektronski naslov v ta namen?

1. ne

2. da:

Zahvaljujemo se vam za sodelovanje v anketi. Za komentarje k anketi in informacije o rezultatih raziskave nam lahko pišete na sledeči elektronski naslov: rjm@fdvinfo.net !